

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tefsir Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

NECM SÛRESİNİN KONULU TEFSİR AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hamit KARTAL

12908012

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ZAMUR

Diyarbakır 2024

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Tefsir Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**NECM SÛRESİNİN KONULU TEFSİR AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Hamit KARTAL
12908012

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ZAMUR

Diyarbakır 2024

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “NECM SÛRESİNİN KONULU TEFSİR AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ” adlı tezimin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

24.10.2024

Hamit KARTAL

ÖN SÖZ

Kur’ân Allah’tan bir nur ve apaçık bir kitap olarak Allah’ın rızasını arayanlara kurtuluş yollarına öğretir, onları karanlıktan aydınlığa çıkarır. Kur’ân’ın hükmü kıyamete kadar devam edecektir. Nitekim Allah (cc.) “*Bu Zikri hiç şüphesiz biz indirdik ve hiç şüphesiz onun koruyucusu da biziz.*” şeklinde buyurarak Kur’ân’ın evrenselliğine delalet eden korumasını kendi uhdesine almıştır. Bu korumanın sünneti de içerip içermediği konusu etrafında birtakım tartışmalar yapılmıştır. Bu tartışmalar Necm sûresinin ilk âyetleri bağlamında da yürütülmüştür. Necm sûresinin diğer bir önemi de şudur; kaynaklarda “Garânîk hadisesi” olarak geçen bir hadisenin Necm sûresinin 19-20. âyetleri bağlamında dile getirildiğini görmekteyiz. Bu hadisenin gerçekleşip gerçekleşmediğini bütün detaylarıyla açıklığa kavuşturmanın gerekliliği ortadadır. Bu da bizi bu sûrenin tefsîrini yapmaya yönelten amillerden biri olmuştur.

Çalışmamız giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Birinci bölümünde, Necm sûresi ve vahyin hakikati, Necm sûresinin tanıtımı, daha önceki ve sonraki surelerle olan irtibatı, Necm kelimesinin kökü, Sidretü’l-müntehâ’nın yeri ve mahiyeti, sünneti inkâr edenlerin delilleri ve bu delillere reddiyeler, birinci bölümde geçen âyetlerin kısaca tefsîri (1-18.) ve birinci bölümde geçen âyetlerden alınacak dersler gibi bilgilere yer verilmiştir.

İkinci bölümde: İsrâ ve mi’râcın lügat ve ıstılah anlamları, Mi’râcın zamanı, Hz. Muhammed’in (sav.) bu yolculukta gördükleri acayip şeyler, Kureyş’in tepkisi, O’nun Mescid-i Aksâ’da peygamberlere namazda imamlık yapması, bu yolculukta farz kılınan hükümler, rû’yetullah ile ilgili âlimlerin görüşleri, Garânîk olayı ve onunla ilgili rivâyetler, İkinci bölümde geçen âyetlerin kısaca tefsîri (19-32.) ve İkinci bölümde geçen âyetlerden alınacak dersler ele alınmıştır.

Üçüncü Bölümde: Hz. Muhammed’in (sav.) getirdiği mesaj ile Hz. İbrahim (a.s.) ve Hz. Mûsâ’nın (a.s.) sahifelerinde geçen mesajların aynı kaynaktan beslendiğine ve bu mesajlar ile tüm inanç sisteminin bir olduğuna, hepsinin de Allah’ın birliğinden ve sadece ona ibadet edilmesinden bahsedildiğine, Müşriklerin inançları, putlara tapmanın kınanmasına, Meleklerin şefâati, müşriklerin melek

tasavvuru, müşriklerin özelliklerine, müşriklerin dünya görüşlerine değinilmiştir. Ayrıca ilahî mesajı yalanlayan eski toplumların yok edildiğine değinilmiştir. Kıyametin gittikçe yaklaşmakta olduğunu beyan ettikten sonra Allah'tan başka kıyametin o dehşetli sahnelerini kaldıracak kimsenin olmadığından bahsedilmiştir. Daha sonra bu bölümde geçen âyetlerin kısaca tefsîri (32-62.) ve bu bölümde geçen âyetlerden alınacak dersler ele alınmıştır.

Bu araştırmanın yapılmasında, şekillenip olgunlaşmasında ve her safhasında her türlü katkıyı sağlayan danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Hüseyin ZAMUR'a, Doç. Dr. Abdullah Temizkan ve Dr. Öğretim Üyesi Fatih DEDE hocalarıma en içten duygularıyla teşekkür etmeyi borç bilirim.

Hamit KARTAL
Diyarbakır 2024

ÖZET

Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'in tebyîn ve tefsîr vazifesini Hz. Peygamber'in (sav.) kendisine vermiştir. Ondan sonra sahabe, tabîîn, tebe-i tabîîn ve nihayetinde müfessirler bu vazifeyi devralmışlardır. İlk dönem müfessirleri, Kur'ân-ı Kerîm'i baştan sona tefsîr ederken âyetler hakkında varid olan rivâyetleri aktardıktan sonra konuyla ilgili sahabe ve tabîîn'in görüşlerini nakletmişlerdir. Bazı âlimler ise Kur'ân'ı Arap lüğatindeki kıraat, teşbih, temsil, mecâz, icâz, i'râb, itnâb, istiâre, beyân, bedî' gibi dilbilim özellikleriyle tefsîr etmişlerdir. Böylece İslam kültüründe Kur'ân-ı Kerîm birçok metod ile tefsir edilmiştir. Modern dönemde ise bir kısım İslam âlimi Kur'ân'ın hidayet mesajlarını daha derli toplu bir şekilde insanlara ulaştırmak için konulu tefsîr metoduyla Kur'ân'ı tefsir etmeye çalışmışlardır. Bu nedenle bu çalışmada da bu metod takip edilmiştir. Vahiy, tevhîd, rû'yetü Allah ve âhiret hayatı gibi iman açısından önemli bazı konulardan bahsetmesi nedeniyle de çalışmada Necm sûresi tercih edilmiştir. İlk inen secde âyetinin kendisinde olması ve mi'râc mucizesinden bahsetmesi de bu seçimde etkili olmuştur. Çalışmada rivâyet, dirâyet, ictimaî, davet, mevzûî, klasik ve modern tefsirlere müracaat edilerek söz konusu sûredeki konular tartışılmıştır. Sûrede geçen bazı âyetlerin başta garânîk olayı olmak üzere kimi konular ile ilişkilendirdiği ve böylece ilgili âyetlerin farklı bir şekilde yorumlandığı tespit edilmiştir. Yine sûrede rû'yetü Allah konusu açık bir şekilde zikredilmesine ve başka âyetler ile de desteklenmesine rağmen bazı mezhep âlimlerince söz konusu âyetlerin mecrasından çıkarıldığı ve mezhebi saikler ile yorumlandığı görülmüştür. Ayrıca yine sûrede geçen âyetler ışığında sünnetin vahiy mahsulü olması meselesi ele alınmış ve söz konusu ihtilaflar değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kur'ân, Necm sûresi, Sünnet, Mi'râc, Garânîk

ABSTRACT

Allah (swt) entrusted the Prophet (pbuh) with the task of interpretation and exegesis of the Qur'ân al-kerîm. After him, the Companions, tabiîn, taba-i tabiîn and finally the commentators took over this task. The early commentators, while exegeting the Qur'an from beginning to end, narrated the narrations about the verses and then conveyed the opinions of the Companions and tabiîn on the subject. Some scholars, on the other hand, exegeted the Qur'ân with the linguistic features of the Arabic lexicon such as qiraât, metaphor, simile, representation, metaphor, allegory, i' rāb, itnāb, istiāra, bayān, and bedī'. Thus, in Islamic culture, the Holy Qur'an has been exegeted with many methods. In the modern period, some Islamic scholars have tried to exegete the Qur'an with the method of thematic tafsīr in order to convey the guidance messages of the Qur'an to people in a more organized way. For this reason, this method has been followed in this study. Surah Najm was preferred in this study because it mentions some important issues in terms of faith such as revelation, tawheed, rū'yatullah and the life hereafter. The fact that he had the first prostration verse and mentioned the miracle of mi'rāj was also effective in this choice. In this study, the issues in the sūrah in question were discussed by referring to narration, dirāyah, social, dawah, mawḍūī, classical and modern exegesis. It has been determined that some of the verses in the sūrah are associated with some issues, especially the event of Gharnīk, and thus the related verses are interpreted in a different way. Again, although the subject of rū'yatullah is explicitly mentioned in the surah and supported by other verses, it has been observed that some sectarian scholars have taken these verses out of their context and interpreted them with sectarian motives. In addition, the issue of the Sunnah being the product of revelation in the light of the verses in the sūrah is discussed and the disputes in question are.

Keywords: Qur'an, Surah Najm, Sunnah, Mi'rāj, Garānīk

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖN SÖZ.....	I
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ	1
TEZİN METODU VE KAYNAKLARI	4
1.BİRİNCİ BÖLÜM	5
NECM SÛRESİNİN ADI	5
1.1. NECM SÖZCÜĞÜNÜN LÜGAT VE TERİM ANLAMİ	5
1.1.1. Sûre’de Geçen Hevâ Kelimesinin Anlamı.....	8
1.1.2. Sûre’de Geçen Dalâl ve Gayy (الضَّلَالُ وَالْغَى)	11
1.1.3. Necm sûresinde geçen “Tedellâ” Kelimesi	13
1.2. NECM SÛRESİNİN KONUSU	16
1.3. NECM SÛRESİNİN AMACI.....	17
1. 4. NECM SÛRESİ VE VAHİY	20
1.5. NECM SÛRESİNİN NÜZÛL SEBEBİ.....	24
1.6. NECM SÛRESİNDE İZAFÎ BİLGİLER	24
1.7. NECM SÛRESİNİN KENDİNDEN ÖNCEKİ VE SONRAKİ SÛREYE OLAN İRTİBATI.....	24
1.7.1. ONDUKUZ-YİRMİ ÜÇ ÂYETLERİNİN ÖNCEKİ ÂYETLER İLE MÜNÂSEBETİ.....	26
1.7.2. SİDRETÜ’L-MÜNTEHÂ’NIN YERİ VE MAHİYETİ	26
1.8. MELEKLER VE CEBRÂİL’İN (A.S.) ÖZELLİKLERİ.....	28
1.9. NECM SÛRESİNDE VAHYİN GELİŞ ŞEKLİ İLE VAHYİN LÜGÂT VE İSTİLAHÎ ANLAMLARI.....	29
1.9.1. Vahyin Sözlük Anlamı.....	29
1.9.2. Vahyin İstilahî Anlamı.....	30
1.9.3. Vahyin Çeşitleri.....	31
1.10. ÜÇ VE DÖRDÜNCÜ ÂYETLER BAĞLAMINDA SÜNNETİN VAHİY MAHSÜLÜ OLMASI	32

1.10.1. Bir ile Dördüncü Âyet Bağlamında Sünneti İnkâr Edenlerin Dayandıkları Şüpheler.....	33
1.10.2. Sünnet'in Hüccet Olduğuna Dair Deliller.....	35
1.11. BİRİNCİ BÖLÜMDE GEÇEN ÂYETLERİN KISACA TEFSİRİ (1-18).....	41
1.12. BİRİNCİ BÖLÜMDE GEÇEN ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER.....	42
1.12.1. Necm sûresi Otuz İkinci Âyetin Nüzul Sebebi.....	44
İKİNCİ BÖLÜM.....	48
NECM SURESİYLE BAĞLANTILI HADİSELER.....	48
2.1. İSRÂ VE MÎ'RÂC.....	48
2.1.1. İsrâ ve Mi'râc'ın Lügât ve Istilâh Anlamı.....	48
2.1.2. İsrâ ve Mi'râc Hadisesi.....	50
2.1.3. İsrâ ve Mi'râc'ın Zamanı.....	52
2.1.4. Mi'râc'ın Şekli.....	55
2.1.5. Kureyş'in İsrâ Olayına Tepkisi.....	60
2.2. RÜ'YETULLAH.....	62
2.2.1. Kelâmî Açıdan Rü'yetullah'ın İmkânsız Olduğunu Savunanlar.....	62
2.2.2. Rü'yetullah'ın Mümkün Olduğunu Savunanlar.....	63
2.2.3. Hz. Muhammed (sav.) Mi'râc'ta Rabbini Gördü mü?.....	67
2.3. HZ. MUHAMMED'İN (SAV.) BEYTÜ'L-MAKDİS'TE NAMAZDA PEYGAMBERLERE İMAMLIK YAPMASI.....	73
2.4. MÎ'RÂC'TA BİLDİRİLEN HÜKÜMLER VE BEŞ VAKİT NAMAZIN FARZ KILINMASI	73
2.5. GARÂNİK HADİSESİ.....	74
2.5.1. Garânîk Olayı ile İlgili Rivâyetler.....	76
2.5.2. Müfessirlerin Garânîk Hadisesi hakkındaki Görüşleri.....	80
2.5.3. Garânîk Olayının Yalan Olduğunun Tarihi Olarak İspatı.....	90
2.5.4. Necm sûresinin Nüzulü Hakkındaki Rivâyetlerin İncelenmesi.....	94
2.5.5. Hac 52. Âyetin Tefsîri.....	97
2.6. İKİNCİ BÖLÜMDE GEÇEN ÂYETLERİN KISACA TEFSİRİ.....	99
2.7. İKİNCİ BÖLÜMDE GEÇEN ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER.....	101
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	103
TEVHÎD MESAJININ BİRLİĞİ VE MÜŞRİKLERİN KINANMASI.....	103
3.1. HZ. İBRAHİM VE HZ. MÛSA'NIN SAHİFELERİNDE GEÇEN VASIYETLER.....	103
3.2. MÜŞRİKLERİN İNANÇLARI.....	104

3.2.1. Müşriklerin Putlara Tapmalarının Kınanması	105
3.2.2. Müşriklerin Melek Tasavvuru	106
3.2.3. Müşriklerin Dünya Görüşleri	107
3.3. ALLAH'A KARŞI GELEN KAVİMLER VE KÖTÜ SONLARI	109
3.3.1. Hz. Sâlih'in (a.s.) Davet metodu ve Kavmi	109
3.3.2. Hz. Hûd'un (a.s.) Davet Metodu ve Kavminin Ona Cevabı	112
3.3.3. Hz. Nûh'un (a.s.) Davet Metodu ve Kavmi	118
3.3.4. Hz. Lût'un (a.s.) Davet Metodu ve Halkı	125
3.4. ÜÇÜNCÜ BÖLÜMDE GEÇEN ÂYETLERİN KISACA TEFSİRİ	129
3.5. ÜÇÜNCÜ BÖLÜMDE GEÇEN ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	131
SONUÇ	134
KAYNAKÇA	136

KISALTMALAR

(a.s.)	Aleyhisselam
(Sav.)	:(Sallallahualeyhi ve sellim)
b.	: Bin/Oğlu
bkz.	: bakınız
c.c.	: Celle Celaluh
Çev.	: Çeviren
Hız.	: Hazreti
h.	: Hicri
m.	: Miladi
(r.a.)	: Radiyallahu anı
M.Ö.	: Milattan önce
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Trc.	: Tercüme eden
ö.	: Ölüm
thk.	: Tahkik eden
trhsz.	: Tarihsiz

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm, insanları kula kulluk boyunduruğundan kurtararak Allah'a kul olma seviyesine çıkarmayı hedeflemektedir. Böylece onları dünyanın dar kalıpları içinden tutsak olmaktan kurtarıp dünya ve âhiret saadetine ulaştırmayı hedeflemektedir. Kur'ân, insanlığın dünya ve âhiret saadetini hedeflediğinden, tüm insanlık için için daha anlaşılır hale gelebilmesi için etraflıca tefsir edilmeye muhtaçtır. Kur'ân-ı Kerîm dönemin ve bölgenin Araplarının anlayacağı bir dille indiğinden ve yine Allah resulü (sav.) vahyin ilk muhatabı ve müfessiri olmasından ötürü ilk dönem Müslümanlarının Kur'ân'ı anlama konusunda herhangi bir sıkıntıları olmamıştır. Ancak nüzül döneminden uzaklaştıkça Kur'ân'ı tefsîr etme, yöntem ve yorumlarında değişiklik olmuştur. İşte bu yöntemlerden birisi de mevzûî tefsir çalışmalarıdır.

Mevzûî tefsir, Kur'ân'ın bütünlüğü içerisinde veya herhangi bir sûresi içerisinde hedeflerine uygun konularını pratik hayata uygulama yönlerini araştıran bir ilimdir. Kur'ân âyetlerinin taalluk ettiği akide, sosyal ve evrensel olayların boyutlarıyla ilgili bir durum ya da husustan ibarettir.¹ Kur'ân'ı konulu şekilde tefsir etmek, onun iniş tarihini, akidesini, hüküm ve şariatını, kıssalarını, muhkem ve müteşâbihini, nasih ve mensûhunu, mutlak ve mukayyedini bilmekten geçmektedir. Nitekim içinde risâletle ilgili akide, ahkâm, müjde, inzâr, vaaz, hatırlatma, kıyametin dehşetli sahnelerinden betimlemeler, cennet, cehennem, akli kullanma, fizik ve metafizik konularının bilinmesi de ancak bir peygamberin haber vermesiyle mümkün olmaktadır. *“O peygamberleri apaçık delillerle ve kutsal metinlerle gönderdik. İnsanlara indirdiklerimizi kendilerine açıklamak için ve (ola ki üzerinde) düşünürler diye sana da uyarıcı kitabı indirdik.”*² Bu âyet bize Hz. Peygamber'in (sav.) sünnetinin de tefsîr ilmine kaynak olduğunu göstermektedir. Nitekim Kur'ân inişiyle beraber Allah resûlünün (sav.) tebyîn ve tebliğ vazifesi başlamıştır. Nazil olan âyetlerde kapalılığının olması halinde izah etmeye çalışırdı. Bazen Kur'ân-ı Kerîm'de anlaşılmayan bir âyeti farklı bir âyet veya sûrelerle açıklamıştır. Örneğin,

¹ Heyet, *Mebâhis fi't-Tefsîr'l-Mevdûi*, Ed. Mustafa Müslim, (Dimeşk: Daru'l-Kalem 1989), 5.

² Nahl, 16/44.

Fatiha sûresinde geçen “*O din gününün sahibidir*” âyetinde “*Din gününden*” kastın başka bir sûrede açıkladığını görebiliyoruz: “*sana din gününün ne olduğunu bildiren nedir? O gün hiç kimse bir başkası için bir şey yapamaz. O gün tüm iş Allah’a kalmıştır.*”³ şeklinde tefsîr edilmiştir. İşte bu tür tefsîr, mevzûî tefsir çalışmalarına ilham olmuştur. Nitekim mevzûî tefsirin temeli, Kur’ân-ı Kerîm’deki bir konunun Kur’ân bütünlüğü çerçevesinde anlaşılmasıdır. Yani Kur’ân’ı Kur’ân ile tefsîr etmektir. Örneğin “*Fecrin beyaz ipi siyah ipinden sizin için ayırt edilir hale gelinceye kadar yiyin için*”⁴ âyetinde (من الفجر) kelimesi önceki cümleyi tefsîr etmektedir. Başka bir örnek vermek olursak, “*Kuşkusuz sana tekrar tekrar okunandan (âyetlerden) yedisini ve yüce Kur’an’ı verdik.*”⁵ âyetinde geçen “*Seb’ül mesânî*” den kasıt Fatiha sûresi olarak tefsir edilmiştir.⁶

Kur’ân’ın konular hakkındaki açıklamalarını bütüncül olarak araştıran bir araştırmacı, o konu hakkında sağlıklı bilgiyle beraber detaylı verilere ulaşmakta olduğunu görebilecektir.

Mevzûî tefsir çalışmalarının hedef ve önemini şöyle sıralayabiliriz.

1. Kur’ân’ın tefsiri âyetten anlam çıkararak mana vermek değil, gerçeklikten yola çıkarak tümevarım vasıtasıyla metne mana vermektir.
2. İnsanların yenilenen ihtiyaçları giderme ve onları yönlendirmede Kur’ân’ın ilahî prensiplerini daha iyi anlamaları için yeniden onların istifadesine havale etmede takip edilmesi geren en etkili bir yoldur.
3. Mevzûî tefsir, Kur’ân’ın hidayet yollarına ulaşmanın en pratik yoludur.⁷

Mevzûî tefsîr, insanların tecrübeleri içinde sıkı bir bağlılık halinde olan sonuçlardır. Ancak bu tecrübeler İslami düşüncenin kontrolü altındadır. Hz. Ali (r.a.) bildirdiği üzere, o Kur’ân’ı konuşturun! nitekim o kendiliğinden konuşmaz. Ancak ben ondan sizlere haber vereceğim. Biliniz ki onda geleceğin ilmi ve geçmişin

³ İnfitâr, 82/17-19.

⁴ Bakara, 2/187.

⁵ Hicr, 15/87.

⁶ Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre *Sünenu’t-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed Fûad Abdalbaki, İbrahim Atve (Kâhire: Mustafa Bâbî el-Halebî, 1975), “*Tefsîru’l-Kur’ân*”, 1 (No.3122).

⁷ Ömer Dumlu, “Konulu tefsîr Metodu Bir Usul Sayılabilir mi? ve Bunun Kur’ân’ı Anlama Katkısı, *Tarihten Günümüze Kur’ân ilimleri ve Tefsîr Usulu Senpozyumu*, (Ankara: İlim Yayma Vakfı Kur’ân ve Tefsîr Akademisi, 2009), 112.

haberleri mevcuttur. O hastalığınızın ilacıdır. Aranızdaki hakem ve düzen ve adalettir.⁸

⁸ Semîh Âtîf ez-Zeyn, *et-Tefsîru'l-Mevdûi li'l-Kur'âni'l-Ker'im*, (Beyrût: Daru'l-Kutubi'l-Lübnânî-Daru'l-Kutubi'l-Misrî, Trhsz.) 1/116.

TEZİN METODU VE KAYNAKLARI

Modern dönemde Kur'ân'ın konularına göre tefsir edildiği tefsirlere ağırlık verildiği görülmektedir. Hatta Kur'ân'dan belli bir konuyu ele alıp yorumlamak bazı âlimlere göre zaruret halini almıştır. Bu nedenle çalışmada Necm sûresi sûre eksenli konulu tefsîr metoduna uygun olarak ele alınmıştır.

Necm sûresinin tefsiri yapılırken elektronik ortamdaki şamile ve basılı tefsîr kitaplarına müracaat edip konu hakkında bilgileri topladıktan sonra uygun olanı çalışmaya alınmıştır. Sûre içerisindeki kavram ve âyetlerle ilgili kaynaklara, hadis ilmine dair kitaplara, çağımızda yazılmış mevzu-î tefsir ansiklopedisi mahiyetinde olan tefsîrlere müracâat edilmiştir. Sûrede geçen konuların tefsiri için önce konu hakkında kısa bilgi verildikten sonra ihtilaf varsa âlimlerin görüşleri sergilendikten sonra tercih babından bazı görüşler önü sürülmüştür. Çalışmada araştırma yapılırken Kur'ân bütünlüğüne dikkat edilmiştir. Ayrıca sahîh hadis ve âlimlerin o konulardaki görüş ve delilleri de zikredilmeye çalışılmıştır. Keza çalışmada klasik tefsîrlere öncelik verilmiş daha sonra çağımız tefsirlerin görüşlerine yer verilmiştir.

Konuyla ilgili âyetlerin mealleri verirken, Diyanet İşleri Başkanlığının hazırladığı meâlden yararlanılmıştır. Çalışmada Arapça kelimelerin izahında öncelikle en eski dilbilimcilerin kitapları sırasıyla taranmıştır.

1.BİRİNCİ BÖLÜM

NECM SÛRESİNİN ADI

Sahabe döneminde (سُورَةُ النَّجْمِ) ‘vav olmadan’ Necm sûresi diye isimlendirilmişti.⁹ İbn Mesû’d, Hz. Peygamberden (sav.) şöyle bir rivâyet aktarmaktadır: Allah resûlü (sav.) Necm sûresini okuduktan sonra orada bulunanların tümü secde ettiler. Biri hariç o da yerden bir avuç kum veya toprak alarak başına götürdü ve bu bana yeter dedi. Abdullah b. Mesû’d bu adamın daha sonra kâfir olarak öldüğünü gördüm. İşte bu adam Ümeyye b. Halef’tir.¹⁰ İbn Abbas, Hz. Peygamberden (sav.) şöyle bir hadis rivâyet etmektedir: Hz. Peygamberden (sav.) Necm sûresinin bitiminde secde etmesiyle orada bulunan tüm Müslüman ve müşriklerin yanı sıra insanlar ve cinler de secde etmiştir.¹¹ İşte bu sebeplerden ötürü Necm sûresi denilmiştir. Mushaflar ve tefsirlerde her iki şekilde (vavlı-vavsız) gelmiştir.¹²

1.1. NECM SÖZCÜĞÜNÜN LÜGAT VE TERİM ANLAMI

Bu kelime Ve’n-Necm (وَالنَّجْمِ) veya başında (و) “vav” olmadan en-Necm (النَّجْمِ) diye telaffuz edilmekte sözlükte birçok anlama gelmektedir.¹³ Üzerindeki (ال) cins/tür içindir. Anlamı yıldızların tümü demektir. Necm kelimesinin, kullanıldığı cümlelerin (وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ) on değişik anlama geldiği ifade edilmektedir.

Birincisi: Kelbî’nin rivâyetiyle İbn Abbas: Kur’ân’ın parça parça dörder âyet, üçer âyet, sûre (sûre) Allah’ın resûlüne (sav.) inmesine yemin olsun demektir. İlk vahiy ile son vahiy arasında yirmi yıl vardır. Bu görüş Atâ, Mukâtil b. Süleyman, Mücâhid ve Ferrâ’nın tercihidir.¹⁴

⁹ İbn Âşûr, Muhammed Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir b. Âşûr et-Tûnisî, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, (Tunus: Daru’t-Tûnisiye, 1984), 27/87.

¹⁰ Buhârî, *Sahîhü’l-Buhârî*, Babu Secdetü’n-Necm, 1/364, (No.1020).

¹¹ Buhârî, *Sahîhü’l-Buhârî*, Babu Secdetü’n-Necm, 1/364, (No.1021).

¹² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 27/87.

¹³ Şehâbeddin Mahmûd, *Rûhu’l-Meânî fî Tefsîr Kur’ânî’l-Âzîm ve Seb’il Mesânî* (Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1854), 14/44.

¹⁴ Vâhidî, Ebu’l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali en-Nisâbûrî eş-Şâfiî, *et-Tefsîru’l-Besît*, thk. Muhammed b. Suud Üniv. Bir heyet, (Suudi Arabistan: Ummâdetü’l-bahsi’l-İlmî, birinci basım, H. 1430), 21/7.

Kur'ân'ın parça parça yirmi senede inmesi anlamındadır. Kur'ân'a peyder pey ara ara nazil olduğu için (Necm) denilmiştir. Araplar, bir şeyin parça parça gelmesine “tencim” derler. Parça parçaya ayrılana “Müneccem” derler.¹⁵ Ziyâd b. Abdillâh el-Hisânî, Mücahid'e göre (وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَى) dan maksad Kur'ân'ın inmesidir.¹⁶ Kur'ân'ın parça parça inmesine tencîm de denilmiştir.¹⁷ (وَالنَّجْمِ) ifadesinden maksat Kur'ân-ı Kerîm'in parça parça inmesi ise bu âyet ile “Kur'ân'ın Hz. Muhammed'e inmesine yemin ederim.” Anlamı kastedilmiştir.¹⁸ Bu kelime ile Kur'ân'ın nüzulünün kastedilmiş olması durumunda, Necm sûresindeki âyet Vakîa sûresindeki şu âyete benzemektedir: “*Bakın! Yıldızların yerlerine yemin ederim, ki bilseniz, bu gerçekten pek büyük bir yemindir. Kuşkusuz o, değeri çok yüce Kur'ân'dır. (Aslı) korunmuş bir kitaptadır. Ona ancak tertemiz olanlar (melekler) dokunabilir. O, âlemlerin rabbinden indirilmiştir.*”¹⁹ Cafer-i Sâdık ise (وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَى) âyetini Hz. Muhammed'in (sav.) mi'râc gecesinde göklerden inmesi veya Kur'ân'ın parça parça yirmi üç senede inmesi şeklinde yorumlamıştır.²⁰

İkincisi: Bu âyet yıldızın yörüngesindeyken yukarıdan batışı anlamına gelmiştir.²¹

Üçüncüsü: Yıldızların gözden kaybolmalarına veya kıyamet gününde dökülmeleri ifade edilmiştir.²²

Dördüncüsü: (النَّجْمِ) Necm sözcüğünden maksad Süreyya yıldızıdır.²³ (النَّجْمِ) Işığını kendinden alan semâvî yıldızlardan biridir ve bu yıldızların göklerdeki yerleri

¹⁵ Zemahşerî, Mahmûd b. Umer b. Muhammed el- Hârizmî, *el-Keşşâf 'ân Ğavâmidî't-Tenzîl ve 'Uyûnî'l-Ekâvîlî fî Vucuhi't-Tevîl* (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-Ârabiyye, 2012), 2/315.

¹⁶ Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr Abdullah, *Câmîul-Beyân ân Te'vîlî Ây'il-Kur'an*, thk. Abdulmuhsin et-Türkî (Kâhire: dâru Hecer, 2001), 2/315.

¹⁷ Muhammed Murtadâ el-Hüsynî ez-Zübeydî, *Tâcu'l-Ârûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, ed. heyet (Kuveyt: Vezaretu'l-İrşâd ve'l-Enbâ, 2001), 33/480.

¹⁸ Belhî, Ebu'l-Hasan Mukatil b. Süleyman b. Bişr el-Ezdî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah b. Mahmud Şuhate, (Dâru İhyai't-Turâs, Beyrut, 1 Basım, H. 1423.) 3/159.

¹⁹ Ahmed Şakir, *Umdetu't-Tefsîr âni'l-Hafizi İbn Kesîr* (Mısır/Mansûra: Daru'l-Vefâ, 2005), 3/394.

²⁰ Ferrâ el-Begâvî, *Meâlimü't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'an*, thk. Abdurrazzak el-Mehdî (Beyrut: İhyau'-Turasi'l-Ârabî, 2020), 7/401.

²¹ Heyet, *et-Tefsîru'l-Mevdû 'î li Süveri'l-Kur'ani'l-Kerim*, 8/491.

²² Zemahşerî, Mahmûd b. Umer b. Muhammed el- Hârizmî, *el-Keşşâf 'ân Ğavâmidî't-Tenzîl ve 'Uyûnî'l-Ekâvîlî fî Vucuhi't-Tevîl* (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-Ârabiyye, 2012), 2/315.

²³ Muhammed Tahir el-Fetnî el-Gecrâtî, *Mecmaû Bihâru'l-Envâr fî Garâibi't-Tenzîl* (Medine: Meclis Dâiretu'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1967), 4/665.

sabittir. Güneş de o yıldızlardan biridir. Ancak “Necm” Süreyya yıldızının özel ismidir.²⁴

Beşincisi: Bu kelime ot anlamındadır. Nitekim bu kelime başka bir âyette (وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ) “Bitkiler ve ağaçlar O'nun buyruğuna boyun eğler.”²⁵ şeklinde geçmektedir. Âyette “en-Necm” gövdesi olmayan bitkilerdir. “Şecer”, gövdesi olan ağaçlardır.²⁶

Altıncısı: Bu kelime şeytanlara atılan ateşli taştır. Göklerdeki taşlar, dünyanın atmosfer tabakasına girdiklerinde aşırı hız ve sürtünmeden bir ateş topları haline gelmektedirler. Ateşle birlikte etrafa saçtıkları ışıklar sayesinde dünya semasını süslemesi ve aynı zamanda şeytanlar için (الرجم) taşlama vazifesini de ifa etmektedir.²⁷ Buna delil olarak şu âyet öne sürülmüştür: (وَلَقَدْ رَئَيْنَا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ) “Gerçek şu ki biz yakın göğü kandillerle süsledik. Ayrıca bunlarla şeytanların taşlanmasını sağladık ve onlara alevli ateş azabını hazırladık.”²⁸

Yedincisi: Ay’ın burçlarının her biri için “necm” kelimesi kullanılmıştır. Belirgin yıldızların her birine necm denilmiştir.²⁹

Sekizincisi: İşini iyice düşünüp bir karara varana (نظر النجوم) iyice düşündü denilmektedir.³⁰

Dokuzuncusu: (والنجوم: وظائف الأشياء) “Nucum” eşyanın vazifeleri demektir. Nitekim her bir vazife necm’dir. Allah “Bakin! Yıldızların yerlerine yemin ederim,”³¹ yani Kur’ân’ın toplandığı yere yemin olsun demektir. Allah bir defada

²⁴ İbrahim Anis - Abdel Halim Montaser - Attia Al-Sawalhi - Muhammad Khalafallah Ahmed, *el-Mu‘cemu’l-Vasîl* (Kâhire: Mecmau’l-Lugati’l-Ârabiyye, 1972), 2/845.

²⁵ Rahmân 55/6.

²⁶ San‘ânî, Ebû Bekr Abdurrazzâk b. Hemmâm b. Nâfi el-Himyerî el-Yemânî, *Tefsîru Abdurrazzâk*, thk. Mahmud Muhammed Abduh, (Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut Birinci Basım H.1419). 3/265, (No: 3076).

²⁷ Meydânî, Hasan Habenneke, *Maârici’t-Tefekkür fî Dekâiki’t-Tedebbür*, 2/99.

²⁸ Mülk, 67/5.

²⁹ Halil b. Ahmed Ferâhidî, *el-Ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî, İbrahim es-Samurrâî, (Kahire: Mektebtü’l-Hilâl, trhsz), 6/154.

³⁰ Halil b. Ahmed Ferâhidî, *el-Ayn*, 6/154.

³¹ Vakia, 56/75.

Kur’ân’ı dünya semasına indirdikten sonra peygamberine (sav.) yirmi senede parça parça indirdi.³²

Onuncusu: Bu kelime, bir şeyin çıkması, belirgin olması ve aşikâr olması anlamına gelmektedir Arapçada (نجم القرن والنبت) denildiğinde “boynuz ve ot çıktığı zaman” kastedilmektedir. (وكذلك نجم السن وأنجم السحاب إذا أفلح) denildiğinde asıl anlamının yerden, gökten ya da vücuttan, her şeyin çıkması ve aşikâr olmasıdır. Yıldız, ağaç, ot, boynuz ve dişlerin aşikâr olması gibi. Nitekim Arapçada (يقال: نجم قرن) Geyik ‘in boynuzu çıktı, Devenin dişi çıktı, otlar yeşerdi, yıldız çıktı-döküldü denilir. Yine Arapça ifadelerde (وقال: كلما درج) قرن من الناس نجم آخرون. وقد نجم في بني فلان شاعر، أو متكلم، أو فارس، فهو ينجم نجومًا. والاسم: (النجم)، insanların her yüzyılda ölmesinden sonra onların yerine yeni insanlar geçti. Falan aşirette bir şair, filozof veya At binicisi ortaya çıktı denilmektedir.³³ Bu kelimenin çoğulu ise (أَنْجَامٌ، نُجُومٌ، أَنْجُمٌ) şeklindedir.

Hülâsa, (وَالنَّجْمُ إِذَا هَوَى) dan maksat Kur’ân’ın göklerden Hz. Muhammed’e (sav.) nazil olmasına yemin olsun, anlamına geldiğini tercih ediyoruz.

1.1.1. Sûre’de Geçen Hevâ Kelimesinin Anlamı

a) Hevâ kelimesi, insanın bir şeyi sevmesi ve o sevginin kişinin kalbine galebe çalıp musallat olmasıdır.³⁴ (وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى) “*Rabbinin huzurunda (hesap vermekten) korkan ve nefesine kötü arzuları yasaklayana gelince*,³⁵

b) “Heva” kelimesi, kayıtsız zikredildiğinde hep kötü anlamda kullanılmaktadır. Ancak o kötü manadan çıkaracak bir sıfatla gelmesi halinde müstesna, örneğin “Güzel hevâ”, şeklinde geldiğinde o zaman asıl manadan uzaklaşmaktadır. Bazı ilim ehli, hevâ kelimesinin bu ismi takmasındaki hikmeti ise sahibini ateşe atmasını sağladığından kaynaklanır demişler.

³² Halil b. Ahmed Ferâhidî, *el-Ayn*, 6/154.

³³ İbn Dursteveyh, Ebû Muhammed, Abdullah b. Cafer b. Muhammed b. Dursteveyh b. Mirzeban, *Tashîhu’s-Sahîh ve Şerhu*, thk. Muhammed Bedevî el-Mehtûn, (Kahire: el-Meclisü’l-A’lâ li Şuûni’l-İslamiyye, 1998), 547.

³⁴ İbnü’l-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kasım b. Muhammed b. Beşşâr, *ez-Zâhir fî Meânî Kelimâti’n-Nâs*, thk. Hâtım Salih ed-Dâmin, (Beyrut: Risâle, birinci basım, 1992), 2/388.

³⁵ Nâziât, 79/40.

c) yukarıdan aşağıya düşmesine denilmektedir. (وَهَوَى الشَّيْءُ يَهْوِي هَوِيًا وَهَوِيًا إِذَا) yukarıdan aşağıya düşmesidir.³⁶ Taha Sûresinin 81. âyetinde de bu mana mevcuttur. (وَمَنْ يَحْلِلْ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوَى) “Kim gazabıma uğrarsa artık uçuruma yuvarlanmış demektir.”³⁷

d) Bir şeye işaret etmektir.³⁸

e) Korkak kişi için hevâ denilmiştir. Sebebi ise kalbinin korkudan yerinden fırlayacak gibi olmasındandır.³⁹

f) yer ve gök arasındaki boşluğa denilir.⁴⁰

e) yürümek ve gitmek anlamındadır.⁴¹

İbn Atiyye el-Endelusî, hevâ kelimesi hakkında İbn Abbas’tan şunu aktarmaktadır: Allah, hevâ kelimesini hep kötüleyerek zikretmiştir. “Nefsin isteklerine uyma, sonra seni Allah yolundan saptırır.”⁴² Ona inanmayan ve kendi tutkularının peşinden gidenler sakın ona inanmaktan alıkoymasın, sonra sen de helâk olursun!⁴³ Şa‘bî: hevâ, sahibini alçalttığı için hevâ denilmiştir. Sehl’et-Tüsterî: “Hevâ ve hevesine tabi olman senin için hastalık, ona muhalefet etmen ise senin için şifadır.” Sehl: derki: “İki hayırlı şeyde hangisi daha hayırlıdır diye şüphe ettiğinde, hevesine hangisi daha yakınsa ondan uzak dur diğerini al.”⁴⁴

Sûrede Allah Teâlâ öncelikle; Hz. Muhammed’in (sav.) sapmadığını haber vermiştir. O’nun daha sonra “azmadı, yoldan da çıkmadı” demesi, gösteriyor ki Hz. Muhammed (sav.) hak yol üzerinedir. Allah akabinde “hevâ ve hevesinden” konuşmaz. demiştir. Nitekim başka bir âyette: “Hevâ ve hevesine tabi olma; yoksa

³⁶ İbn Dureyd Ebû Bekr Muhammed b. Hasan b. Dureyd el-Ezdî, *Cemheretü’l-Lügâ*, thk. Remzî Münîr Ba‘lebekî, (Beyrut: Daru’l-İlm li’l-Melâîyn, Birinci basım, 1987), 2/998.

³⁷ Tâhâ, 20/81

³⁸ İbnü’l-Enbârî, *ez-Zâhir fî Meânî Kelimâti’n-Nâs* 2/389.

³⁹ Ebû Ali el-Kâlî, İsmail b. el-Kasım b. Âyzûn b. Harun b. İsa b. Muhammed b. Selman, thk. Hişam et-Tâân, (Nahda, Bağdat, Daru’l-Hadârât Arabiyye, Beyrut, birinci basım, 1975), 168.

⁴⁰ Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh Tâcu’l-lügâ ve Sihâhu’l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğaffur Attâr, (Daru’l-İlm li’l-Melâîyn, Beyrut, 1987), 6/2537.

⁴¹ Cevherî, *es-Sihâh Tâcu’l-lügâ ve Sihâhu’l-Arabiyye*, 6/2538.

⁴² Sad, 38/26.

⁴³ Tâhâ, 20/16.

⁴⁴ İbn Atiyye, Ebû Muhammed Abdulhak b. Galip b. Abdurrahman b. Temam, el-Muharibî, *el-Muharrarü’l-Vecîz fî Tefsîri Kitâbi’l-Azîz* thk. Abdusselam Abduşşafi Muhammed, (Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, h. 2001). 5/86.

seni Allah'ın yolundan saptırırlar.”⁴⁵ diğeri bir âyette ise: (أَفَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَٰهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ) (اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَىٰ سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلَىٰ بَصَرِهِ غِشَاوَةً -bilgisine rağmen (sapmayı tercih ettiği için)- kendini saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözüne de perde çektiği kimseyi bir tasavvur et!”⁴⁶ demektedir. İkrime, “Arzulayıp hoşuna giden her şeyi kendine ilâh edinip ibadet edeni gördün mü?” âyetini hoşuna giden bir şeyi arzulayıp onu ilâh gibi sevgi beslemesi anlamına geldiğini ifade etmiştir. Saîd b. Cubeyr, onlar bir taş ibadet ederlerdi. Daha güzel bir taşı bulduklarında onu atar, daha güzel olan taş ibadet ederlerdi. demiştir. Şa‘bî, hevâ için hevâ denmesindeki hikmet ise sahibini ateşe atmasıdır. Kelbî derki: Araplardan biri bir şeyi sevdiğinde ona ibadet ederdi. Daha güzelini bulduğunda onu atar güzeline ibadet ederdi. İşte bu sözler üzerine İbn Abbas şöyle der: “Hevâ”, Allah’tan başka tapınılan bir ilahtır. Sözünden sonra şu âyeti okumuştur: (أَفَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ) (إِلَٰهَهُ هَوَاهُ) “Bayağı arzularını tanrılaştıran kişiyi gördün mü?”⁴⁷

İbn Abbas: “Allâh, Kur’ân’da geçen tüm (هَوَى) “hevâ” sözcükleri kötölemek için zikretmiştir.” demiştir.⁴⁸

Lakin bu ise “nefs”ten meydana gelen sevgi, istek ve arzudur. Zira bu kelime Arap dilinde “onu sevdim”, “onu arzuladım.” anlamlarında da kullanılır. “Hevâ” sözcüğünün aslı (ه و ي) “he-ve-ye” dir. Aslında kıymetsiz, alçaklık ve düşük anlamındadır. İşte (هَوِيَّة) “hâviye” sözcüğü bu anlamdan gelmektedir. İnsan nefsinin alçalması durumunda kıymetli şeyleri bırakıp, kıymetsiz ve alçak şeyleri aldığında alçalıp yere yuvarlanır. “Rabbinin huzurunda (hesap vermekten) korkan ve nefesine kötü arzuları yasaklayana gelince, onun barınağı da şüphe yok ki cennetin ta kendisidir.”⁴⁹

Özetle “hevâ kelimesi, hem Necm birinci âyette (وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ) hem de üçüncü âyette geçmektedir. Birinci âyette geçen (هَوَى) ile ikinci kelimede geçen (هَوَى) arasında fark şudur: birincisinin anlamı: Kur’ân’ın göklerden Hz. Muhammed’e

⁴⁵ Sad, 38/26.

⁴⁶ Câsiye, 45/23.

⁴⁷ Furkân, 25/43; Kurtûbî, thk. Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed Ebî Bekr b. Ferh el, Ensârî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Berdûnî, İbrahim Atfîş (Kâhire: Dâru Kutubi’l-Misriyye, 1964), 13/35.

⁴⁸ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 17/83.

⁴⁹ Râzî, *Mefâtihü’l-Gayb*, 28/234; Naziât, 79/40-41.

(sav.) inmesine denilmiştir.⁵⁰ İkincisinin anlamı ise: hevâ heves ve batıl demektir. (وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ) “O, hevâ ve hevesinden konuşmaz. Onun (dinde) konuştuğu her şeyi Allah bildirmiş ve vahiydir.”⁵¹

1.1.2. Sûre’de Geçen Dalâl ve Gayy (الضَّلَالُ وَالْغَىٰ)

Müfessirlerin çoğu, (الضَّلَالُ) “sapma” ile (الْغَىٰ) “gayy’ın” anlamının aynı olduğunu belirtmektedirler. Ancak bazılarına göre (الضَّلَالُ) “dalâl, hidâyetin zıttı; (الْغَىٰ) “gayy” de (الرُّشْدُ) “rüşdün” zıttıdır.⁵² Nitekim Kur’ân’da: (وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَىِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا) “Onlar, bütün mucizeleri görseler de iman etmezler; doğruluk yolunu görseler onu izlemezler. Fakat eğrilik yolunu görürlerse hemen ona saparlar.”⁵³ Başka bir âyette (قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ) “Doğru eğriden açıkça ayrılmıştır.”⁵⁴ denilmiştir.

(الضَّلَالُ) “ed-Dalal” kelimesi asıl itibariyle gayy’dan daha genel bir kullanışa sahiptir. Deve veya yükün kaybolması için (ضَلَّ) ifadesi kullanılabilir ancak (غَوَى) ifadesi kullanılamaz. Öyleyse (الضَّلَالُ) “ed-Dalal”dan maksad yolcunun yolunu asla bulamamasıdır. (وَالْغَوَايَةُ) “givâye” kelimesi ise hedefe ulaştıramayan bir yol anlamındadır. Nitekim istikâmet üzere olmayan zayıf irâdeli bir mümine “istikâmetini kaybetmiş” denilir. Ancak o dalalettedir denilemez. Sonuçta dalaletta olan kişi kâfir gibi yolunu şaşırmıştır. Ğavî ise fasık gibi yolu bildiği halde doğru yolun izini sürmeyendir.⁵⁵ Öyleyse (الضَّالُّ) “Dall” yolu bilmediği halde bilgisizce gidendir. (الْغَاوِي) “el-gâvî” ise hakkı bildiği halde yüz çevirendir. Allah (cc.) hem peygamberini, yolunu şaşıran ya da hakkı bildiği halde hakka tutunmayan Hristiyanlara ve Yahudilere benzemekten münezzeh kılmıştır. Nitekim Yahudiler hakkı bildiği halde hakkı örtbas edip zıddına amel ederler.⁵⁶ Allah Ârâf sûresinde şöyle buyurmaktadır: “Dünyada Allah’tan gelen hakka ve kullarına karşı tekebbür edenler, Allah onları büyük hayırlardan mahrum bırakır, onu kendi haline bırakır,

⁵⁰ Mukatil b. Süleyman, Ebu’l-Hasan b. Bişr el-Ezdî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah b. Mahmud Şuhate, (Beyrut: Dâru İhyai’t-Turâs, 1 Basım, H. 1423.), 3/159.

⁵¹ Necm, 53/3-4.

⁵² Râzî, Fahrreddîn Ebu Abdullah Muhammed b. Omer b. Hasan b. Hüseyin et-Teymî, *Mefâtihu’l-Gayb*, (Dâru İhyâu’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrut, 3. Basım H.1420), 28/234.

⁵³ A’râf, 7/146.

⁵⁴ Bakara, 2/256.

⁵⁵ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 28/234.

⁵⁶ Şakir, *Umdetu’t-Tefsîr âni’l-Hafizi İbn Kesîr*, 3/394.

Allah'ın âyetlerini anlama kabiliyetini vermez. Onlar Allah'tan yüz çevirdiklerinden tüm âyetlerini görseler dahi iman etmezler. Allah'a ulaştıran (الرُّشْدُ) istikamet ve doğru yolu görseler de iman edip takip etmezler. İnsanları (الْغِي) ömür boyu şekâvete sürükleyecek yolu gördüklerinde ise onu takip ederler. Onlar bizim âyetlerimizi yalanladıkları ve gafil olmalarından kaynaklanmaktadır.”⁵⁷

İbn Aşûr, (الْغِي) “Gayy, bozgunculuk ve sapma anlamındadır.” der. Gay kelimesi bu manayla (الرُّشْدُ) “rüşd” kelimesinin zıttı olur. Malı iyi işletme bakımından (سفه) “sefeh” kelimesi (الرُّشْدُ) “rüşd”ün zıddıdır.⁵⁸ İbn Kesîr (ö.774/1373), “Allah Teâlâ’nın üzerine yemin ettiği şey, (وَمَا غَوَى) ’dır ki bu da Muhammed’in (sav.) doğru yol üzerine olmasına ve hakka tabi olmasına şahitliktir. Öyleyse O yolunu şaşırmış değildir. Nitekim (الضال) “dâll” bilgisizce yolunu şaşırmış cahil demektir. (غَاوَى) “Ġâvî” ise hakkı bildiği halde haktan başkasına meyledip gidendir.” demiştir.⁵⁹

Hülasâ, (الضال) “Dall” yolu bilmediği halde bilgisizce gidendir. (الْغَاوَى) “el-gâvî” ise hakkı bildiği halde yüz çevirendir.

⁵⁷ A`raf, 7/146

⁵⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr mine 't-Tefsîr*, 9/105.

⁵⁹ İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kareşî, *Tefsîri 'l-Kur'âni 'l-Azîm*, thk. Samî b. Muhammed es-Selâme, (Riyâd: Darû Taybe, İkinci basım 1999), 7/442.

1.1.3. Necm sûresinde geçen “Tedellâ” Kelimesi

Ferrâ, “Tedellâ” Kelimesinde takdim ve te’hîr vardır. Anlamı ise şöyledir: ‘Sarktı sonra da yaklaştı. Zeccâc, (دَنَا فَتَدَلَّى) bu iki kelimenin anlamları birdir. Çünkü anlamı şudur: Hz. Peygmaber (sav.) Cebrâil’e (a.s.) yaklaştıkça yaklaştı demektir. (وَأَدْلَى فَلَانَ بِحَقِّهِ وَحُجَّتِهِ، إِذَا هُوَ احْتَجَّ بِهَا وَأَحْضَرَهَا) Delillendirdi ve hakkını verdi/ortaya koydu. demektir. (وَأَدْلَى بِمَالِ فَلَانٍ إِلَى الْحَاكِمِ: إِذَا دَفَعَهُ إِلَيْهِ) ‘bir malı yöneticiye verdi. demektir.⁶⁰ İbnü’l-Arabî, (وَتَدَلَّى تَوَاضَعٌ، وَدَالِيَّتُهُ أَيْ دَارِيَّتُهُ) “Tedellâ” tevazu gösterdi, ‘Daleyтуhu’ ise münkaşa etti demektir. Ebû Amr: hızlı yürümek demektir. der.⁶¹ (دَنَا) ‘yaklaştıkça yaklaştı demektir.⁶²

İmâm Şâ‘bî Mesrûk’tan şöyle bir rivâyet aktarmıştır: “Hz. Âişe’ye (r.a.) (ثُمَّ دَنَا) âyeti ‘Hz. Peygamber’in (sav.) Allah’a iki yay kadar yaklaşması anlamına gelmiyor mu? diye sordum. Hz. Âişe (r.a.) ise Hz. Peygamber’e (sav.) iki yay kadar yaklaşan Cebrâil (a.s.) olduğunu söyledi. Hz. Cebrâil, Hz. Muhammed’e (sav.) her zaman bir adam şeklinde görünmekteydi. Bu sefer ise yaratıldığı şekilde yani melek şeklinde tüm ufukları kaplamış halde kendini Hz. Peygamber’e (sav.) gösterdi.⁶³ dedi. İmam Ahmed, Abdullah b. Mes’ud’dan şöyle bir görüş nakletmiştir: “Resûlullah (sav.) Cebrâil’i (a.s.) öz yaratılışı şeklinde sadece iki kere görmüştür. Birincisinde Hz. Peygamber (sav) Cebrâil’dan (a.s.) görünmesini istemişti. Kendini gösterdiğinde tüm ufukları doldurmuştur. İkincisi ise Hz. Peygamberin (sav) Cebrâil’ ile (a.s.) mi‘râca çıktığına olmuştur. dedikten sonra şu âyeti kerîme’yi okumuştur: “O, ufku en yüce noktasındayken asıl şekliyle göründü. Sonra yaklaştıkça yaklaştı. Öyle ki, iki yay kadar hatta daha yakın oldu. Böylece Allah, kuluna vahyini iletti.”⁶⁴ Kanadı tüm doğuyu kapatıyordu. Kanatlarından inciler ve yakutlar düşüyordu ki bu yakut ve incilerin sayılarını ancak Allah bilir.⁶⁵ Yani Cebrâil (a.s.) tüm ufukları kapatmış şeklinde Hz. Muhammed (sav.) üzerine inmiş ve

⁶⁰ Ezherî, Muhammed b. Ahmed b. el-Ezherî el- Herevî, *Tehzîbu’l-Lügâ*, thk. Muhammed İved Mürib, (Dâru İhyai’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrut, birinci basım, 2001), 14/122.

⁶¹ Ezherî, *Tehzîbu’l-Lügâ*, 14/122.

⁶² Suhârî, Seleme b. Müslim el-Avtebî, *el-İbâne fi’l-Lügâti’l-Arabiyye*, thk. Abdulkerim Halife, (Ummân: et-Turâsu’l-Kavmî, Maskat, birinci basım, 1999), 1/230.

⁶³ Buhârî, *Sahîhu’l-Buhârî*, 3/3063.

⁶⁴ Necm, 53/7- 10; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 7/455.

⁶⁵ Ahmed Muhammed Şakir, Ebü’l-Eşbâl b. Ahmed b. Abdulkâdir, *Umdetu’t-Tefsîr âni’l-Hafizi İbn Kesîr Muhtasaru Tefsîr’l-Kur’âni’l-Azîm*, 3/395.

Hız. Muhammed'in (sav.) yakınlığı iki yay veya daha yakın mesafede iken ona vahyetti. Bu görüş İbn Abbas, Hasan ve Katâde'nin görüşüdür.⁶⁶

“Tedellâ” kelimesi üç anlamda kullanılmıştır.

Birincisi, takdim ve te'hîr vardır, anlamı şöyledir: sonra yüksek ufuklardan inerek Allah resulüne yaklaşmıştır.

İkincisi: “Tedellî” ve “Denâ'nın” anlamları aynıdır. Bu takdirde anlamı: sonra Cebrail (a.s.) Hz. Muhammed'e (sav.) yaklaştıkça yaklaşmıştır.

Üçüncüsü: (دَنَا) Denâ'nın” anlamı: Cebrail (a.s.) Hz. Muhammed'e (sav.) yaklaşmak istemiş ve bulunduğu yerden hareket ettikten sonra Hz. Muhammed'in (sav.) üzerine inmiştir. Üçüncüsü: zayıf görüştür. Yaklaşmanın Allah (c.c.) olduğudur. Bu görüş, Allah'a yön ve mekânı atfeden mezhebe aittir. Ancak mertebe bakımından yakınlık kastedilecek bir te'vîle gidilmesi durumunda caiz olur.⁶⁷

Dehhâk b. Müzâhim (105/723) ise şöyle demiştir: “Muhammed (sav.) iki yay kadar ya da daha da yakın bir şekilde rabbine yaklaştığında secdeye kapandı.⁶⁸ (فَكَانَ (قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى فَأَوْحَى إِلَى عَبْدِهِ مَا أَوْحَى) ‘O, peygamberlere iki yay mesafesi kadar veya daha da yakın oldu.’⁶⁹

Enes b. Malik: Allah resulü'nden (sav.) ise şöyle bir rivayet aktarmaktadır: “Mirâc'a çıktığımda Cebrâil (a.s.) beni cennet'e girene kadar yukarı çıkartı ve ben cennete girdiğimde bana “Kevser” verildi. Sonra “Sidretü'l-Müntehâ” ya varana kadar devam ettik ve senin rabbin yaklaştıkça yaklaştı. İşte bu âyetin anlamı budur: (فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى فَأَوْحَى إِلَى عَبْدِهِ مَا أَوْحَى) iki yay mesafesi kadar veya daha da yakın oldu.⁷⁰

Ebû Hayyân el-Endelüsî (ö.745/1344) derki: Arapçada (الْقَابُ وَالْقَيْبُ، والقَادُ وَالْقَيْدُ) kelimelerinin tümü okları atmaya yarayan herkesçe bilinen “Yay” demektir.⁷¹ Zeccâc derki: Araplar lisanlarına ve anlama yetisine göre Allah'ın hitabına muhatap oldular,

⁶⁶ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, kitabı't-Tefsîr, 3/1181, (No.3063).

⁶⁷ Râzî, Faheddîn, 28/239.

⁶⁸ Begâvî, *Meâlimü't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'ân*, 7/403.

⁶⁹ Necm, 53/9

⁷⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'ân Te'vîli Ây'il-Kur'ân*, 22/505.

⁷¹ Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf, el-Endelüsî, *el-Bahru'l-Mühit fî'tefsîr*, (Daru'l-Fikr, Beyrut, 2000), 10/6.

yani siz Araplarca da bilinen ölçü iki yay kadar Cebrâil (sav.) Hz. Muhammed'e (sav.) yaklaştı veyahuta daha da yakın oldu demektir.⁷² (فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ) “Böylece Allah kulu Muhammed'e vahyedeceğini vahyetti.”⁷³ (مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَىٰ) “Kalp (gözünün) gördüğünü yalanlamadı.”⁷⁴ (أَفْتَمَارُونَهُ عَلَىٰ مَا يَرَىٰ) “Gördüklerinin hakkında kendisi ile tartışacak mısınız?”⁷⁵ Allah Resûlü'nün (sav.) Cebrâil'i (sav.) öz benliği ile iki defa görmüştür. (وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ) “Andolsun, O daha sidretül müntehanın yanında önceden bir defa daha (Cebrâil'i) görmüştür.”⁷⁶

Abbâd b. Mansûr, (مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَىٰ) âyeti hakkında İkrime'ye sordum: İkrime, bana Hz. Muhammed (sav.) rabbini gördüğünü mü söylememi istiyorsun? Evet Muhammed (sav.) rabbini görmüştür ve bu cümleyi nefesi, tükeninceye kadar üç defa tekrarladı.⁷⁷

Atâ, İbn Abbas'tan şöyle bir rivâyet aktarmaktadır: “Rabbimi en güzel şekilde gördüm. Rüyada olduğunu sanırım, bana “Ey Muhammed” Mele-i Âlâ'nın şu an ne hakkında tartıştığını bilir misin? bilmiyorum ey rabbim diye cevap verdim. Bunun üzerine elini her iki omzuma koydu. Eli'nin soğukluğunu göğsümde hissettim. Yeryüzü ve gökyüzünde olan her şeyi bildim. Bunun üzerine ey rabbim! Mele-i Âlâ, şu an mertebeler ve kefaretlenden, cemaat namazların yolunda atılan adımlardan, farz namazlardan sonra gelecek namazı beklemeden konuşmaktadırlar. Sonra da “Ey rabbim sen İbrahim'i kendine halil ve dost, Musa'yı kelamınla şereflendirdin dedim.” “Ey Muhammed!” Senin göğsünü açıp genişletmedik mi? Belini bükten yükünü üzerinden kaldırmadık mı? bana öyle şeyler açıkladı ki, zikretmeyi yasakladığından size haber veremeyeceğim.⁷⁸ İşte (ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّىٰ فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ) âyetin anlamı size anlattığım gibidir.⁷⁹ “Sonra yaklaştıkça yaklaştı. Öyle ki, iki yay kadar hatta daha yakın oldu. Böylece Allah, kuluna vahyini ilettiler.”⁸⁰

⁷² Müh'yiddin Derviş, *Î'râb-ul-Kur'ân ve Beyânüh* (Beyrut, İbn Kesîr, Dimeşk, 1415), 9/344.

⁷³ Necm, 53/ 10.

⁷⁴ Necm, 53/11.

⁷⁵ Necm, 53/12.

⁷⁶ Necm, 53/13-14.

⁷⁷ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'ân Te'vîli Ây'il-Kur'ân*, 22/507.

⁷⁸ Tirmizî, *Sünenu Tirmizî*, tefsîr, Sâd sûresi babı, 5/366, (No.3233).

⁷⁹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'ân Te'vîli Ây'il-Kur'ân*, 22/507-508.

⁸⁰ Necm, 53/8-10.

Hülâsa Allah resûlü (sav.) ilk vahyini Hira mağarasında aldıktan sonra 23 yılda yukarıda belirttiğimiz vahyin çeşitlerine mazhar olmuştur. Özellikle Necm sûresinde geçtiği üzere Cebrâî'lî (a.s.) melek şeklinde ise sadece iki kere görmüştür. Birincisini Hirâ mağarasından çıkarken, ikincisini ise mi'râca çıktığında göklerin yedinci katında Sidretü'l-Müntehâ'da Cebrâî'lî (a.s.) melek şeklinde iki yay sapı kadar yakından görmüştür. Sonra kalbin gördüklerini gözler yalanlamadı ve bu kadar yakından Allah peygamberine (sav.) dilediğini vahyetmiştir.

1.2. NECM SÛRESİNİN KONUSU

Çalışmanın konusu Necm sûresidir. Necm sûresinin tez konusu olarak tercih edilmesinin sebebi sûrenin, temel inanç esasları olan vahiy, tevhiid ve âhiret âleminde bahsetmesiyle beraber Kur'ân'daki birçok mühim meseleyi mücmel olarak içermesidir. O mühim meselelerden biri, şeytanın Hz. Peygamber'e (sav.) müdahale ettiği iddia edilen garânîk meselesidir. Bu olayın olup olmadığı sahih hadisler çerçevesinde ümmetin öncülerinin görüşlerine de başvurularak tûmdengelim şeklinde etraflıca ele alınmaya çalışılmıştır. Böylece, olayın birtakım kötü niyetli, insanların İslâm'ın inanç sistemine dair emellerini ortaya koymaya gayret edildiği görülmüştür.

Sûre ayrıca içerisinde Hz. Peygamber'e (sav.) ikram edilen mi'râc mucizesi ile ilk secde âyetini barındırması, Allah'ın, resulünü şeytanî söz ve her türlü batıldan muhafaza ettiğini ifade etmesi, dolayısıyla Hz. Muhammed'in (sav.) sünnetleri de bu korumanın içinde olduğunu bildirmesi, geçmişte Allah'a isyan eden kavimlerin kötü sonları ile helak edilişleri verilip, tarihin bir tekerrürden ibaret olduğu vurgulanarak inanç sisteminin hiç değişmediği, herhangi bir toplumun isyana kalkıştıkları durumda onların da kötü sonla helak olacaklarını bildirilmesi gibi önemli konuları haizdir.

Kur'ân-ı Kerîm, insanların sorunlarının çözümünde müracaat edilmesi gereken ilk kaynaktır. İslâm âlimlerin bu ilahî hidayetinde daha iyi anlaşılması için cemiyetimizin sorunlarına çözüm üretebilmek hedefiyle farklı tefsîr yöntemleri geliştirmişlerdir. İşte bu yöntemlerden biri de konulu tefsîr yöntemidir. Bu nedenle çalışmada bu sûrenin konulu tefsîr açısından etraflıca ele alınması hedeflenmiştir.

1.3. NECM SÛRESİNİN AMACI

a) Mekkeli müşrikler Hz. Muhammed'in (sav.) peygamberliğini kabul etmediklerinden, Allah, Necm sûresinde Hz. Muhammed'in (sav.) Allah'ın peygamberi olduğuna yeminle başlamıştır.⁸¹ Hz. Muhammed'in (sav.) yolunu şaşırmadığını, haktan da ayrılmadığını bildirmektedir. Allah, Hz. Muhammed'in (sav.) her konuştuğu ancak Allah tarafından bildirilmiş vahiyden başka bir şey olmadığını beyan etmektedir. Hz. Muhammed (sav.) kendi gözleriyle-âyne'l-yakîn-Cebrâil'i (a.s.) gördükten sonra Cebrâil'in (a.s.) hareketlerine şahit olmuş, şüpheye mahal kalmayacak şekilde ondan emin olup vahiy aldığını beyan etmektedir. Müşrikler Hz. Muhammed'in (sav.) gördüklerinde şüphe ettiklerini, oysa o ikinci defa Cebrâil'in (a.s.) melek şeklini görmüştür. Bu görme semanın yedinci katında Sidretü'l-müntehâ'nın yanında da gerçekleşmiştir. O kendi istek ve arzusundan konuşmaz çünkü onun sağlam, çok güçlü ve emin bir öğretmeni vardır. Cebrail (a.s.), Allah'ın emirlerini harfiyen yerine getirdiği gibi çok iyi tanıdığınız Muhammed'ül-emîn (sav.) de tebliğinde asla haktan şaşmamıştır.⁸²

b) Mekkeli müşrikler Allah'ın varlığını inkâr etmiyorlardı. Çünkü onlara yerin ve göğün yaratıcısının kim olduğunu sorulunca Allah'tır diyorlardı.⁸³ Ayrıca müşrikler taptıkları putların da Allah katında şefaathaklarının olduğuna inanıyorlardı. Hz. Muhammed (sav.) tüm bu ilahları bir olarak kabul ettiğinden karşı çıkmışlardır. *“Şimdi bunlar da Kendilerine aralarından bir uyarıcı gelmesine şaşıyorlar ve bu inkarcılar şöyle diyorlar: “Bu adam bir sihirbazdır. Tam bir yalancıdır. Tanrıları tek tanrıya indiriyor? Bu gerçekten şaşılabacak bir şey!”*⁸⁴ *“Allah'tan başka şeyleri kendilerine koruyucu kabul edenler, -ki “sadece bizi Allah'a yaklaştırsınlar diye onlara tapıyoruz” diyorlar.*⁸⁵

c) Necm sûresinin en önemli hedeflerinden biri hiç şüphesiz isrâ ve mi'râc hadisesidir. Hz. Peygamberin (sav.) amcası Ebû Tâlib, Peygamberliğin 10. yılında şevval Ay'ının ortalarında seksen küsur yaşında iken vafat etmiştir. Hz. Hatice ondan

⁸¹ Necm, 53/1-4.

⁸² Necm, 53/1-18.

⁸³ Zümer, 39/38.

⁸⁴ Sâd, 38/4-5.

⁸⁵ Zümer, 39/3.

bir ay beş gün sonra altmış beş yaşında iken vefat etmiştir.⁸⁶ Ebû Tâlib'in vefatından sonra Kureyşliler Hz. Peygamber'e (sav.) eziyet etmeye başladılar. Hz. Peygamber (sav.) İslam davetine destekçi bulması amacıyla Tâif'teki Sakifoğullarına gitti. Ancak onlarda deli ve çocuklarını Hz. Peygamber'e (sav.) saldırdılar ve ayak topuğunu kanlar içinde bıraktılar. İşte Hz. Peygamber (sav.) Tâif dönüşünden sonra isrâ ve mi'râc olayı meydana gelmiştir.⁸⁷

d) Sûre, Hz. Muhammed'in (sav.) Allah'ın geniş melekûtunda seyrü sülûk ettiğini belirtir, Allah, insan aklını hayrette bırakan o büyük mucizelerden bahsederek insanoğlunun kendisine verilen bu mucizeler karşısında hiçbir şüpheye mahal bırakmadan Allah'a ve Hz. Muhammed'i (sav.) tasdik etmelerini gerekli olduğuna dikkat çeker.⁸⁸

f) Müşriklerin kız çocuklarını utanç ve yüz karası gördükleri gibi taptığı bu putların da birer dişi olmaları bir çelişki değil mi? kendilerine erkekleri dişileri ise Allah'a nisbet ettiklerini ve taksim ve yakıştırmanın hiç te adil olmadığını bildirmektedir. Müşriklerin tabi oldukları dinin zan ve hezeyan olduğunun tesbit edilmesinden sonra ister melekler olsun ister başka (putlara) varlıklara yapılan ibadetin, batıl olduğundan bahsedilir. Allah'tan başka ibadete layık hiçbir kimsenin olmadığına vurgu yapılmıştır.⁸⁹

e) Diğer tarafta müşriklerin, hiçbir fayda veremeyen ve hiçbir zararı da önlemeyen, görmeyen, duymayan, Lât, Uzzâ ve Menât gibi ilahlar edinmesi, akıl karı olmadığını ve bu putlar hakkında indirilmiş bir vahyin de olmadığını aktarmıştır. Hem bu putlara yapılan ibadetler zanna dayanmakta olduğunu, oysa din hakikate dayanması gerekir zanna değil. Zan ise hiçbir zaman hakkı açığa çıkaramayacağını bildirmiştir.⁹⁰

f) Allah Teâlâ (c.c.), Hz. Muhammed'in (sav.) davetinden yüz çevirip giden müşriklerden sorumlu olmadığını, İslam dininde farz olan tebliğdir. İşte bu âyetlerde Allah (c.c.), Hz. peygamberin (sav.) davet sınırını çizmiştir. Müşriklerin illa da

⁸⁶ İbn Sa'd, 1/100.

⁸⁷ Ebû Şühbe, *es-Siretü'n-Nebeviyye âlâ Davî'l-Kur'âni ve's-Sünne*, 1/407.

⁸⁸ Necm, 53/7-18.

⁸⁹ Necm, 53/19-23.

⁹⁰ Necm, 53/23.

hidayete erdirmesinin farz olmadığını bildirmektedir. Çünkü insanları İslam'a getirmek bir sonuçtur. Sonuçlar ise Allah'a aittir.⁹¹ Hem Allah bizden sadece tebliğ ve çalışma görevi vermiştir.⁹²

g) Allah'ın (c.c.), merhametinin bir eseri olarak insanoğlu, iman ettikten sonra büyük günahlardan kaçınmaları durumunda onların küçük günahlarını yok sayacağını bildirmektedir.⁹³

h) İyi insanların yaptıkları iyi amellere karşılık mükâfatlar alacaklarını, kötü amellerine karşılık da kötü bir karşılık verileceği belirtilir. Allah Teâlâ sonra da adaletli hükmünün bir delili olarak: “Hiçbir suçlu başkasının günah yükünü yüklemes. Kişinin çalışmasından başkası ona yazılmaz. Sonra çalışmasının karşılığını tam olarak alacaktır.” (وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى وَأَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرَى ثُمَّ يُجْزَاهُ) (الْجَزَاءُ الْأَوْفَى) *“İnsan ancak çabasının sonucunu elde eder. Ve çabasının karşılığı ileride mutlaka görülecektir. Sonra kendisine karşılığı tastamam verilecektir.”*⁹⁴ âyetleri sunulur. Bu Allah'ın hassas kanunudur. Kur'an-ı Kerim'de belirttiği adil hükmüdür.⁹⁵

ı) Allah Teala'nın bu evrenin tek Malik'i olduğunu, her kim bu Malik'in yol haritasına göre hareket ederse, karşılığında mükafatlar vereceğini, yol haritasına aldırış etmeyenleri ise, isyanlarından ötürü onları cezalandıracağını beyan etmektedir. Ayrıca diriltme ve öldürme, öldükten sonra haşır ve hesaba gönderme, fakir bırakma ya da zenginleştirme, erkek veya dişi olarak yaratma hususları da O'nun kudretinin birer eseri olduğunu açıklamaktadır.⁹⁶

i) Necm Süresi Ad, Semûd, Nûh kavmi ve Lût kavminin başlarına gelen azabı ve helak edilişlerini Kur'an'ın üzerine indiği ve Hz. Muhammed'in (sav.) de inkâr edildiğinde kâfir Mekke toplumunun da benzer bir azap ile cezalandırılacağını haber vermektedir. Ayrıca sûre Allah'a isyan ve haddi aşan zulüm ve tuğyan ehline bir uyarıcı niteliğindedir.⁹⁷

⁹¹ Necm, 53/30-31.

⁹² Tevbe, 9/105.

⁹³ Necm, 53/32.

⁹⁴ Necm, 53/39-40-41.

⁹⁵ Necm, 53/36-41.

⁹⁶ Necm, 53/.

⁹⁷ Seyyid Kutup, *fî-Zilâli'l- Kur'an*, (İstanbul: Dünya Yayınları, 2003), 6/3405.

j) Hz. Muhammed (sav.) de geçmiş peygamberlerin bir halkası olduğunu, Kıyametin iyice yaklaştığını, Allah'tan başka onun dehşetli sahnelerini kaldıracak kimsenin de olmadığını, Kur'ân'ın hakikatleri karşısında ağlamaları gerekirken hala gülebilen kâfirleri kınayarak, insanları var etmenin karşılığında Allah'a şükrederek secde etmeyi emrederek son bulmaktadır.⁹⁸

1. 4. NECM SÛRESİ VE VAHİY

Necm sûresi, Hz. Muhammed'in (sav.) getirmiş olduğu dinin Allah'ın sağlam, emin Cebrâil'in (a.s.) vasıtasıyla indirilmiş olduğunu beyan etmektedir. Çünkü Hz. Muhammed'in (sav.) getirdiği bu akide ve mesajların arka planında Allah tarafından görevlendirilmiş olan Cebrâil'in (a.s.) öğretmenliği yatmaktadır.⁹⁹ Hz. Muhammed'in, (sav.) öğretmeni olan Cebrâil (a.s.) güneş 'in çıktığı taraftan dünya semasını dolduracak kadar büyüklükte gördüğünü haber vermektedir.¹⁰⁰ Şöyle ki Hz. Muhammed (sav.) yedinci semâ'da Sidretü'l-Müntehâ'nın yanında iki yay ucu kadar yakından da görmüştür. *"O, ufkun en yüce noktasındayken asıl şekliyle göründü. Sonra yaklaştıkça yaklaştı. Öyle ki, iki yay kadar hatta daha yakın oldu. Böylece Allah, kuluna vahyini iletti."*¹⁰¹ Hz. Muhammed, (sav.) Cebrâil'i melek şeklinde bu kadar yakında görmesiyle onun getirdiği dinin bu kadar sağlam olmasına delalet etmektedir. Dolayısıyla Mekke müşriklerin Hz. Muhammed (sav.) ve onun getirdiği vahye inanmaları gerekli kılmaktadır. Nitekim onun getirdiği vahiyde, Allah Teâlâ, Cebrâil (a.s.) ve Hz. Muhammed'in (sav.) iletişim ve birlikteliği söz konusudur. Hz. Muhammed'de (sav.) Cebrâil (a.s.) gibi Allah'ın emirlerini ne eksik ne ziyade yerine getirmektedir. Zaten ne Hz. Muhammed (sav.) ne başkasının bu Kurân'ı uyduracak güçleri de yoktur. Ona asla batıl karışamaz. Doğrusu bu vahiy yerin ve göğün yaratıcısının emir ve yasaklarından başka bir şey değildir.¹⁰²

Mekke müşriklerin tabi oldukları dinleri ise zan ve kuruntudan ibarettir. Hem o putların Allah tarafından indirilmiş hiçbir dayanakları da bulunmamaktadır.

⁹⁸ Necd, 53/56-62.

⁹⁹ Şuârâ, 26/192-193.

¹⁰⁰ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, 3/1181, (No.3063).

¹⁰¹ Necd, 53/7- 10.

¹⁰² Fussilet, 41/41-42.

Onların dini atalarından kalan uyduruk bir zan, kuruntu ve taklitten ibarettir.¹⁰³
Gerçek bir din taklit, zan ve şüpheler üzerinde kurulamaz.¹⁰⁴

Necm sûresinin ekseni, diğer Mekkî sûreler gibi temel iman esasları olan vahiy, tevhîd ve âhiretle ilgili konulardan oluşmaktadır. Sûre bu inanç esaslarının kaynağı olan vahyin gerçekliğini belirli bir açıdan açıklamayı amaç edinmiştir. Allah Teâlâ, sûrenin başlarında geçen âyetlerde müşriklerin Hz. Muhammed'e (sav.) nisbet ettiği, şairlik, delilik, kahinlik ile nitelemesini ve yine müşriklerin Kur'ân kendisinin bir uydurması olduğuyla ilgili iftirasını kınamıştır. Necm sûresi, Hz. Muhammed'in (sav.) müşriklerin yüzüne Beytullah'ta okuduğu ilk sûre olması hasebiyle önemlidir.¹⁰⁵ İnanç sistemi kategorisi içerisinde değerlendirilen bu sûre, vahiy ve Cebrâil (a.s.) ilişkisini ayrıntılı bir biçimde anlatan sûre olma özelliğine de sahiptir. Ayrıca sûre, inanç esaslarının kaynağı olan vahyin gerçek olduğunu, Hz. Muhammed'in (sav.) bu vahyi güçlü ve emin bir melekten aldığını beyan etmektedir. Sûre, Hz. Muhammed'in (sav.) bir gecede semanın yedinci katına çıkartmasıyla onun Allah'ın büyük âyetlerini müşahade ettiğine değinmektedir.¹⁰⁶ Sûre, müşriklerin inançlarının sade bir hayal ve kuruntulardan ibaret olduğunu, inançlarının çürümüşlüğü ve batıl olduğunu açıklamaktadır.¹⁰⁷ Allah, ayrıca Hz. Muhammed'e (sav.) gelen vahyin somut bir gerçekliğinin olduğundan, Hz. Muhammed (sav.) risaletini Allah'tan (cc.) alırken kendi gözleri ile -âyn'el-yakîn- vahiy meleği Cebrâil'i (a.s.) gördüğünden emin olduğundan bahsetmektedir.¹⁰⁸ Necm sûresinde Mekkeli müşrikler, Hz. Peygamber (sav.) ve ona inen Kur'ân'a karşı şüpheli ve olumsuz tavırlarından dolayı uyarılmışlardır. Ayrıca müşriklerin akidesinin tutarsız olduğu, inançlarının temelden çürümüş olduğu, sadece bu inancın batıl, bir hayal ve kuruntulardan ibaret olduğu açıklanmaktadır.

Sûre üç konu üzerinde durmuştur.

¹⁰³ Necm, 53/23.

¹⁰⁴ Necm, 53/28.

¹⁰⁵ İbn Mes'ûd derki: Secde âyetinin içinde olduğu ilk sûre (النجم) en-Necm sûresidir. Allah Resûlü (sav.) bu sûreyi bitirdikten sonra secdeye gitti arkasında duranların tümü onunla beraber secdeye gittiler. Onlardan biri secdeye gitmedi o'da topraktan bir avuç alarak üzerine secde etti. Ben bu adamı daha sonra kafir olarak öldüğünü gördüm O'da Umeyye b. Halef'tir. Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, (4863).

¹⁰⁶ Necm, 53/18.

¹⁰⁷ Necm, 53/28.

¹⁰⁸ Necm, 53/1/18.

Birincisi: Allah, Müşriklerin inançlarının varsayım ve şüpheler üzerine inşâ edildiğinden haber vermektedir.¹⁰⁹ Ayrıca sûrede ilâh olabilecek niteliğe sahip olmayan Uzzâ, Lât ve Menât'a benzer dişil putlara taptığını bildirmektedir.¹¹⁰ Müşrikler, melekleri Allah'ın kızları diye nitelendirip, onların kendilerini Allah'ın azabından kurtaracağına inanmaktaydılar. Oysa melekler Allah'a isyan etme tabiatına sahip olmadığından O izin vermedikten sonra onların hiç kimseye yardım ve şefâat etmeleri de söz konusu değildir.¹¹¹ Hâlbuki Müşrikler muhakemeyi akli selim ile tartmaya kalkışmış olsalardı, yaptıklarının yanlış olduğunu görebileceklerdi. Lakin onların atalarından kalan bu batıl taklide körü körüne tabi olmalarının asıl sebebi, âhiret gününe inanmamalarıydı. Oysa müşriklerin aksine Hz. Muhammed'in (sav.) getirdiği din ise vahiy ve kesin bilgiye dayanmaktaydı. Bu nedenle Allah, onların kuru bir arzu ve vehim üzere olduklarını, bu durum ise dalaletin ta kendisi olduğunu, zira uyulması gereken inancın zanna değil hakikate dayanması gerektiğini bildirmektedir.

İkincisi: Allah (cc.) bu sûrede kendisinin evrenin tek sahibi olduğundan bahsetmektedir. Nitekim O, şöyle buyurmaktadır: (فَلِلَّهِ الْأَجْرَةُ وَالْأُولَى) “*Âhirette, dünyada sadece onun mülküdür.*”¹¹² Allah kimin hak kimin de batıl yolda olduğunu en iyi bilendir. Sûre, bu mülkün sahibinin yol ve yöntemini takip eden kimsenin yolunu şaşırmayacağını, bunun dışına çıkanların ise yolunu şaşıracığını bize haber vermektedir. Bu nedenle surede yaratıcının pusulasıyla hareket edenlerin mükâfatlandırılacağı, onun pusulasına aldırış etmeyen müşriklerin ise kötülüklerinden dolayı cezalandırılacağı bildirilmektedir.¹¹³ Allah'ın ezelli bilgisi de insanlar arasında hakem olacağından bahsedilmektedir. Ayrıca kimin takvalı olduğunu kiminde saptığını en doğru bilen Allah (cc.) olduğundan¹¹⁴ sûre insanların iman ettikten sonra büyük günah işlemekten kaçınmaları durumunda küçük günahlarının da affedileceğini bildirmektedir.¹¹⁵

¹⁰⁹ Necm, 53/23.

¹¹⁰ Necm, 53/19-20.

¹¹¹ Necm, 53/24-26.

¹¹² Necm, 53/25.

¹¹³ Necm, 53/31.

¹¹⁴ Necm, 53/30.

¹¹⁵ Necm, 53/32.

Üçüncüsü: Sûre, Hz. Muhammed'in (sav.) dini ile Hz. İbrahim ve Hz. Mûsâ ve diğer tüm peygamberlerin getirdiği din ve mesajların aynı kaynaktan beslendiğini ve bir olduğunu haber vermektedir.¹¹⁶ Daha sonra sûre, İnsanları erkek ve dişi olarak yarattığını, sonra da onları tekrar diriltecek olan da yalnız kendisi olduğunu, keza insanları zengin ve fakir yaratan ve Hûd, Salih, Nûh ve Hûd peygamberlerini yalanlayan kavimlerini helâk eden de kendisi olduğunu beyan etmektedir.¹¹⁷ En sonunda işte bu önceki uyarıcılardan bir uyarıdır.¹¹⁸ Kıyametin iyice yaklaştığını, Allah'tan başka o dehşetli sahneleri kaldıracak kimsenin olmadığını, müşriklerin gaflet içinde eğlenerek bu Kur'ân'a mı şaşırdıklarını anlatmaktadır. Oysa ağlamaları gerekirken nasılda gülebiliyorlar? Hep beraber yoktan var etmenin karşılığında secdenizi de kulluğunuzu da sadece Allah'a etmekle bitirmektedir.¹¹⁹

¹¹⁶ Necm, 53/36-44.

¹¹⁷ Necm, 53/45-55.

¹¹⁸ Necm, 53/56.

¹¹⁹ Necm, 53/56-62.

1.5. NECM SÛRESİNİN NÜZÛL SEBEBİ

İbn Atiyye, bu süreninin nüzulü için şöyle demiştir: Müşrikler, “Muhammed (sav.) bu Kur’ân’ı kendisi uyduruyor Kur’ân’ın sözleri ona aittir.” dediler. Onların bu sözlerinin üzerine Necm sûresi inmiştir.¹²⁰

1.6. NECM SÛRESİNDE İZAFÎ BİLGİLER

İbn Abbas ve Katâde Necm sûresinin 32. âyeti haricinde sûrenin tamamı Mekki’dir dediler.

Necm sûresi Kûfî sayımına göre 62 âyettir, diğerlerine göre ise 61 âyettir. Sûre kelime sayısı 360 ve harf sayısı ise 1405’tir.¹²¹ İkrime (ö. 13/634) ve Hasan b. Hasan’dan (ö.97/715-16) Necm sûrenin Mekke’de nazil olduğuna dair şöyle bir rivâyet mevcuttur: “Allah’ın (c.c.) Mekke’de indirdiği Kur’ân’da şu sûreler vardır: İkra, Müzzemmil, Müddessir, Mesed, Tekvîr, Â’lâ, Leyl, Fecr, Dûhâ, İnşîrâh, Âsr, Âdiyât, Kevser, Tekâsur, Maûn, Kâfirûn, Âbese, Kadr, Şems, Burûc, Fil, Felak, Nâs, İhlâs, Necm ve Tîn, Âbese, Kadr, Şems ve Burûc Sûresi.”¹²² Bu surenin Kur’ân-ı Kerîm’deki iniş sırası 22’dir. Kur’ân’daki sıralaması ise 53’tür. Sûre, İhlâs Sûresinden sonra inmiştir.¹²³

1.7. NECM SÛRESİNİN KENDİNDEN ÖNCEKİ VE SONRAKİ SÛREYE OLAN İRTİBATI

Necm sûresinden önce yer alan Tûr sûresi (وَأَنْبَارَ النُّجُومِ) “Yıldızlardan sonra”¹²⁴ diye bitmektedir. Necm sûresinde ise (وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ) “yıldızlar (kıyamette veya güneş çıktığında) battığı zaman”¹²⁵ ile başlamıştır. Bundan önceki sûrede

¹²⁰ Meydânî, Hasan Habenneke, *Maârici’t-Tefekkür fî Dekâiki’t-Tedebbür*, (Şam: Daru’l-Kalem, 2012), 2/95.

¹²¹ Hatîbi’ş-Şirbînî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed, *es-Sirâcü’l-Münîr fî’l-Îlâneti âlâ Mârifeti Meânî Kelâmî Rabbîna el-Hekîm el-Habîr*, (Kahire: Bulak Yayınevi, h. 1285), 4/116.

¹²² Suyûtî, Ebû’l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed eb’ul-Fadl İbrahim, (Kahire: el-Heyetu’l-Misriyyetu’l-Âmmetu li’l-Kitâb, 1974), 1/40.

¹²³ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, 1/40.

¹²⁴ Tûr, 52/ 49.

¹²⁵ Necm, 53/ 1.

müşrikler “Kur’ân’ı Hz. Muhammed’in (sav.) kendisi uydurmuştur.” diye iftirada bulunmuşlardı. Bu sûrede ise onlara kökten bir reddiyede bulunmuştur. Bundan önceki Tûr sûresinde (وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ) (شيءٍ كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ) *“Mü’minlerin zürriyetlerinin âhiret gününde babalarına iman ile nispet edileceği”*¹²⁶ ve babalarının salih amellerinden fayda görecekları ifade edilmiştir. Necm sûresinin 39-41. âyetler bağlamında ise kâfirler hakkında (وَأَنْ) (لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى) *“İnsanın çalıştığı ancak onadır.”*¹²⁷ Böylece hesabın inceliği, sorumluluğun kişiselliğini ön planda tutmuştur. Bundan önceki Tûr sûresinde Hz. Peygamber’e (sav.) (الانذار) inzâr sıfatıyla vazifesi bildirilerek, (فَذَكَرَ فَمَا أَنْتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ) (بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ) *“Sen öğüt vermeye devam et; rabbinin lütfu sayesinde sen asla ne bir kâhinsin ne de bir mecnun”*¹²⁸ denilmiştir. Necm sûresinde ise Hz. Muhammed’in (sav.) inzârı ve uyarısı gelmiş geçmiş diğer uyarıcıların bir aynısıdır. (هَذَا نَذِيرٌ مِنَ النَّذْرِ) (الْأُولَى) *“Bu (Kur’ân) da önceki uyarıcılar gibi bir uyarıcıdır.”*¹²⁹ denilerek bir önceki sûreyle bağlantı kurulmuştur.

Bundan önceki Tûr sûresinin sonunda kâfirlerin bir şüphesinden bahsetmiştir. O şüphe Hz. Muhammed’in (sav.) Kur’ânı uydurmuş olmasıdır. Ayrıca Hz. Muhammed (sav.) için şair, kâhin ve deli gibi nitelemeler yapmışlardı. Allah Teâlâ Necm’e yemin ederek resûlünün yolunu şaşırmış biri olmadığını O’nun getirdiği Kur’ân’ın Allah tarafından kendisine verilmiş bir vahiy’den başka bir şey olmadığını bildirmiştir.¹³⁰

Necm ve Tûr sûreleri Mekkî olmaları hasebiyle Mekkî sûrelerinin özelliklerini taşımaktadır. Ayrıca her ikisi de imanın temel esaslarından birine yeminle başlamaktadır. Tûr sûresinde öldükten sonra tekrar diriliş, mükâfât veya cezadan sonra Kur’ân’ın Allah tarafından gönderildiğini ve şeytanın Hz. Peygamber (sav.) hakkındaki desiselerinden bahsetmektedir. Necm sûresinde ise vahyin isbatı ile Hz. Peygamber’in (sav.) getirdiği vahyin doğruluğu vurgulanarak kalbi, gözü, kulağı ve aklı da temize çıkarılmaktadır.¹³¹

¹²⁶ Tûr, 52/21.

¹²⁷ Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsîru’l-Merâğî* (Kâhire: Mustafa Bâbî el-Halebî, 1973), 25/63.

¹²⁸ Tûr, 52/29.

¹²⁹ Necm, 53/56.

¹³⁰ Heyet, *et-Tefsîru’l-Mevdû’î li Sûveri’l-Kur’ani’l-Kerim*, Mustafa Müslim web sitesi, 8/488.

¹³¹ Heyet, *et-Tefsîru’l-Mevdû’î li Sûveri’l-Kur’ani’l-Kerim*, 8/488.

1.7.1. ONDUKUZ-YİRMİ ÜÇ ÂYETLERİNİN ÖNCEKİ ÂYETLER İLE MÜNÂSEBETİ

Allah (c.c.), Necm sûresinin birinci âyetinden on dokuzuncu âyetine kadar Hz. Muhammed'in (sav.) Cebrâil'den (a.s.) müşahede ile vahiy aldığını belirttikten sonra bu şekildeki vahyin Allah'ın azametini, Hz. peygamberinin (sav.) şerefine ve Cebrâil'in (a.s.) şerefine delalet etmektedir. Çünkü Allah, Cebrâil'i (a.s.) kemal sıfatlarıyla yüceltmektedir. Aynı şekilde Hz. Muhammed'inde (sav.) göklere Allah katına yüksek makamlara kadar götürme şerefini verdiğini belirtmektedir. İşte burada Allah Teâlâ, Hz. Muhammed'in (sav.) getirildiği bu yüksek makamları ile müşriklerin en büyük putları olan Lât, Uzzâ ve Menat'ın birer taş olmaları konumları itibariyle yerde olmaları ve hiçbir tasarrufa sahip olmamaları, göklere çıkacak şanslarının olmamalarının zıt yönleri itibariyle hayalî bir ortaklık varsayılmaktadır. Daha önceki âyetlerde Hz. Muhammed'e (sav.) inen Kur'an'ın doğruluğundan müşriklerin putlara yapılan ibadetlerin batıl olduğuna intikal etmiştir.¹³² Bunu doğrulayan âyet ise: *“Bunlar sizin ve atalarınızın putlara taktığı boş isimlerden ibarettir. Allah onlara öyle bir yetki ve güç vermemiştir. Onlar (putperestler) sadece kuruntularına ve kişisel arzularına uyuyorlar. Oysa şimdi onlara rablerinden bir yol gösterici gelmiş bulunmaktadır.”*¹³³

1.7.2. SİDRETÜ'L-MÜNTEHÂ'NIN YERİ VE MAHİYETİ

Sidretü'l-Muntehâ'nın yeri ve mahiyeti ile ilgili bazı rivâyetler aktarılmıştır. Katâde, Peygamberimiz'in (sav.) bu konuda şöyle dediğini rivâyet etmiştir: (عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى) “Sidretül Muntehâ” bana yedinci gökte gösterildi; meyveleri, Hecer'in (Medinede bir köyün sidr ağacının) meyvesine benzer, yaprakları fil'in kulaklarına benzer, gövdesinden iki bilinen iki de gizli nehir akar. Cebrâil'e (a.s.) bu bilinen iki nehri sordum? O da cevaben: “Aşikâr nehirlerin; biri Fırât, diğeri Nîl Nehri'dir.” dedi.¹³⁴

(سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى) Mi'râc hadisinde ise bu konu şöyle geçmektedir: “Hz. Cebrâil beni yedinci semaya götürdüğünde orada Hz. İbrahim'i gördüm. O'na selam

¹³² İbn Âşûr, 27/102.

¹³³ Necm, 53/23.

¹³⁴ Taberî, Câmi'u'l-Beyân 'ân Te'vîli Ây'il-Kur'an, 13/70.

verdikten sonra beni “Sidret-ül Müntehâ” ya götürdüler. Bu ağacın meyvesi tacın püsküllerine, yaprakları ise fil’in kulaklarına benzetmektedir.”¹³⁵ Hz. Peygamber (sav.), “O öyle bir ağaçtır ki bir sûvarî o onun gölgesinde yüz yıl gitse de gene de bu gölgeyi katetemez.”¹³⁶ Sadece bir yaprağı hemen hemen bu ümmetin tümünü örtebilir.”¹³⁷ Cennette bir sûvarî o ağacın gölgesinde yüz sene boyunca yol alabilir. Bu konuyla ilgili isterseniz (وَطِّلِ مَمْدُودٍ) “yayılmış daimî gölgeler”¹³⁸ âyetini okuyunuz.¹³⁹ demiştir.

Âtâ, söz konusu âyetin devamındaki âyette (عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَى) “Sidre ağacının yanında Me’vâ cenneti vardır.”¹⁴⁰ İbn Abbas’tan “burası Cebrâil ve meleklerin uğradıkları yerdir.” şeklinde bir rivâyet aktarmıştır. “Mukâtil ve Kelbî ise “burası şehidlerin ruhlarının cennetidir.” demişlerdir. Hasan-ı Basrî: buranın cennet ehlinin gireceği yer olduğunu söylemiştir.”¹⁴¹ Bir rivâyete göre, “İbn Abbas, Kâ’b’ul-Ahbâr’ın yanına gelerek ey Kâ’b! (عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَى) dan maksat nedir? diye sordu. Kâ’b: Ârşın üstünde asılı bir ağaçtır. İster mukarreb bir melek ister mursel bir peygamber olsun herkesin bilgisi orda sona erer. Ondan ötesi gayb âlemidir. Allah’tan başkası bilemez.” demiştir.¹⁴²

Mücâhid (ö. 103/721), (إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشَى) ‘O zaman Sidre’yi neler kaplamıştı neler?’¹⁴³ âyeti hakkında: “Sidre’nin yaprakları, inci, yakut ve sarı yakuttandı. Hz. Muhammed (sav.) bunlarla beraber kalbiyle rabbini görmüştür. Sidre ağacı o kadar güzeldi ki Allah’ın hiçbir kulunun o güzellikleri anlatacak yetenekleri yoktur. Ne zaman ki sidreyi kaplayan kapladı, ağacın rengi değişti. İşte tam da bugün ve gecesinde Allah bana ve ümmetime beş vakit namazı farz kılmıştır. Bakara sûresinin son iki âyetleriyle beraber ümmetimden şirk haricinde büyük günahları

¹³⁵ Begâvî, Mes’ûd b. Muhammed Ferrâ, *Tefsîru’l-Bagâvî* (Riyâd/ Suûdi Ârabistan: Dâru Tîbe, 1997), 7/406.

¹³⁶ Ebû’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmiu’-Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbaki (Kâhire: İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1955), “Tefsîr”, 1 (No. 2826).

¹³⁷ Buhârî, *Sahîhu’l-Buhârî*, “Tefsîr”, ve zillin memdûd, 3/1187, (No.4599).

¹³⁸ Vak’îâ, 56/30.

¹³⁹ Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre *Sünenu’t-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed Fûad Abdalbaki, İbrahim Atve (Kâhire: Mustafa Bâbî el-Halebî, 1975), “Tefsîr”, 5/400, (No.3292).

¹⁴⁰ Necm, 53/ 15.

¹⁴¹ Ferrâ’ el-Begâvî, *Tefsîru’l-Bagâvî*, 7/406.

¹⁴² Taberî, *Camîul-Beyân ân Te’vîli Ây’il-Kur’ân*, 13/66.

¹⁴³ Necm, 53/16.

işleyenlere af verildi.” şeklinde bir rivâyet aktarmıştır.¹⁴⁴ Ağacın renginin değişme hikmeti için Hasan-ı Basrî ve Mukâtil şöyle demiştir: “Melekler, kelebekler gibi sidr ağacına doğru uçmasından ötürü ağacın rengi değişmiştir. “Dehhâk ise: Ağaç, Allah tarafından bir nurla kaplandığından ötürü onun rengi değişmiştir.” demiştir.¹⁴⁵

Hülasa, bizler bu âyetten (عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَى) cennetin şu anda yaratılmış olup semanın yedinci katında olduğuna kanaat etmekteyiz. Ayrıca (رَأَى) kelimesinden yola çıkarak, Hz. Peygamber’in (sav.) mi’râca fizikî olarak çıktığını, cennet ile cehennem haricinde Allah’ın büyük âyetlerini kendi gözleriyle gördüğüne yeterli bir delil olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü âyette “Reâ” gördü diye geçmektedir. Nitekim görmek fizikî bir olaydır.¹⁴⁶

1.8. MELEKLER VE CEBRÂİL’İN (A.S.) ÖZELLİKLERİ

Melekler Allah’ın kıymetli kullarıdır. Allah’ın izni olmadan hiçbir şey yapmazlar. Allah’ın hoşnut olduğu kimseden başkasına asla şefâat etmezler.¹⁴⁷ Allah’ın Melekleri peygamberlere ilâhi mesajı bildirir,¹⁴⁸ Allah’ın Peygamberlerine ve diğer seçkin kullara müjdeler getirip, ihlâslı müminler için savaşlarda yardım eder,¹⁴⁹ Onlar için istiğfarda bulunur,¹⁵⁰ azaba müstahak olan kavimleri helâk eder.¹⁵¹ Allah’ın azametinden korkup titrerler. Kibre kapılmadan, bıkmadan, yorulmadan O’nu tesbih ederler.¹⁵² Allah’a ortak koşan kâfir ve büyük günahları işleyenlerin ruhlarını şiddetle çekip alırlar. Müminlerin ruhlarını ise yumuşak ve yavaşça alırlar.¹⁵³ Onlar, asla Allah’a isyan etmezler. Kendilerine verilen tüm emirleri harfiyen uygularlar.¹⁵⁴

¹⁴⁴ Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî En-Neysâburî *Sahihu Müslim*, Tefsîr, Sidretü’l-Müntehâ babı, thk. Muhammed Abdulkakî (Kâhire: İsâ el-Bâbî el-Halebî, ts.), 1/157, (No.173).

¹⁴⁵ İbnu’l-Cevzî, thk. Cemalu’d-Din Ebu’l-Farec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed Abdurrezak el-Mehdî, *Zâdul-Mesîr fî İlmi’t-Tefsîr*, (Beyrut: Daru’l-Kitabi’l-Ârebî, 1422), 4/187.

¹⁴⁶ Meydânî, Hasan Habenneke, *Maârici’t-Tefekkür fî Dekâiki’t-Tedebbür*, 2/119.

¹⁴⁷ Necm, 53/26.

¹⁴⁸ Nahl, 16/2.

¹⁴⁹ Âl’i-İmrân, 3/124–125.

¹⁵⁰ Âhzâb, 33/43.

¹⁵¹ Hûd, 11/81.

¹⁵² Enbiya, 21/26- 29; Zuhruf, 43/19.

¹⁵³ Naziât, 79/ 1, 2.

¹⁵⁴ Tahrim, 66/6; Nahl, 16/50.

Cebrâil (a.s.) Kur’ân’da Rûhu’l-emîn, Ruhû’l-kudûs, Resûl ve Ruh ile isimlendirilmiştir. Kur’ân’a göre o çok güçlü, üstün bir akıl ve hafızaya sahiptir. Allah’ın yanında itibarı yücedir. Diğer melekler nezdinde onun makamı yücedir. Ona itâat ederler. O, Allah’ın çok şerefli elçisidir.¹⁵⁵ (ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَى) âyetindeki “mirra” kelimesi, mim harfinin ötreli okuyuşuyla “kuvvet, şiddet sağlam görüş sahibi, sağlam yaratılışlı” manalarına gelir. Bu kelime ipi iyice çevirip bükmekten alınmıştır. (ذُو مِرَّةٍ) “Mirre” kelimesi ayrıca; güç, akıl ve din gibi tüm yönleriyle kemâle ermiş kişi için kullanılmıştır. İlâveten yaratılışı ve korkusu büyük, güzel ahlâk ve güzel manzaraya sahip kişi için de kullanılır.¹⁵⁶ Kurtubî der ki: Araplar, fikir ve akıl yönünden sağlam olan her kişiye (ذُو مِرَّةٍ) derler.¹⁵⁷ (فَالسَّتَوَى) ifadesi ise; “Cebrâil (a.s.) kendi öz yaratılış şekli üzerine doğruldu.” anlamındadır. Bu doğrulma ise nübüvvetin başlangıcında ve Hirâ mağarasındaydı.¹⁵⁸ (وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَى) Göklerin ufku güneşin doğduğu yön, bakan kişiye nispeten yukarıdadır.

1.9. NECM SÛRESİNDE VAHYİN GELİŞ ŞEKLİ İLE VAHYİN LÜGÂT VE ISTILAHÎ ANLAMLARI

1.9.1. Vahyin Sözlük Anlamı

b) Vahiy, “yazmak” anlamındadır.¹⁵⁹

c) Vahiy, taşa yazı yazmak anlamına gelmektedir.¹⁶⁰

d) Vahiy, ilham anlamındadır.¹⁶¹ “*Havârilere “Bana ve peygamberime iman edin’ diye ilham ettiğimde onlar ‘İman ettik, şahit ol ki bizler yürekten teslimiyet içindeyiz’ demişlerdi.*”¹⁶²

e) Vahiy, seslenmek anlamlarına gelir.¹⁶³

¹⁵⁵ Necm, 53/5–6; Tekvir, 81/19–21.

¹⁵⁶ Râzî, *Mefâtihü'l-Gayb*, 28/288.

¹⁵⁷ Ahmed Mustafa Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 9/41.

¹⁵⁸ Ahmed Mustafa Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, 9/41.

¹⁵⁹ Ferâhidî, Halil b. Ahmed, thk. Mehdî el-Mahzûmî, İbrahim es-Samurrâî, *el-Âyn* (Kahire: Mektebetü'l-Hilâl, trhsz.), 3/320.

¹⁶⁰ İbn Dureyd, *Cemheretü'l-Lügâ*, 1/231.

¹⁶¹ Ferâhidî, Halil b. Ahmed, *el-Âyn*, 3/320.

¹⁶² Mâide, 5/111.

f) Vahiy, Kur’ân-ı Kerîm’de Allah ile insanlar arasında kullanılmış ise haber ve ilham vermek anlamındadır. İnsanlar arasında kullanılırsa işaret anlamındadır. Hz. Zekeriyya (a.s.) hikayesinde olduğu gibi¹⁶⁴ (فَأَوْحَىٰ إِلَيْهِمْ أَن سَبِّحُوا بِكُرَّةٍ وَعَشِيًّا) “*Bunun üzerine Zekeriyâ, mâ’bed’den kavminin karşısına çıkarak onlara, özel bir işaret diliyle, “Sabah akşam Allah’ı tesbih edin” dedi.*”¹⁶⁵

g) Vahiy, Allah ile hayvanlar arasında kullanılmış ise ilham anlamındır. âyeti kerimede (وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ) “*ve rabbın bal arısına şöyle ilham etti.*”¹⁶⁶ denilmiştir.

h) Vahiy, yine kimse duymasın diye fısıldamak anlamında da kullanılır.¹⁶⁷ Böylece vahiy kelimesi; Arap dilinde İşâret, ilhâm, imâ, kelâm, gizli, konuşmak, emretmek, seslenmek, acele etmek ve mektup yazmak gibi anlamlara da gelmektedir.¹⁶⁸

i) Vahiy: Emirdir.¹⁶⁹

j) Vahiy: hızlı işarettir.¹⁷⁰

1.9.2. Vahyin Istılahî Anlamı

İbn Ebî Hatim (ö.327/938), Âkil’in tarikiyle Zührî’den naklederek vahiy şöyle tarif etmiştir: “Allah’ın peygamberlerinin biriyle konuştuğu, kalbine sağlam bir şekilde yerleştiği, onlarında okuyup yazdırdığı Allah’ın kelâmıdır.”¹⁷¹ Vahiy kelimesi türevleriyle birlikte Kur’ân-ı Kerîm ’de 78 yerde geçmektedir. Kur’ân’a göre vahiy üçe ayrılır: 1. Vahiy vasıtasıyla konuşma, 2. Perde arkasında konuşma, 3. Melek yardımıyla konuşma. Kur’ân şöyle buyurur: “*Herhangi bir beşer ile Allah’ın konuşması ancak vahiy ile yahut perde arkasından ya da bir elçi gönderip, izni ile,*

¹⁶³ Endulusî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Ali b. Câbir el-Hevârî, *Manzûmetu’l-Maksûr ve’l-Memdûd*, thk. Ali Huseyn Bevvâb, (Mektebtu’s-Sekâfetü’d-Diniyye, Mısır, 2000). 18.

¹⁶⁴ Ferâhidî, Halil b. Ahmed, *el-Âyn*, 3/320.

¹⁶⁵ Meryem, 19/11.

¹⁶⁶ Nahl, 16/68.

¹⁶⁷ Fârâbî Ebû İbrahim İshâk b. İbrahim b. Huseyn, *Mu’cemu Dîvânî’l-Edeb*, thk. Ahmed muhtar Omar, (Kahire: Daru’s-Şa’b, 2003), 3/257.

¹⁶⁸ Ebû’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed İbnu’l-Manzûr el-Ensârî, *Lisânü’l-Ârab* (Beyrut: Sadır, 1968), 15/380.

¹⁶⁹ Zilzâl, 99/5; İbn Kuteybe ed-Dîneverî, *Te’vîlî-Müşkili’l-Kur’ân*, 267.

¹⁷⁰ Ragıb el-İsfahânî, Ebu’l-Kasım el-Hüseyn b. Muhammed, *el-Mufredât fî Ğaribi’l-Kur’ân*, thk. Safvan Adnan ed-Dâvûdî, (Daru’l-Kalem, ed-Dar’u-ş-Şamiyye, Dimaşk- Beyrut, birinci basım, h.1412) 858.

¹⁷¹ İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed, b. İdris b. el-Munzir et-Temîmî el-Hanzalî Râzî, *Tefsîru’l-Kur’ânî’l-Âzîm*, thk. Es’ed Muhammed et-Tib, (Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, üçüncü basım H. 1419), 9/2818, 15944.

dilediğini vahyetmesi şeklinde olabilir. Muhakkak ki O çok yücedir, engin hikmet sahibidir.”¹⁷² Mekke’li müşriklerin “Muhammed’in (sav.) Kur’ân’ı uydurup Allah’a isnat ediyor” demeleri üzerine bu âyet nazil olmuştur.¹⁷³ Böylece onların ithamları bertaraf edilmiştir.

1.9.3. Vahyin Çeşitleri

- a) Gerçek rüya ile vahiy: Hz. Âişe (r.a.), Hz. Peygamber’den (sav.) ilk vahyi şöyle aktarmaktadır: “Allah resûlünün (sav.) ilk vahiy, uyurken gördüğü sadık rüyalar ile başlamıştı. Gördüğü her rüya sabah aydınlığı gibi gerçekleşirdi. Sonra ona yalnızlık sevdirdi. Hirâ mağarasında inzivaya çekilir ve orada geceler boyu, evine dönmeksizin ibadet eder yanına da yiyecek götürürdü. Yiyecekleri tükenince tekrar Hz. Hatice’ye (r.a.) dönerdi. Bu durum onun Hirâ mağarasında vahyin gelmesine dek devam etmiştir. Sonra ona Melek geldi ve (أَفْرَأْ) oku! (مَا أَنَا بِقَارِي) ben okuma bilmem cevabını verdi. Allah resûlü (sav.) olayı şöyle anlattı: “Melek beni alıp takatim kesilinceye kadar sıktı. Sonra beni bıraktı yine “Oku” dedi. Ben yine “Okuma bilmem” dedim. Sonra beni bıraktı yine “Oku” dedi. Ben yine “Okuma bilmem” dedim. Üçüncü defa beni sıktı. Sonra beni bıraktı ve bu âyetleri okudu: (أَفْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ. خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ. اقْرَأْ) (وربك الأكرم “Yaratan rabbinin adıyla oku! O’ insanı alak’tan (asılıp tutunan zigottan) yaratılmıştır. Oku! Kalemle (yazmayı) öğreten, (böylece) insana bilmediğini bildiren rabbin sonsuz kerem sahibidir.”¹⁷⁴ Allah resulü (sav.) bu vahiyle Hz. Hatice’ye (r.a.) dönmüştür.
- b) Hz. Peygamberin (sav.) kalbine yerleştirmek şeklinde gelmesidir. Hz. Peygamber (sav.) Rûhu’l-Kudüs benim kalbime vahyi yerleştirdi.¹⁷⁵
- d) Cebrâil’in (a.s.) aracılığıyla insan kılığında vahiy iletmek: Hz. Aişe (r.a.) Haris b. Hişâm’ın Allah resulünden (sav.) şöyle aktarmıştır: “Ey Allah resulü (sav.) sana vahiy ne şekilde gelir? sorusuna Allah resûlü (sav.) şöyle

¹⁷² Şurâ, 42/51.

¹⁷³ Meydânî, Hasan Habenneke, *Maârici’t-Tefekkür fî Dekâiki’t-Tedebbür*, 2/95.

¹⁷⁴ Buhârî, *Sahîhu’l-Buhârî, bedü’l-Vahyi*, thk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî Buhârî- Mustafâ Dîb el-bugâ (Dimaşk, İbn Kesîr, 1993), 1/4, (No.3); Alak, 96/1-5.

¹⁷⁵ Nisâbü’rî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Hâkim, *el-Mustedrek âle’s-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdulkadir Âtâ, (Beyrut: Daru’l-kutubi’l-İlmiyye, birinci basım, 1990,), 3/555, (No.6062).

cevap verdi: “Bazen bana zil sesi şeklinde gelir ki, bu şekildeki vahyin en zor olanıdır. Vahyi tamamladığında her söylediğini anlıyordum. Bazen de bana bir adam şeklinde gelir ve benimle konuşurdu. Onun her söylediğini anlıyordum. Cibrîl’in adam şeklinde gelmesi vahyin en kolay çeşidi idi.¹⁷⁶ “Şüphesiz bu Kur’ân âlemlerin rabbi tarafından indirilmiştir. Onu, senin kalbine uyarıcılardan olası diye açık bir Arapça ile Rûhu’l-emîn indirmiştir.¹⁷⁷

- e) İnsan şeklinde gelmekle beraber sahabîlere de görünmesi: Hz. Ömer’in aktardığı (r.a.), Cibril hadisinde geçtiği gibi. Sonunda işte bu Cebrâil’dir size dininizi öğretmek için gelmiştir. dedi.¹⁷⁸
- f) Şiddetli zil sesi şeklinde: bu şekilde gelen vahyin en zor olanıydı.¹⁷⁹
- g) Vahyin sadık rüya ile gelmesi.¹⁸⁰
- h) İsrâ gecesinde olduğu gibi Allah Teâlâ’nın Hz. Muhammed’e (sav.) uyanırken veya rüyada vehyetmesi. Hz. Muâz’ın hadisinde geçtiği gibi: “Rabbimi en güzel şekilde gördüm. Rüyada olduğunu sanırım, bana “Ey Muhammed” Mele-i Âlâ’nın şu an ne hakkında tartıştığını bilir misin? hadisi.¹⁸¹

Hülasa, Bakara sûresinin son iki âyeti, ile Dûhâ sûresinin bir kısmı ile İnşirâh sûresinin haricinde bu türden Hz. Muhammed’e (sav.) vahiy gelmemiştir.¹⁸²

1.10. ÜÇ VE DÖRDÜNCÜ ÂYETLER BAĞLAMINDA SÜNNETİN VAHİY MAHSÛLÜ OLMASI

Bu başlık altında “Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır. O (size okuduğu), kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir.”¹⁸³ Necm sûresinin üçüncü ve dördüncü âyetlerinden hareketle sünnetin Kur’ân gibi Müslümanların vazgeçilmezi olduğunu, dinin ikinci kaynağı mesabesinde olduğunu açıklamaya

¹⁷⁶ Buhârî, *Sahîhu’l-Buhârî*, Babu keyf kane bid’u’l-Vahyi ilâ Resûlullah, 1/4(No.2).

¹⁷⁷ Şuarâ, 26/192-195.

¹⁷⁸ Beyhekî, *Delâilu’n-Nübüvve ve Marifeti Ehvâli Sahibi’ş-Şerîâ*, thk. Abdulmu’tî Kal’âcî, (Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Daru’r-Reyyân, birinci basım, 1988), mukaddime, (No.11).

¹⁷⁹ Beyhekî, *Delâilu’n-Nübüvve ve Marifeti Ehvâli Sahibi’ş-Şerîâ*, 15.

¹⁸⁰ Tirmizî, *Sünenü Tirmizî*, 5/ 366, (No.3233)

¹⁸¹ Tirmizî, *Sünenü Tirmizî*, 5/366, (No.3233).

¹⁸² Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr Celaluddîn, *el-İtkân fî Ulumi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Ebu’l-Fazl İbrahim, (el-Heyetu’l-Misriyye el-âmme li’l-Kitab, 1974), 1/161.

¹⁸³ 53/3-4.

çalışacağız. Nitekim Allah (cc.) “*Ey iman edenler! Allah’a itâat edin, peygambere itâat edin*”¹⁸⁴ buyurarak, Hz. Peygamber’e (sav.) itâati farz kılmıştır. Bu emir Hz. Peygamber’in (sav.) de tek başına hüküm koyucu olduğunu, ondan gelen emir ve yasakların Allah’tan gelmiş gibi olduğunu göstermektedir. Zira başka bir âyette “*Resûle itâat eden Allah’a itâat etmiştir*.”¹⁸⁵ denilmiştir. Buradan iki şey anlaşılır. Birincisi, Allah’a itâat Kur’ân’a uyma anlamına gelir. İkincisi ise, O’nun resûlüne uyma da sünnetine ittibâ anlamına gelir. Allah Resûlü (sav.) Hayber gününde bazı şeyleri haram kıldıktan sonra şöyle buyurdu: “Benden sonra koltuğuna yaslanmış halde olan bazı kimseler benim hadislerim rivâyet edildiğinde şöyle diyecek: ‘Sizinle bizim aramızda sadece Allah’ın kitabı hakemdir. Onda helâl olanı helâl, haram olanı da haram kılıyoruz.’ diyecekler. Uyanın! Allah resulünün (sav.) haram kıldığı da Allah’ın haram kıldığı gibidir.”¹⁸⁶ Bu hadisten anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber’in kavli, fiili ve takriri sünnetleri, sahih olması kaydıyla Müslümanlar için bağlayıcıdır. Kezâ sünnetin dindeki yeri Kur’ân’dan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Müslümanlar için Kur’ân’ın değeri neyse sünnet de odur. Söz konusu deliller ışığında Müslümanlar için Kur’ân ve sünnetin iki ayrılmaz bir bütün olduğu anlaşılmaktadır.

1.10.1. Bir ile Dördüncü Âyet Bağlamında Sünneti İnkâr Edenlerin Dayandıkları Şüpheler

Necm sûresinin bir ile dördüncü âyet bağlamında, Hz. Peygamberin (sav.) Allah tarafından korunduğu için heva ve hevesinden konuşamayacağını, din konusunda onun her konuştuğu ancak ona indirilmiş bir vahiyden ibaret olduğunu

¹⁸⁴ Nisa, 3/59.

¹⁸⁵ Nisa, 3/80.

¹⁸⁶ Ebû Davûd es-Sicistânî, Süleyman b. Eşâş el-Ezdî, *Süneni Ebî Davûd*, thk. Şuâyib Arnâvût (Beyrut: daru’r-Risâle’l-Âlemiyye, 2009), “Sünnet”, 5, (No.4604); “*حدثنا محمد بن بشار حدثنا عبد الرحمن بن مهدي حدثنا معاوية بن صالح عن الحسن بن جابر اللخمي عن المقدم بن معدي كرب قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ألا هل عسى رجل يبلغه الحديث عني وهو متكئ على أريكته فيقول بيننا وبينكم كتاب الله فما وجدنا فيه حلالا استحللناه وما وجدنا فيه حراما حرماناه وإن ما حرم رسول الله صلى الله عليه وسلم إلا هل عسى رجل يبلغه الحديث عني وهو متكئ على أريكته فيقول بيننا وبينكم كتاب الله فما وجدنا فيه حلالا استحللناه وما وجدنا فيه حراما حرماناه وإن ما حرم رسول الله صلى الله عليه وسلم إلا هل عسى رجل يبلغه الحديث عني وهو متكئ على أريكته فيقول بيننا وبينكم كتاب الله فما وجدنا فيه حلالا استحللناه وما وجدنا فيه حراما حرماناه*” Elbânî bu hadisi sahih görmüştür. Elbânî, *Sahîhu’l-Câmi’(No.8186)*; *el-Müsned*, Ahmed b. Hanbel, (No.17194); Ebû İshak el-Huveynî el-Eserî Hicâzî Muhammed Şerîf, *el-Münihâ bî Silsileti’l-Ehâdîsi’s-Sahîha*, (Mısır: Dâru İbn Abbas, trhsz) 1/83 (No.4).

bildirmektedir. “Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır. O (size okuduğu), kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir.”¹⁸⁷

İlk devir İslam tarihinde, Müslümanlar, sorunlarını Hz. Peygamber’e (sav.) götürmek suretiyle çözerdi. Çünkü vahiy sıcağı sıcağına olaylara müdahale etmekteydi. Hz. Peygamber’in (sav.) kendisi, yaşayan bir Kur’ân olmasıyla Müslümanların problemlerini hallederdi. Bu durum Hz. Peygamber’in (sav.) vefatına kadar devam etmiştir. Yani Allah resulü (sav.) döneminde İslam’ın iki temel kaynağı mevcuttur. Biri Kur’ân diğeri Hz. Peygamberdir (sav.). Hz. Peygamber’in (sav.) vefatından sonrada bu durum devam etmiştir. Ancak Emevîlerin son dönemi ile Abbasi’lerin ilk devrinde Yunan felsefesinin tercüme edilmesiyle beraber her şeyi sorgulayan bazı fırkalar oluşmuştur. Buna rağmen ümmetin kahir ekseriyeti sünneti ilk devirde olduğu gibi İslam dininin ikinci kaynağı olduğunu tartışma konusu etmemiştir. Sünnetin şüphe ve tartışmasını bize haber verenlerden biri İmam Şafiî’dir. (150-204) İmam Şafiî döneminde ortaya çıkan şüphe ve bu şüphelere verilen cevapları aktarıyoruz.

1. Şüphe: Allah Teâlâ En‘âm Sûresinde: (مَا فَرَطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَى رَبِّهِمْ) (يُحْشَرُونَ) “Biz Kur’ân’da eksik hiçbir şey bırakmadık. Daha sonra Rabb’lerine toplanacaklardır.”¹⁸⁸ şeklinde buyurmuştur. Öyleyse Kur’ân’da din ile ilgili her şeyin bilgisi olmasına rağmen hâlâ sünnete ihtiyaç duyuyorsak o zaman Kur’ân’da her şeyin bilgisi yoktur. Şayet Kur’ân’da din ile ilgili her şeyin bilgisi varsa o zaman Kur’ân’ın sünnet gibi bir şeye ihtiyacı yoktur. Şayet Kur’ân her şeyi içerdiği halde hâlâ başka bir şeye muhtaçsa o zaman hâşâ Allah’ın söylediklerinde hilâf olmuş olur ve dolayısıyla Kur’ân da eksiklik olur.

2. Şüphe: “Nahl” Sûresinde (وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَى) (لِّلْمُسْلِمِينَ) “Sana bu kitabı; her şey için bir açıklama, doğru yolu gösteren bir rehber, bir rahmet ve Müslümanlar için bir müjde olarak indirdik.”¹⁸⁹ denilmektedir. Madem bu kitap her şeyi açıklayandır o halde başka bir açıklayıcıya ihtiyaç yoktur. Öyleyse bu âyete rağmen kitabın sünnet gibi başka şeye ihtiyacı olduğu savunulursa âyetin yorumuna aykırı hareket edilmiş olur.

¹⁸⁷ Necm, 53/3-4.

¹⁸⁸ En‘am, 6/38.

¹⁸⁹ Nahl, 16/ 89.

3. Şüphe: Allah (cc.) Hicr sûresinde (إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ) “Bu zikri hiç şüphesiz biz indirdik ve hiç şüphesiz onun koruyucusu da biziz.”¹⁹⁰ şeklinde bir âyetle Kur’ân’ın korumasını kendi uhdesine almıştır. Şayet Allah (cc.) sünnetin korumasını da uhdesine almış olsaydı bunu da açıkça belirtecekti. Bu açıklama yapılmadığından Allah’ın koruması sünneti kapsamamaktadır.

4. Şüphe: Sünnet şerî hükümler için kesin delil olsaydı Peygamber (sav.) yazılmasını emrederdi ve ondan sonra sahabe ve tabiîn de sünneti toplayıp kayıt altına alırlardı. Bu şekilde olsaydı sünnet hem korunurdu hem de sahîh bir şekilde Müslümanlara ulaşırdı. Zira zanna dayalı delil ile amel etmek caiz değildir. Nitekim Allah (cc.) İsrâ sûresinde (وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ) (مَسْنُوءًا) “Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur.”¹⁹¹ şekilde buyurmuştur. Ayrıca Hâkim en-Nîsâbü’rî’nin (ö.405/1014) aktardığına göre, Ebû Bekir (r.a.) bırakın hadisleri yazdırmayı beş yüze yakın hadisi yaktığı bile nakledilmiştir.

5. Şüphe: Hz. Peygamber’in (sav.) kendisinden gelen bir hadisten de sünnetin delil olmadığı anlaşılmaktadır: Söz konusu hadis bu şekildedir: “Benden sonra hadis (uydurması) çoğalacak benden gelip de Kur’ân’a uyarsa o bendendir ve benden size Kur’ân’a uymayan bir hadis gelirse o benden değildir.”¹⁹²

Yukarıda nakledilen şüphelerde kısaca hadislerin koruma altında olmadıkları ve hüccet olmadığı ifade edilmektedir.

1.10.2. Sünnet’in Hüccet Olduğuna Dair Deliller

Birinci delil: Kur’ân-ı Kerîm, dinin temeli olan i’tikâd ve genel bazı hükümleri beyân etmiş, bazıları hakkında da nas indirmiş ancak diğer bazılarının hükmünü Allah Resûl’üne (sav.) bırakmıştır. Madem Allah (cc.) Resûlü’nü (sav.) insanlara dinlerini açıklamak için göndermiş, ona itâati onlara farz kılmıştır o halde Hz. Peygamber’in (sav.) mücmel olan hükümleri açıklaması Kur’ân’ı beyân etmesi gibidir. Dolayısıyla sünnetin hüccet olması ile Kur’ân’ın her şey için açıklayıcı

¹⁹⁰ Hicr, 15/ 9.

¹⁹¹ İsrâ, 17/ 36.

¹⁹² Beyhekî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî, *Ma’rifeti’s-Süneni vel-Asâr, thk. Abdulmû’tî- Emin Kalâ’cî*, (Beyrut: Dâru Kuteybe, 1991), /1/117, (No.74)

olması arasında hiçbir çelişki yoktur. İmâm-ı Şafîî (r.a.) der ki: Allah'ın (c.c.) Kur'ân'da kullarının ibadetine dair vahyettiği hükümlerin toplamı aşağıdaki gibidir.

a) Nas olarak açıkladığı hükümler: Bunlar; Namaz, oruç, hac gibi ibadetlerin farz kılınması; gizli veya açık şekilde işlenen zina, kumar oynamanın haram kılınması; kan, domuz ve ölmüş hayvan etinin yasaklanması gibi hükümlerdir.

b) Allah (cc.) bir şeyin Kur'ân'la farz olduğunu ilan eder. O hükmün beyânını ve keyfiyetini, Hz. Peygamber'e (sav.) bırakır. Bunlar: Namazın beş vakit olması, zekâtın zamanı ve kaçta kaçının verilmesi gibi hükümlerdir.

c) Allah'ın kitabında geçmediği halde Hz. Peygamber'in (sav.) insanlara farz kıldığı hükümlerdir. Allah (c.c.), Hz. Peygamber'e (sav.) itâati farz kılarak, Onun verdiği hükmü kabul etmeyi ve ona uymayı emretmiştir.

d) Öyle hükümler vardır ki Allah (c.c.) kullarına o hükümleri çalışıp çabalayarak (ictihâd ile) elde etmeyi farz kılmıştır. Allah, ictihad ehlinin içtihadta bulunmalarını kendine ibadet saymıştır. İctihadı onlara farz kılmak ve onları kendine itâat ettirmekle imtihan etmiştir. Diğer farzlarda olduğu gibi içtihadın terkinin Allah'tan (c.c.) başkasına itâat olarak saymıştır.¹⁹³

İkinci delil: Hicr sûresinde geçen; (إِنَّا نَحْنُ نُزِّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ) “Şüphesiz ki bu zikrî biz indirdik ve onu muhafaza edecek olan da biziz.”¹⁹⁴ âyetidir. Allah (cc.) bu âyetle sadece Kur'ân'ın korumasını kendi uhdesine almamış aynı zamanda Resûl'ünün (sav.) vasıtasıyla gönderdiği şeriâtı ve dinin tümünü de koruma altına almıştır. Başka bir âyette; (وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ) “İnsanlara, kendilerine indirileni açıklamaları için ve düşünür anlasınlar diye sana da bu zikri indirdik.”¹⁹⁵ ifade edilmiştir. İbn Hazm, yukarıdaki âyet hakkında der ki: “Zikirden maksadın sadece Kur'ân olduğunu iddiâ etmek gerçek dışı ve delilden yoksun bir iddiâdır. Zikri delilsiz olarak Kur'ân'a has kılmaktır. “Zikr” ise Allah Teâlâ'nın peygamberine vahyettiği Kur'ân ile Kur'ân'ı tebyîn eden, sünnetin tümünün ismidir. Allah'ın (cc.) Resûl'ünü (sav.) insanlara Kur'ân'ı beyân etmekle mükellef kıldığı doğrudur. Ancak Kur'ân; namaz, zekât, hacc ve bunlara benzer

¹⁹³ Sîbâî Mustafâ, *es-Sünne ve Mekânetuhâ fî Teşrîi'l-İslâmî*, 155; *eş-Şâfiî, er-Risâle*, 15-16.

¹⁹⁴ Hicr, 15/9

¹⁹⁵ Nahl, 16/44.

birçok mücmel (açıklanmaya muhtaç) emirleri de barındırır. İnsanlar, Resûlullah'ın (sav.) beyânı olmadan Allah'ın bizden kesin istediği ve muradının ne olduğunu bilemez. Şayet Resûlullah'ın (sav.) beyânı, o koruma altına alınmamışsa o zaman Kur'ân'ın hiçbir nasından fayda görmek mümkün değildir. Hem o zaman Kur'ân'da mücmel gelen şeriatın çoğu iptal olacak ve Allah'ın gerçek muradının ne olduğu da bilinemez.”¹⁹⁶

Üçüncü delil: Peygamberimiz (sav.) tarafından hadisin yazdırılmasıyla ilgili bir emrinin olmayışı ve sahîh rivayetlerle gelen emirde hadis yazmanın alıkoyulması, sünnetin hüccet olmadığına delil olamaz. Zira o dönemde Kur'ân kâtiplerinin azlığından ve hadislerin Kur'ân ile karışabileceği endişesiyle sünnetin yazılmaması maslahatındandı. Ancak daha sonra Kur'ân kâtiplerinin çoğalması ve Kur'ân'ı ezberleyen sahabenin çoğalması ile beraber Arapların o güçlü hafızalarına dair endişenin bertaraf olmasından dolayı hadislerin yazılmasında sakınca kalmamıştır. Zâten bu konuda yapılan araştırmaların neticesinde hadislerin yazılmasından alıkoyulmasından maksadın hadislerin Kur'ân gibi resmi olarak yazılmaması olduğu görülmektedir.¹⁹⁷ Nitekim sahâbe, Allah Resûlü'nden (sav.) herhangi bir emir almadan hadis yazdıkları ile ilgili rivâyetler bulunmaktadır.¹⁹⁸

Ayrıca hadisin hüccet olabilmesi için yazılmış olması şart değildir. Zira hücciyet başka yollarla da oluşmaktadır. Örneğin “tevatür” yoluyla veya güvenilir adil insanların naklettiği haberlerle de oluşmaktadır. Hatta Kur'ân'ın kendisi Hz. Ebû Bekir döneminde değişik kemik parçaları üzerinde olmasından dolayı toplu halde bulunmuş değildi. Ezbere dayanan yöntem yazma yönteminden daha az sağlam bir yöntem değildir. Nitekim kendilerine bahşedilen yüksek zekâlarına güvenmelerinden dolayı hadisleri yazmayı sevmeyen İbn Abbas, Ş'abî, İbn Şihâb, Katâde ve benzerlerinin olduğu bilinmektedir. Hz. Zübeyr (ö.36/656) (r.a.) bu konuda şöyle demiştir: İbn Abbas, İbn Mes'ûd ve Ebû Hüreyre (ö.58/678) gibi sahâbiler üstün hafızalarına güvendikleri için onların hadis-i şerîf rivâyet etmekten çekinmedikleri görülmektedir. Zekâlarına itimat etmeleri onlar için esastır. Çünkü kendi aralarında Allah Resûlünün (sav.) hadislerini nakledip müzakere etmeleri tamamıyla hafızaya

¹⁹⁶ Sîbâî Mustafâ, *es-Sünne ve Mekânetuhâ fî Teşrîi'l-İslâmî*, 157-158.

¹⁹⁷ Sîbâî Mustafâ, *es-Sünne ve Mekânetuhâ fî't-Teşrîi'l-İslâmî*, 158.

¹⁹⁸ İbn Abdilber, *Câmi'u, Beyân'il, İlmi ve Fedlih*, 1/310.

itimât etmelerindendir. Buna bir örnek İbn Şihâb ez-Zühri'dir. O bu konuda şöyle demiştir: “Ben Bek'î kabristanından geçerken (günah olabilecek) kötü bir söz işitmeyeyim diye kulağımı kapatırdım. Vallahî kulağıma girip te unuttuğum hiçbir şey olmamıştır.”¹⁹⁹ Bu konuda bir diğer önemli örnek İmam Mâlik'in (ö.179/795) naklettiği şu rivayettir: İbn Şihâb'ın yanında kavminin nesebi haricinde hiçbir yazılı kitabı yoktu çünkü Araplar o dönemde sadece bilgiyi ezberlerdi. Onlardan biri şayet bir şey yazsaydı ezberlemek için yazardı. Ezberledikten sonra yok ederdi.²⁰⁰ Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) beş yüz hadisi yakması meselesine gelince İmam Zehebî (ö.748/1348), *Tezkîretül-Huffâz* adlı kitabında bu olayın sahîh olmadığını belirtmektedir.²⁰¹ Hz. Muhammed'in (sav.) bolca hadis rivâyetinden çekinmelerinin sebebi ise sahâbenin dinde aşırı ihtiyaçlardan ve sehven de olsa hatalı bir şey rivâyet etmekten çekinmeleridir.

Sünnetin yazılmasının gecikmesi konusuna gelince bunu iddia edenler o dönem âlimlerinin tahrîf ve hadis uydurmasına karşı aktif mücadelelerinden haberdar değildir. Hicrî birinci asırda Ömer b. Abdulaziz'in İmam Zuhri'yi bizzât görevlendirdiği ve hadislerin yazılmasını sağlayarak, cerh ve ta'dîl ilminin gelişmesine vesile olduğu bilinmektedir. Böylece hadis uydurma meselesi ve hadislere şüphe bulaşması korkusu bertaraf edilmiştir.

Dördüncü delil: Dinde zanna tâbi olmanın caiz olmadığı konusuna gelince; İslâm'ın temel inançlarında zanna tabî olmak caiz değildir. Nitekim Allah'ın birliğinden, peygamberin (sav.) doğruluğundan, Kur'an'ın Allah'ın kelâmı olmasından şüphe duymak insanı dinden çıkartır. Ancak itikadî olmayan meselelerde zandan kurtulmak mümkün değildir. Zâten hiç kimse dinî hükümlerin tümünün kat'î olduğunu söyleyemez. Zira Kur'an'da has, genel geçer, mutlâk, mukâyfed, mücmel ve mufassel hükümler mevcuttur. Bunların tümü için naslardan kat'îliği yakalama şansına ulaşılması güçtür.²⁰²

¹⁹⁹ Yûsuf b. Abdillâh Muhammed İbn Abdilber, *Câmi'û, Beyân'il, İlmi ve Fedlih*, thk. Ebi'l-Eşbâl ez-Zühri (Suudi Arabistan: Dâru İbn Cevzî, 1994), 1/394.

²⁰⁰ İbn Abdilber, *Câmi'û, Beyân'il, İlmi ve Fedlih*, 1/274.

²⁰¹ Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân el-Fârikî *Tezkîretül-Huffâz*, thk. Zekerîyya Ümeyrât (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998), 1/11.

²⁰² Sîbâi Mustafâ, *es-Sünne ve Mekânetuhâ fî Teşri'i'l-İslâmî*, 161.

Beşinci delil: Hadis olarak rivâyet edilen “Bana nisbet edilecek hadisler çoğalacak benden size ulaşan ve Kur’ân’a uyanlar benim sözümdür. Benden size ulaşp ta Kur’ân’a uymayanlar da benim sözüm değildir.”²⁰³ sözüne gelince, Beyhakî (ö.458/1066) rivayeti, Hâlid b. Ebî Kureyme, Ebû Ca’fer, senediyle Hz. Peygamberden aktarmıştır. Ebû Ca’fer ise sahabeden değildir ve Hz. Ali’nin torunu olan Ali’nin oğlu olan Muhammed el-Bâkır’dır. Bu nedenle bu rivayeti munkatî’dir. Yani, Resûlullah’a (sav.) ulaşmamaktadır.²⁰⁴ Beyhakî ayrıca “Hadisleri Kur’ân’a arz etmekten bahseden hadisin batıl olup sahîh değildir. Zâten bu hadis kendi kendini iptal eder. Çünkü Kur’ân’da hadisleri Kur’ân’a arz etmeye delâlet edecek bir yorum dahi yoktur.” der. ²⁰⁵ İbn Hazm’ın (ö.456/1064) aktardığı rivayetin zincirinde ise Hüseyin b. Abdullah bulunmakta ve İbn Hazm bu kişinin sakıt yani itibar edilmeyen bir zındık olduğunu söylenmiştir.”²⁰⁶ İmam Şafiî (ö.204/820) (r.a.) bu konuda şöyle demiştir: “Bunu rivâyet edenin ne küçük nede büyük hiçbir hadisi kabul edilmez. Doğrusu bu hadis bilinmeyen birinden munkatî’ bir şekilde gelmiştir. Bu nedenle bu rivayeti asla kabul etmiyoruz.”²⁰⁷ İmam Ahmed de İmam Şafiî’nin de belirttiği üzere bu rivâyet kopuktur.²⁰⁸ demiştir. Şöyle ki; Sünnet, yeni bir şer’î hüküm getiriyorsa ve o hüküm de Kur’ân’da yoksa o hüküm Kur’ân’a muhaliftir, kabul edilmez, yok eğer Kur’ân’da olmayan yeni bir hüküm içermiyorsa, o zaman hadis sadece Kur’ân için takviye edici olacağından hüccet olan sadece Kur’ân’dır. Bu hadislerden biri de şöyledir: “Sizin iyi görüp kötü görmediğiniz bir haberi benden rivâyet ettiğinizde- ister söylemiş olayım ister olmayayım- ona inanın zira ben münker olanı değil ancak ma’rufu/iyi olanı söylerim. Ve sizin kötü görüp de iyi görmediğiniz bir haber size ulaşırsa- ister söylemiş olayım ister olmayayım- ona inanmayın zira ben münker olup da ma’ruf olmayanı söylemem.” Hadisleri Kur’ân’a arz etmeyi emreden bu hadisin reddine dair İmam Şafiî, Ebî Râfi‘den şöyle bir hadis rivâyet etmiştir: “Şunu iyi biliniz ki, bana Kur’ân-ı Kerîm ile birlikte onun bir benzeri verilmiştir. Dikkatli olun; koltuğuna oturmuş tok bir adamın size yönelik herhangi bir emrim veya nehyim

²⁰³ Beyhekî, *Marifetu’s-Süneni ve’l-Asâr*, 1/ 117. (NO.74)

²⁰⁴ Sîbâî Mustafâ, *es-Sünne ve Mekânetuhâ fî Teşri’i’l-İslâmî*, 161.

²⁰⁵ Sîbâî Mustafâ, *es-Sünne ve Mekânetuhâ fî Teşri’i’l-İslâmî*, 161.

²⁰⁶ Ali b. Ahmed Sâid İbn Hazm, *el-İhkâm fî Usûl’il-Ahkâm*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrut: Daru’l-Âfâku’l-Cedide, 1983), 2/76.

²⁰⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *er-Risâle*, thk. Muhammed Seyyid Keylânî (İstanbul: Eren Ofset, 1985), 225.

²⁰⁸ Beyhekî, *Ma’rifetu’s-Süneni vel-Asâr*, 1/117, (No.74)

ulaştığında: ‘Bize sadece Kur’ân yeter, onda bulduğunuz helâli helâl, haramı da haram kabul ediniz yeter!’ diyeceği günler yakındır.”²⁰⁹ Allah Resûlü (sav.) başka bir hadiste şöyle demiştir: “Sakin sizden biriniz koltuğuna yaslanmış bir şekilde, ‘benim hadislerimden birisi okunur da o kişi vaziyetini bozmadan ‘Sizinle bizim aramızda hakem olarak sadece Allah’ın kitabı vardır. Dolayısıyla biz, onda haram bulduğumuz şeyleri haram sayar, helâl bulduğumuz şeyleri de helâl sayarız’ demiş bir şekilde karşıma çıkmasın! Dikkat edin! Resûlullah’ın (sav.) haram kıldığı aynen Allah’ın haram kıldığı gibidir.”²¹⁰ İmam Şâfiî ayrıca şöyle demiştir: “Allah’ın emriyle Hz. Peygambere (sav.) uymak insanlara farz kılınmıştır. Böylelikle helâl çerçevesini onlara daraltmıştır.”²¹¹

Sözün özü, İslam dinini ve şeriatını iyice bilen hiçbir Müslüman sünnetin dinde hüccet olduğunu inkâr edip İslam dininin sadece Kurân’dan ibaret olduğunu savunamaz. Bu iddia realiteye zıt bir iddiadır. Nitekim şeriat hükümlerinin çoğunluğu ancak sünnetle sabit olmuştur. Kur’ân’daki hükümler ise mücmel ve genel kaidelerden ibarettir. Bunun tersini düşünenler beş vakit namazı ve namazın rekâtlarını, zekâtın miktarını, Hac, mûamelât ve ibadetlerin hükümlerini Kur’ân’ın neresinde bulabilir? İbn Hazm der ki: Bu batıl görüşün sahiblerine şöyle sorabiliriz: Öğlen namazının dört rekât olduğunu, Akşam namazının üç rekât olduğunu Kur’ân’ın neresinde bulabilirsiniz? Rukû ve secdenin özel şeklini nereden bilebilirsiniz? Namazdaki kırâat ve selâmın şeklini nereden bilebilirsiniz? Oruçta sakınılacak şeyleri nereden bilebilirsiniz? Altın, gümüş, koyun, keçi, deve ve ineklerde zekâta tabi olma sınırı nedir ve kaçta kaçının zekâtı verilir? İhramın özellikleri, hırsızın elinin kesilmesi, süt kardeşliği kaç seferde olur? Haram yiyecekler, kurbanın kesimi ve özellikleri, İslam cezâ hükümleri, talakın şekli, alışverişin hükümleri ve faizin beyânı gibi insanlar arasındaki hükümler ile diğer fikhî meselelerin tümünde de mücmel gelen Kur’ân’la iktifa edersek nasıl amel

²⁰⁹ Ebû Dâvûd, *Süneni Ebî Dâvûd*, Babu İttibâi’s-Sünne, Dar’u’s-Selâm-Daru’l-Feyhâ, 7/13, (No.4604).

²¹⁰ Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fûad Abdulbaki, İbrahim Atve İved, (Mustafâ Babî el-Halebî, ikinci baskı, 1975), 5/38 (No.2664).

²¹¹ Sîbâi Mustafâ, *es-Sünne ve Mekânetuhâ fî Teşri’i l-İslâmî*, 165.

edeceğimizi bilemeyiz. Bu hükümlerin tümünde tek merci Allah Resûlü'nün (sav.) sünneti ve icmâdır.²¹²

1.11. BİRİNCİ BÖLÜMDE GEÇEN ÂYETLERİN KISACA TEFSİRİ (1-18)

Bu bölümün âyetleri üç konudan bahseder Birincisi: Allah tarafından Hz. Muhammed'in (sav.) hakikat üzerinde olmasının tasdik edilmesi. İkincisi: Cebrâil'in (a.s.) Hz. Muhammed'le (sav.) karşılaşmasının kesin olduğu. Üçüncüsü: Vahyin gerçekleşmesinin tasdik ve tesbit edilmesi.

Âyetlerin tefsiri ise şöyledir: Kur'ân'ın göklerden inmesine yemin olsun ki sizin küçüklüğünden beri çok iyi tanıdığınız arkadaşınız Muhammed (sav.) bu Kur'ân'ı kendiliğinden uydurmadı. Allah'ın gözetiminde olduğundan O'nun yol haritasıyla hareket ettiğinden ne zanna uymuştur ne Allah'a iftira etmektedir nede o' hak yolunu şaşırmıştır. Size getirdiği mesajlar konusunda asla kendiliğinden konuşmaz. Doğrusu onun din hakkında konuştuğu her şey ancak Allah tarafından ve Cebrâil (a.s.) vasıtasıyla bildirilmiş bir vahiydir. Nitekim Allah, kendi emir ve yasaklarını eksiksiz tebliği için sizin de emin bildiğiniz Muhammed'i (sav.) seçerek göndermiştir.

Cebrâil'den (a.s.) başkası ona vahiy getirmiş değildir. Tüm peygamberlere Allah'ın mesajını ulaştıran vahiy meleği Cebrâil'den (a.s.) başka ona öğreten yoktur. Bu öğretmen aklî dengesi yerinde ve çok güçlü aynı zamanda emin bir melektir. Cebrâil (a.s.) hem meleklerin yanında hem de Allah'ın indinde sözü geçen itibari yüksek biridir. Cebrâil, (a.s.) tüm doğuyu kaplayacak şekilde altı yüz kanadıyla kendisini Hz. Muhammed'e göstermiştir. Sonra Hz. Muhammed'e (sav.) iki yay ucu kadar veya daha da yakınına yaklaşmıştır. İşte Cebrâil, (a.s.) bu yakın mesafeden Allah'ın emir ve yasaklarını Hz. Muhammed'e (sav.) vahyetmiştir. Hz. Muhammed'in (sav.) kalbi, gözleriyle gördüğü hakikati yalanlamadı.

Ey Mekke halkı Hz. Muhammed'in (sav.) isrâ ve mi'râc gecesinde gördüklerinde yalanlayıp onunla münakaşa mı ediyorsunuz? Doğrusu Hz.

²¹² İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Sâid *el-İhkâm fî Usûli'l-İhkâm*, thk. İshân Âbbas (Daru'l-Afâki'l-Cedide, Beyrut) 2/79-80; Sîbâi Mustafâ, *es-Sünne ve Mekânetuhâ fî Teşrîi'l-İslâmî*, 165-166.

Muhammed (sav.) isrâ gecesinde yedinci semâda Cebrâil'i ikinci defa Sidretü'l-Müntehâ'da Cennetü'l-M'evâ'nın yanında da görmüştür. Sidretü'l-Müntehâ tüm mahlukâtın ilminin son bulduğu yerdir. Allah'tan başkası ondan sonrasını bilemez. Hz. Muhammed (sav.) Sidretü'l-Müntehâ'yı izlerken Sidre'yi bir şey kapladı. O anda Hz. Muhammed'in (sav.) gözleri ne sağa sola kaydı ne de haddini aştı. Doğrusu Hz. Muhammed (sav.) Allah'ın mülkünde onun büyüklüğüne delalet eden âyetlerini görerek müşahede etmiştir.

1.12. BİRİNCİ BÖLÜMDE GEÇEN ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER

1-Bir ile on sekizinci âyetler Hz. Muhammed'in (sav.) Allah'tan aldığı vahyin tekzibi karşısında Müşrikler için ikna edici bir dizi yol gösterici yöntemler içermektedir. Nitekim müşrikler Hz. Muhammed'in (sav.) bu Kur'an'ı kendisinin uydurduktan sonra Allah'a nisbet ettiğini iddia etmekteydiler.

2-Allah dilediği şeye yemin edebilir. Ancak müminlerin böyle bir hakkı yoktur. Onlar Allah'tan başka hiç kimseye yemin edemezler.

3- Hz. Muhammed'in (sav.) bazı dünyevî konularda ictihad etmesi, Allah tarafından ona bildirilmiş bir vahiyden sonra olmuştur. *“Bazı özel işlerinden dolayı senden izin istediklerinde onlardan dilediğine izin ver.”*²¹³ Zira Hz. Muhammed (sav.), Tebûk savaşında münafıklara izin verdiğinde Allah ona sitem etmiştir. *(Allah seni affetti de doğru söyleyenler sence belli olmadan ve kimlerin yalancı olduğunu bilmeden niçin onlara izin verdin?)*²¹⁴

4-Âlimler, Hz. Muhammed'in (sav.) Bedir savaşında esirlerden fidye alması ve Medine'deki Hurma ağaçlarının budamasından sakındırması gibi meselelerde vahiyden hareket etmesini içtihat etmesinin bir göstergesi saymıştır. Ancak Hz. Muhammed (sav.) Necm 4. âyetinde vahyin hilafına hareket etmemiştir. Nitekim hevesini pekiştirmek için bir şey yapmış değildir. Dolayısıyla onun yaptığı ictihad ve ona gelen vahiy arasında bir çelişki yoktur.²¹⁵

²¹³ Nur, 24/62.

²¹⁴ Tevbe, 9/43.

²¹⁵ Heyet, *et-Tefsîru'l-Mevdû'î li Sûveri'l-Kur'ani'l-Kerim*, Mustafa Müslim web sitesi.8/494.

5-Hz. Muhammed (sav.) vahiy konusunda kendi hevesinden konuşmaz ve vahiy aldıkları âyetler ilgili ancak Allah'ın izin verdiği konularda ictihad edebilir. Hz. Muhammed'in (sav.) aldığı vahiy, ilâhî olanda gördüğü, duyduğu ve söylediği şeylerin tümünde Allah tarafında hatadan masum kılınması gerekir. Ancak diğer dünyevî konularda hatadan masum değildir. Nitekim hurma ağaçlarının budamasının engellemesi meselesinde olduğu gibi Hz. Muhammed'in (sav.) bu tür konularda hataya düşmüş olması muhtemeldir. Zira onun hakikati ortaya çıkartma konusunda aşırı derece hırsı vardı.²¹⁶

6- Hz. Muhammed'in (sav.) sahîh olan sünnetiyle amel etmek, nazil olmuş vahiy gibidir. Sünnet, Kur'ân'ın bölünmez bir bütünü ve her Müslümanın vazgeçilmezidir.

7- Cennet yedinci semada yaratılmıştır. Burası melek, şehid ve Allah'ın sevgili kullarının ruhlarının istirahatgahı mesabesindedir.

8- (رأى) kelimesi Hz. Peygamber'in (sav.) fizikî olarak mi'râca çıktığını ve Allah'ın büyük âyetlerini kendi gözleriyle gördüğünün bir işaretidir.²¹⁷

²¹⁶ Meydânî, Hasan Habenneke, *Maârici't-Tefekkür fî Dekâiki't-Tedebbür*, 2/103.

²¹⁷ Meydânî, Hasan Habenneke, *Maârici't-Tefekkür fî Dekâiki't-Tedebbür*, 2/119.

1.12.1. Necm sûresi Otuz İkinci Âyetin Nüzul Sebebi

Otuz ikinci âyet nefsi temize çıkarmakla ilgilidir ki Allah bizden nefsimizi temize çıkartmamızı emretmektedir. Otuz ikinci âyetinin meâli şöyledir: “İyilik yapanları, ufak tefek kusurlar hariç, büyük günahlarından ve çirkin işlerden kaçınmaları ise daha güzeliyle ödüllendirecektir. Şüphesiz rabbinin bağışlaması çok geniştir. Sizi topraktan yarattığı zamanki halinizi de annelerinizin karnında cenin olarak bulunuşunuzu da en iyi bilen O’dur. Şu hâlde kendinizi temize çıkartmayın! Kimin gûnahtan sakındığını en iyi bilen O’dur.”²¹⁸

Kelbî ve Mukatil, ilk Müslümanlar, namaz kıldık oruç tuttuk şunu yaptık bunu ettik dediklerinde Allah (c.c.) (فَلَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ) nefsinizi temize çıkartmayınız! âyeti inmiştir.²¹⁹

Muhammed b. Amr b. Âtâ (ö. H.125) şöyle aktarmıştır: Kızıma Berre ismini koydum. Zeynep binti Ebî Seleme (ö.73/693) bana Allah Resûlünün (sav.) bu ismi yasakladığını söyledi. Ben de kızıma “Berre ismini koymuştum. Allah Resûlü (sav.) “Nefsinizi temize çıkarmayın, zira Allah fazilet ehlinin kim olduğunu sizden daha iyi bilir” dedi. Biz: “Ey Allah Resûlü biz ona ne isim verelim?” dedik: O da Ona Zeynep ismini veriniz.” dedi.²²⁰ Keza İmam Ahmed (ö.241/855), Ebi Bekre’nin (ö.51/671) şöyle dediğini rivâyet eder: “Adamın biri Allah Resûlünün (sav.) yanında birini övdü, bunun üzerine Allah Resûlü (sav.) defalarca “Annen seni kaybetsin! Arkadaşının boynunu kestin. Sizden biriniz arkadaşını mutlaka övmesi gerekiyorsa “iyi olduğunu zannedirim” ya da “Allah ona yeter ve ben hiç kimseyi temize çıkartmam.” desin. Şayet onu iyi biliyorsa onun iyi olduğunu zannediyorum.” desin.”²²¹

Allah, İyilik yapanları ufak tefek kusurları hariç, büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınmaları ise daha güzeliyle ödüllendireceğini bildirdikten sonra (اللهم) denilen küçük günahları olanlara da iyilik edeceğini ve onları da Muhsinlerin arasına koyacağını bildirmektedir. (اللهم) lemem küçük günahlardır. Buradaki lememden

²¹⁸ Necm, 53/32.

²¹⁹ Vâhidî, *et-Tefsîru l’-besât*, 21/59.

²²⁰ Müslim, *Sahihu Müslim*, “Babu istihbabî teğyîri’l-ismi’l-kabîhi ila hasen”, 3, (No.2142).

²²¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü’l-İmâmi Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb Arnavût-Âdil Mürşid (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2001), “Tezkiyetü’n-Nefs”, 116, (No.20467).

maksat: kişiden ara sıra gayri ihtiyari sadır olan adet edinilmemiş küçük günahlardır. Bikâî (ö. 885/1480), Râzî'nin (ö. 606/1210) “Levâmi” adlı eserinde lememin, aslında günaha yaklaşıp gerçekleştirmeden uzaklaşmak olduğunu bildirmektedir.²²²

Arap dilinde (اللمم) (cinlerden) delilik hastalığına yakalanmaktır. (واللمم: الإلمام) (بالذنب الفينة بعد الفينة) ara sıra günah işlemektir. Ayrıca büyük olmayana günahlara da denilmiştir.²²³ keza (اللمم), küçük günahlardır. Ayrıca günaha girmeden günaha yaklaşmak demektir. Ahfeş derki: günaha yaklaşmak üzere olmaya denilir. Ayrıca “lemem” cinlerden bulaşan bir kısım deliliktir.²²⁴ Ferrâ, küçük günahlara yaklaşmak demektir.²²⁵

“Lemem” kelimesinin asıl anlamı, ara sıra aynı alışkanlığı derinlemesine girmeden yapmaktır.²²⁶

“Lemem” “الَلَمَم” kelimesi hakkında âlimler dört görüş üzerine ihtilaf etmişlerdir.

Birinci görüş: “الَلَمَم” “Lemem” bakmak, göz kırpma ve öpmek gibi küçük günahlardır. Atâ, İbn Abbas’tan: zinadan daha küçük günahlara demiştir. Kelbî, İbn Abbas’tan: kasten olmayan bakmaya denilir. Şayet birinci bakmadan sonra tekrar ederse o lemem değil o zaman o günah olur.²²⁷ Nâfi‘ b. Cübeyr b. Mütim, zinanın haricindeki günahlardır. Bu görüş İbn Mes‘ûd, Ebû Hüreyre, Mesrûk, Şa‘bî ve Tavûs’un görüşleridir.²²⁸

“Kur’ân’ın tercümânı” Abdullah İbn Abbâs, bu hadisi zikrederek “Ebû Hüreyre’nin Peygamber’den (sav.) rivâyet ettiği bu sözdeki fiillerden daha çok, küçük günahlara yani (لمم) e benzeyen bir başka hareket bilmiyorum” demiştir.” doğrusu da budur. Sonra şu hadisi zikretti: “Âdem’in çocukları zinadan nasibini almıştır; buna her hâlükârda ulaşacaktır: Nitekim gözlerin zinası bakmak,

²²² Bikâî, İbrahim b. Ömer b. Hasen er-Ribât, b. Ali b. Ebî Bekr, (Daru’l-Kutubi’l-İslamî, Kahire), 19/67.

²²³ Halil, *el-Ayn*, 8/323.

²²⁴ Cevherî, *es-Sihâh*, 5/2032.

²²⁵ Ferrâ, Ebû Zekerîyya Yahya b. ziyâd b. Abillah, b. Manzûr ed-Deylemî, *Maâ’ni’l-Kur’ân*, 3/100.

²²⁶ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 17/108.

²²⁷ Ferrâ, Ebû Zekerîyya Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh b. Manzûr ed-Deylemî, *Ma’âni’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Yusuf en-Necâtî- Muhammed Ali en-Neccâr, (Mısır: Daru’l-Misriyye, birinci basım,) 3/100.

²²⁸ Vâhidî, *et-Tefsîru’l-besît*, 4/201.

kulakları, dinlemek, dilinki konuşmak, ellerinki tutmak, ayakları, zinaya doğru yürümek, kalbinki ise arzu ve istemesidir, üreme organı ise, bunu ya gerçekleştirir veya boşa çıkarır. Şayet üreme organı bunu gerçekleştirirse bu zinadır. Gerçekleşmezse o lemem'dir.”²²⁹

İbn Zübeyr, İkrime, Katâde, Dahhâk ve mükâtil b. Süleyman dünyada had cezası bulunmayan, âhirette ise azapla korkutulmayan günahlara (لم) lemem denir. Büyük günahlardan kaçınmak şartıyla beş vakit namaz bu tür günahlarına kefarettir.²³⁰

İkinci görüş: Günaha niyetlenmiş olup daha sonra tevbe edilen günahlardır. Bu görüş Amr b. Dînâr'ın İbn Abbas'ın (في اللّم) lemem hakkında şöyle rivâyet etmiştir: günahı bir kere işledikten sonra o günahı tevbe edip bir daha dönmektir. Daha sonra İbni Abbâs Hz. Muhammed'in (sav.), “Allah'ım affedersen affın tümüne olsun, hangi kulun “lemme” işlememiş ki.” sözünü rivâyet etti.²³¹

Üçüncü görüş: Cahiliyet döneminde yapılmış günahlardır. Nitekim müşrikler Mü'minlere sizler daha dün bizimle berabere bu günahları işliyordunuz! Söylemeleri üzerine bu âyet inmiştir. Bu görüş Zeyd b. Sabit, Zeyd b. Eslem ve Ali b. Ebî Talhâ'nın İbn Abbas'tan bir rivâyetidir: İbn Abbas, (الا اللّم) dan maksad : Cahiliyet döneminde yapılmış günahlardır. Bu görüşe göre: (لم) Cahiliyet döneminde yapılmış olan fuhuş ve günahlar demektir.²³²

Dördüncü görüş: Şirk haricindeki günahlardır. Abdullah b. Amr'ın görüşüdür. Bu görüşe göre büyük günahlar ve fuhuş şirki gerektiren günahlardır.²³³

Taberî göre: âyette geçen “لَا” edatının istisna-i munkati'olduğunu ve bu görüşün en doğru görüş olduğunu kaydetmiştir.²³⁴ Bu görüşe göre âyetin anlamı şöyledir: “Onlar ki cahiliyet döneminde müptela oldukları günahlar haricinde büyük günahlar ve zinadan uzaklaşmışlar işte Allah bu kişilerin işledikleri günahları af

²²⁹ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, “Babu zinâ el-Cevârih dune'l-Ferc”, 12, (No.5889)

²³⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli' Âyi'l-Kur'ân*, 22/538.

²³¹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, 7/461; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 17/107.

²³² Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli' Âyi'l-Kur'ân*, 27/38; Abdullah b. Ahmed b. Ali b. Zeyd, *Maâlimu't-Tenzîl*, (Riyâd: Daru'-Selâm, birinci basım), 908-909.

²³³ Vâhidî, *et-Tefsîru'l-besîr*, 21/85; Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli' Âyi'l-Kur'ân*, 27/40.

²³⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli' Âyi'l-Kur'ân*, 22/538.

etmiştir.” Bu görüşe göre İbni Abbâs’tan gelen bir rivâyette ise (إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ) yani İslamiyet’ten önce işlenmiş bir günah demektir. Yunus b. Vehb, İbni Zeyd’din şöyle dediğini rivâyet eder: “Müşrikler sizler daha dün bu günahı işliyordunuz.” dedikten sonra Necm 32. âyeti inmiştir.²³⁵

İbn Zeyd, İkrime, Dehhâk ve Katâde, İbn Abbas’tan “Dünyada hakkında had bulunmayan, âhirette ise cezasının olmadığı günahlardır. Bu günahları beş vakit namaz onlara kefarete eder demişlerdir.”²³⁶ Kelbî ise: “Lemem” iki kısma ayrılır. Birincisi: Dünyada hakkında had bulunmayan, âhirette ise cezasının olmadığı günahlardır. Büyük günah işlemek üzere beş vakit namaz onlara kefarete olan günahlardır demiştir. İkincisi: ara sıra yapılan büyük günahlar olup sonradan onlardan tevbe eden günahlardır.²³⁷

Hülâsa, “Lemem” kelimesi hakkında söylenecek en güzel şey İbn Âşûr’un söyledikleridir: İbn Âşûr, Nisâ 31. Âyetin açıklamasından sonra şöyle der: “Kebâir kelimesinin nehyedilen şeylere izafe edilmesinden, menhiyâtların iki kısma ayrıldığını, birincisi: Kebâir günahlar, ikincisi ise seğâir günahlardır. Bu âyette kebâir günahların mukabilinde seyyiât denilmiş ve kebâir günahlardan kaçınanların seğâir günahlarını affedeceğini bildirmektedir. Necm sûresinde ise: Kebâir günahlara ‘Favâhiş’ denilmiştir. Mukabiline de ‘lemem’ denilmiştir. İşte bu âyetlerden Allah’ın yanında günahların iki kısım olduğu ortaya çıkmaktadır. Büyük favâhiş günahlar, ile onlardan daha küçük günahlar.²³⁸ Sonuçta ‘Lemem’ kelimesinin anlamı sadece küçük günahlar demektir.

²³⁵ Kurtubî, *el-Câmi‘ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 17/108.

²³⁶ Kurtubî, *el-Câmi‘ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 17/108.

²³⁷ Kurtubî, *el-Câmi‘ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 17/108.

²³⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 5/26.

İKİNCİ BÖLÜM

NECM SURESİYLE BAĞLANTILI HADİSELER

2.1. İSRÂ VE Mİ'RÂC

2.1.1. İsrâ ve Mi'râc'ın Lügât ve Istilâh Anlamı

İsrâ'nın sözlük anlamları: (السَّوْرَةُ: سِرُّ اللَّيْلِ) “es-Surâ” gece yürüyüşü anlamındadır. Nitekim Araplar bu konuda gece meydana gelen her şey için (سَارٍ) derler. Arapçada (سَرَى) kökü (سَرَى) ister başında elif olsun ister olmasın gece yürüyüşü anlamına gelir. Elif ile Hicâz ehli lehçesidir. Kur'ân'da her iki kullanımda vardır.²³⁹ Elif ile kullanılan kelimeye örnek olarak şu âyet zikredilebilir: (سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا) “*Kulunu Muhammed'i bir gecede yürüten Allah eksiklerden münezzehtir.*”²⁴⁰ Elifsiz gelen örneğe de şu âyet gösterilebilir: “(وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ) “*geçip giden geceye andolsun.*”²⁴¹ Arap özdeyişinde şöyle denilmiştir: (ذَهَبُوا إِسْرَاءَ فُتُودَةٍ، وَذَلِكَ أَنَّ الْفُتُودَ يَسْرِي لَيْلَهُ كُلَّهُ لَا يَنَامُ) Kirpinin yürüdüğü gibi gecenin tümünü yürüdüler, çünkü kirpi geceyi hiç durmadan uyumadan hep yürümekle geçirir.²⁴² Arapçada “Serâ veya Esrâ” denildiğinde anlamı gece yürüdü şeklindedir.²⁴³ قال الله (فَأَسْرَ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ) “Hemen gecenin bir vaktinde ailenin hızla yola koyulmasını sağla!”²⁴⁴ Ebû İshâk (ö.127/745), (سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ) âyetini tefsir ederken (أَسْرَى) “esrâ” kelimesinin âyette “*Kulunu geceleyin götürdü, yürüttü.*” Anlamında olduğunu söyler. Arapçada (أَسْرَيْتُ وَسَرَيْتُ) denildiğinde gece yürütmesi kastedilir. (وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِي) “*Geçip gitmekte olan geceye.*”²⁴⁶ âyeti de geçip gitmekte

²³⁹ Halil b. Ahmed Ferâhidî, *el-Ayn*, 7/291.

²⁴⁰ İsrâ, 17/1.

²⁴¹ Fecr, 89/4.

²⁴² İbnu'l-Manzûr el-Ensârî, *Lisânü'l-Ârab*, 14/381.

²⁴³ Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kasım b. Muhammed b. Beşşâr, *ez-Zâhir fî Maânî Kelâmi'n-Nâs*, thk. Hâtım Salih ed-Dâmin, (Beyrut: Risâle, Birinci basım, 1992), 3/67.

²⁴⁴ Hicr, 15/65.

²⁴⁵ İsrâ, 17/1.

²⁴⁶ Fecr, 89/4.

olan gece anlamındadır. Nitekim “(السَّرى)” kelimesinin geneli gece yürüyüşü, bazıları ise tüm anlamı gece yürüyüşü anlamına gelir.” demiştir.²⁴⁷

Mi‘râc” kelimesi sözlükte “yukarı çıkmak, yükselmek” anlamında olan (عرج) “â-r-c” kökünden türemiş bir ism-i alettir. Bu kelime “yukarı çıkma aleti olan merdiven anlamına gelmektedir.²⁴⁸ Mi‘râc kelimesi, Arapçada (عَرَجَ يَعْرُجُ عُرْجًا، أي: (صَعِدَ) Yukarıya doğru çıkmak, yükselmek anlamındadır. (والمَعْرَجُ: المَصْنَعُ) “Ma‘rec” merdiven demektir. “Mi‘râc” kelimesi, yukarıya doğru çıkan merdivene benzer bir alettir. Meâric sûresinde geçen “Me‘âric” kelimesi bu anlamı açıklamaktadır: (والمعارج في قول الله عز وجل: مِنَ اللَّهِ ذِي الْمَعَارِجِ تَعْرُجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ) “Birisi, huzuruna yükselmenin birçok yolu bulunan Allah katından inkârcılar için gelecek olan ve hiç kimsenin savamayacağı azabın gelmesini istedi. Melekler ve rûh O’na, miktarı elli bin yıl olan bir günde yükselip çıkar.”²⁴⁹

İstilâhî anlamları: Cebrâil’in (a.s), Hz. Muhammed (sav.) ile gecenin bir kısmında Mekke’den Mescid-i Aksâ’ya burâk denilen bir binek ile gitmesi ve değişik bazı hadiseleri görüp yaşamasından sonra tekrar gelmesine İsrâ denilir.²⁵⁰ Başka bir tarif ise şöyledir: Cebrâil’in (a.s), Hz. Muhammed (sav.) ile gecenin bir kısmında Mekke’den tüm peygamberlerin bineği olan burâk denilen binekle gözlerinin görebildiği noktayı bir lahza geçip yer ve göklerin arasındaki âyetleri gördükten sonra Mescid-i Aksâ’ya gidip peygamberlere iki rekât namaz kıldıktan sonra aynı gecede dönmesine isrâ denilir.²⁵¹

Mi‘râc ise Cebrâil’in (a.s), Hz. Muhammed (sav.) ile gecenin bir kısmında Mescid-i Aksâ’dan yedi kat göğe yükselmesi ve oradan Sidretü’l-Müntehâyâ ulaşıp Allah’ın büyük âyetlerini gördükten sonra aynı gecede bir dizi haberlerle dönmesine denilir.²⁵² Nitekim Kur’ân’ı Kerim’de bu olay şöyle dile getirmiştir: “Kulu

²⁴⁷ İbnu’l-Manzûr el-Ensârî, *Lisânü’l-Ârab*, 14/381.

²⁴⁸ İbnu’l-Manzûr el-Ensârî, *Lisânü’l-Ârab*, 3/322.

²⁴⁹ Meâric, 70/3-4; Halil b. Ahmed Ferâhidî, *el-Ayn*, 1/223.

²⁵⁰ Humeyd b. Ahmed Nuaycât, *Kur’an’daki isrâ ve mirâc mucizesinin aklî imkânı*, “*Mecelletu’d-Dirasetu’l-Ârebiyye*” 102 (ts.), 1/22.

²⁵¹ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik, *es-Siretu’n-Nevbeviyye*, thk. Mustafâ es-Sekâ vd. (Kâhire: Mustafa Bâbî el-Halebî, 1955), 2/32.

²⁵² Humeyd b. Ahmed Nuaycât, *Kur’an’daki isrâ ve mirâc mucizesinin aklî imkânı*, 1/14; Muhammed Ebû Şuhbe, Muhammed b. Sûveylim, *es-Siretu’n-Nebeviyye âlâ Dav’i’l-Kurân ve’s-Sünne*, (Dimeşk: Daru’l-Kalem, Birinci basım, h.1427), 2.

Muhammed'i bir gecede Mescid-i Haram'dan Mescid'- Aksâ'ya yürüten Allah eksiklerden münezzehtir."²⁵³

Hülâsa, Siyer ve hadis kaynaklarında isrâ ve mi'râc'la ilgili birçok rivâyet bulunmaktadır. Bu konuda İbn İshâk (ö. 151/768) ve İbn Hişâm'ın (ö.218/833) es-Siyretu'n-Nebeviyye'leri ile Sahîh-i Buhârî'de²⁵⁴ altı sahabeden yirmi rivâyet ve Sahîh-i Müslim'de²⁵⁵ de yedi sahabeden on altı ayrı rivâyet nakledilmiştir.²⁵⁶

2.1.2. İsrâ ve Mi'râc Hadisesi

Sâbit el-Bünânî'nin (ö. 127/744), Enes b. Malik'ten aktardığı bir rivâyete göre Hz. Muhammed (sav.) isrâ ve mi'râc hadisesi'ni şöyle anlatmıştır: “Bana merkepten büyük katırdan küçük burâk adında beyaz ve uzun bir hayvan getirildi. Ön ayaklarını, gözlerinin gördüğü en son noktaya koyarak hızla atıyordu. Mescid-Aksâ'ya varıncaya kadar Burâk'a bindim. Allah resûlü (sav.) devamla dedi ki, Burâk'ı peygamberlerin de bağladıkları halkaya bağladım. Mescid'e girdim ve iki rekât namaz kıldıktan sonra Cebrâil (a.s.) bana içinde şarap ve sütün olduğu iki kâseyi ikram etti. Ben sütü tercih ettim. Cebrâil (a.s.) bana ‘Sen fitratı seçtin’ dedi. Sonrasında göklere doğru yükseldik. Cebrâil (a.s.) göklerin açılması için izin istedi ona, ‘kimsin?’ denildi. O, ‘Ben Cebrâil’ dedi. Beraberindekinin kim olduğu soruldu. Cebrâil (a.s.) ‘Muhammed’ dedi. Ona mi'râc daveti gönderildi mi? denildi. Cebrâil ‘Evet’ dedi. Bize semânın kapısı açıldığında Âdem'le (a.s.) karşılaştık. Bana hoş geldiniz dedikten sonra hayırlı dualarda bulundu. Sonra ikinci semâyâ çıktık. Cebrâil (a.s.) göklerin açılması için izin istedi yine ona, ‘kimsin?’ denildi. O, ‘Cebrâil’ dedi. Beraberindekinin kim olduğu soruldu. Cebrâil (a.s.), ‘Muhammed’ dedi. Kapı açıldığında iki teyze oğulları olan İsa (a.s.) ile Hz. Zekeriya ve oğlu Yahya (a.s.) ile karşılaştım-Onlara salat ve selam olsun-. Bana hoş geldin dedikten sonra hayırlı dualarda bulundular. Sonra üçüncü semâyâ çıktık. Cebrâil (a.s.) göklerin açılması için izin istedi ona, ‘kimsin?’ denildi. O, ‘Cebrâil’ dedi. Beraberindekinin kim

²⁵³ İsrâ, 17/1.

²⁵⁴ Askalânî, Ebu'l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, (Kâhire: Dâru Ebi Hayyan, 1996), 2/164.

²⁵⁵ Nevevî, Muhyiddin b. Ebi Zekeriyya b. Şeref *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim* (Beyrut: Dâru'l-Hayr, 1994), “İmân”, 74 (No.162).

²⁵⁶ İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nevbeviyye*, 1/398.

olduğu soruldu. Cebrâil (a.s.) ‘Muhammed’ dedi. Ona mi‘râc daveti gönderildi mi? denildi. ‘Evet’ dedi. Bize semanın kapısı açıldığında güzelliğin yarısı verilmiş olan Yusuf (a.s.) ile karşılaştım. Bana hoş geldiniz dedikten sonra hayırlı dualarda bulundu. Dördüncü semâya doğru yükseldiğimizde Cebrâil (a.s.) göklerin açılması için izin istedi ona, ‘kimsin’ denildi. O, ‘Cebrâil’ dedi. Beraberindekinin kim olduğu soruldu. Cebrâil (a.s.), ‘Muhammed’ dedi. Ona mi‘râc daveti gönderildi mi? denildi. ‘Evet’ dedi. Kapı açıldığında İdris (a.s.) ile karşılaştım. Bana hoş geldiniz dedikten sonra hayırlı dualarda bulundu. Allah, İdris (a.s.) hakkında (ورفعناه مكانا عليا) ‘*Onu üstün bir makama yücelttik*’²⁵⁷ demiştir. Sonra biz beşinci semâya yükseldiğimizde Cebrâil (a.s.) göklerin açılması için izin istedi ona, ‘kimsin?’ denildi O, ‘Cebrâil’ dedi. Beraberindekinin kim olduğu soruldu. Cebrâil (a.s.) ‘Muhammed’ dedi. Ona mi‘râc daveti gönderildi mi? denildi. ‘Evet’ dedi. Bize bu semanın kapısı açıldığında Hârûn (a.s.) ile karşılaştım. Bana hoş geldiniz dedikten sonra hayırlı dualarda bulundu. Sonra biz altıncı semâya yükseldiğimizde Cebrâil (a.s.) göklerin açılması için izin istedi ona kimsin denildi? ‘O Cebrâil’ dedi. Beraberindekinin kim olduğu sordu. Cebrâil (a.s.) ‘Muhammed’ dedi. Ona mi‘râc daveti gönderildi mi? denildi. ‘Evet’ dedi. Bize semanın kapısı açıldığında Mûsâ (a.s.) ile karşılaştım. O da bana hoş geldiniz dedikten sonra hayırlı dualarda bulundu. Sonra bizi yedinci semâya yükseldiğimizde Cebrâil (a.s.) göklerin açılması için izin istedi. Ona, ‘kimsin?’ denildi. O, ‘Cebrâil’ dedi. Beraberindekinin kim olduğu soruldu. Cebrâil (a.s.) ‘Muhammed’ dedi. Ona mi‘râc daveti gönderildi mi? denildi. ‘Evet’ dedi. Bize semanın kapısı açıldığında sırtını Beytü’l-M‘amûr’a yaslanmış bir halde olan Hz. İbrahim (a.s.) ile karşılaştım. Beytü’l-M‘amûr’a günde yetmiş bin melek girdikten oradan bir daha ona dönmediklerini gördüm. Sonra Cebrâil (a.s.) beni Sidretü’l-Müntehâ’ya götürdü. Sidre’nin yaprakları fillerin kulakları gibi, her bir meyvesi de Hecer kabilesinin testileri gibi iriydi. Sidre’yi kaplayan kaplamasıyla ortaya çıkan güzellikleri yeryüzünde Allah’ın hiçbir kulu anlatacak durumda değildir. İşte tam da orada Allah Teâlâ bana vahyedeceğini bildirdi. Bana günde 50 rekât namazı farz kıldı. Mûsâ ’ya (a.s.) indim. O, ‘Allah senin ümmetine neyi farz kıldı?’ dedi. Ben ‘Elli rekât namaz’ dedim. Bana, ‘Rabbine dön ondan hafifletmesini iste. Zira senin ümmetin buna güçleri yetmez. Nitekim ben İsrailoğullarını sınadım’ dedi. Ben de

²⁵⁷ Meryem, 19/57.

Rabbime döndüm ve ‘Ey Rabbim! Ümmetinden hafiflet’ dedim. Bana beş rekât eksiltti. Hz. Mûsâ’ya döndüm ve ‘Allah beş rekât düşürdü.’ dedim. Mûsâ (a.s.) ‘Senin ümmetin kaldıramaz. Rabbine dön ve ondan hafifletmeyi iste.’ dedi. Allah resûlü (sav.) ben böylelikle Rabbim Hak Teâlâ ile Mûsâ arasında gidip geldim taki Rabbim ‘Ey Muhammed! Gece ve gündüzde sana ve ümmetine farz kılınan beş vakittir. Her bir namazın sevabı on kadardır. Dolayısıyla elli rekât sevabındadır. Her kim bir iyiliğe niyet ettiği halde onu işlemezse ona bir sevap yazılır onu işlerse on sevap yazılır. Her kim de bir kötülüğe niyet edip de amel etmezse ona bir şey yazılmaz. Şayet bir kötülüğü işlerse ona sadece bir kötülük yazılır. Allah resûlü (sav.) ‘Ben daha sonra Mûsâ’ya (a.s.) inip durumu bildirdim.’ Mûsâ (a.s.), ‘Rabbine çık ondan hafifletmeyi iste.’ dedi. Allah resûlü (sav.) ‘Ben o kadar çok Rabbime gidip geldim ki artık onun karşısına çıkmaktan utanıyorum.’ dedi.”²⁵⁸

Hülâsa, İsrâ ve mi‘râc mucizesi hem Kur’ân hem de mütevâtir sünnetle sabit olan bir mucizedir. Nitekim Necm sûresinin 13-19. âyetleri buna delildir. Sünnet’e gelince, Buhârî, yirmi rivâyeti altı sahâbî’den, Müslim ise on sekiz rivâyeti yedi sahabe’den aktarmaktadır.²⁵⁹

2.1.3. İsrâ ve Mi‘râc’ın Zamanı

Hz. Hamza ve Hz. Ömer yeni Müslüman olmuşlardı. Hz. Ömer şirkte aziz olduğu kadar İslam’da da azizliğini gösterdi. Müslümanlığını alenen Kâ‘be’de herkese bildirdi. Müslümanların sayıları çoğalınca müşrikler, müşrik Mekke düzeninin yıkılışından endişe ettiler. Aralarında istişareden sonra Hz. Muhammed’i (sav.) öldürme kararını alıp şöyle dediler: “Muhammed bizim çocuk ve kadınlarımızın aklını bozmuştur. Hz. Peygamber’in (sav.) kavmine şöyle dediler: bize Muhammed’i verin öldürelim karşılığında üç kişinin diyetini size verelim dediler. Kureyş haricinde bir kişi öldürsün sizde bizde kurtulalım. Benî Hâşim ve Benî Muttalib karşı çıkınca Kureyş Benî Hâşim, Benî Muttalib ve Benî Abdi Menâf’a karşı bir boykot kararı aldılar. Onlarla alışveriş yapılmayacak, kız alıp verilmeyecek, onlarla konuşulmayacak ve oturulmayacaktır. Muhammed’i (sav.)

²⁵⁸Müslim, *Sahîhi Müslim*, Kitabu’l-İman, Babu’l-İsrâi bi Resûlillahi ile’s-Semâvâtı, (No. 162.)

²⁵⁹Mehdî b. Rizkullah Ahmed, *es-Siretu’n-Nebeviyye*, (Medine: Mezma‘ Melik Fahd.), 104.

onlara teslim edene kadar bu durum devam edilecektir. Bu sözleşmeyi bir kâğıda yazıp Kâ'be'nin duvarına astılar.

Hiz. Peygamber (sav.) ve tüm akrabaları Peygamberliğin 7. Yılında muharrem ayında, Ebû Talib'in vadisinde hapsedilip mahsur kaldılar. Hiz. Peygamber (sav.) Ebû Talib'in vadisinde hapsedilince Mekke'de bulunan Müslümanların Habeşistan'a hicret etmelerini emretmiştir. Müşriklerin bu boykotu 3 yıl devam etmiştir. Bu ambargo kararı hakkında tüm Mekke halkının rızası alınmış değildi. Nitekim müşriklerden bu zalim anlaşmayı bozmaya kalkışanların ilki Hişâm b. Amr b. Hâris olup, Mutim b. Adiy gider. Beraber Kureyş'ten bir cemaate giderken, onun bu önerisini kabul ederler. İşte tam da burada Allah Resûlü (sav.), bir mucize olarak Allah'ın ismi hariç zalim sahifenin bir böcek tarafından yenildiğini amcası Ebû Talib'e bildirmiştir. Ebû Talib, Kureyş'e yeğeninin böyle söylediğini onlara anlatmaya gitmiştir. Onlara bizimle sizin arasında Muhammed'in (sav.) bu sözleri hakem olsun dediler. Şayet söyledikleri yalansa onu size teslim ederiz yok eğer söyledikleri gerçekse bu zalim kararınızdan vaz geçeceksiniz. Müşrikler sen adil konuştun dediler. Zalim sahifeyi indirmeye gittiklerinde Hiz. Muhammed'in (sav.) doğru söylediğini gördüler. Ancak müşrikler işte bu kardeşinin oğlunun sihirleridir. dediler. Müşrikler bu sefer küfür ve inatlarının dozajını artırdılar. Hiz. Muhammed (sav.) ve beraberindekiler, mahsur kaldıkları bölgeden çıktılar.²⁶⁰

İbn Abdülber, (ö.463/1071) derki, peygamberlikten 10 yıl sonra bu olay meydana gelmiştir. Bu olaydan 6 ay sonra Ebû Tâlib vefat etmiştir. Ebû Tâlib'in vefatından 3 gün sonra Hiz. Hatice (r.a.) vefat etmiştir.²⁶¹ Hiz. Muhammed (sav.) çok sevdiği hanımı Hiz. Hatice'nin (r.a.) vefatından sonra kendisini koruyan amcası Ebû Talib'i de kaybedince artık Mekke'de onu koruyan kalmadı. Kureyş'in Hiz. Muhammed'e (sav.) işkence dozajı artınca Hiz. Peygamber (sav.) Allah'ın dinine yardımcı olması dileğiyle Taife gitti. Taifliler Kureyş'ten geri kalmadılar. Ona deli muamelesi yapıp çocuklarıyla onu taşladılar. Hiz. Peygamber (sav.) bu davetinden sonra kendi zayıflığını ve bu dinin insanlara kabulü hakkında duyduğu endişesini Allah'a şikâyet

²⁶⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr ez-Zerâî ed-Dimeşkî, *Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-İbâd* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2005), 378-379.

²⁶¹ İbn Abdülber, Yusuf b. Abdülber en-Nemerî, *ed-Durer fî İhtisâri'l-Megâzi ve's-Siyer*, thk. Şevkî Dayf, (Kahire: Daru'l-Marife, ikinci basım), 53-54; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, 379.

etmiştir.²⁶² Hz. Muhammed (sav.) Taif'e Benî Sekîf kabilesinin üç liderleriyle görüşmüş ancak her üçü onu yalanladılar. Hz. Muhammed'in (sav.) dönüş güzergahında çocuklarını yolun her iki tarafına dizip onu taşasınalar diye. Peygamberimiz (sav.) onlardan kurtulana kadar ayaklarını kanattılar. Onlardan kaçarken aşırı yorgunluktan asma bahçesinin duvarında bir hurma ağacının gölgesinde oturmuştur. Meğer ki burası Hz. Muhammed'in (sav.) azılı düşmanlarından Utbe b. Rebîâ ile Şeybe b. Rebîâ'nın bahçeleriymiş. Hz. Muhammed'in (sav.) bu şekilde gördüklerinde ona merhamet ederek bir salkım üzümü Musullu Hristiyan köleleri olan Addâs'a verip ona vermesini istediler. Addâs üzümü getirdiğinde ona nerelisin dedi? Addas Nineva'danım dedi. Peygamberimiz (sav.) salih peygamber Yunus b. Meta'nın şehrinden misin? Addas, Yunus Peygamber'in kim olduğunu sana bildiren nedir? dedi. Sonra kendisinin Peygamber olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Addas, Hz. Peygamber'in (sav.) kanlı ayaklarını öptü. Addas döndüğünde Utbe ile Şeybe neden Muhammed'in o kanlı ayağını öptüğünü ve ona secde ettiğini sordular? Addas, O mübarek bir insandır. Çünkü bana Yunus b. Meta hakkında kimsenin bilmediği bir hakikati bildirdi.²⁶³

İsrâ ve mi'râc'ın zamanını öğrenebilmemiz Necm sûresinin nüzülünü bilmemizden geçmektedir. Çünkü siyer kitaplarının genelinde İsrâ ve Mi'râc'ın peygamberliğin onuncu yılından sonra meydana geldiğinde ittifak etmişlerdir. Mûsâ b. Ūkbe, Zuhri'den o da Ūrve b. Zübeyr'den aktardığına göre, İsrâ ve Mi'râc Allah Resulü'nün (sav.) Medine'ye hicretinden bir sene önce vuku bulmuştur. İbn Hazm, bu görüş üzerine icma olduğunu iddia etmiştir.²⁶⁴ İmam Nevevîde bu görüştedir.²⁶⁵ İbn Atıyye, isrâ ve mi'râc olayı, ambargonun kaldırılmasından sonra Akabe bay'atından sonra meydana geldiğini söylemiştir.²⁶⁶ Buhârî ve Müslim'den aktarıldığına göre Abdullah b. Mes'ûd Necm sûresinin secdesini sahîh bir tarikle rivâyet etmiştir. Rivâyet şöyledir: "Necm sûresi, içinde secdenin olduğu ilk sûredir. Allah Resûlü (sav.) secdeye vardı onunla beraber yaşlı biri hariç herkes secde etti. O

²⁶² İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nevbeviyye*, 2/48.

²⁶³ İbn Abdulber, *ed-Durer fi İhtisâri'l-Megâzi ve's-Siyer*, 64.

²⁶⁴ el-Kastallânî, Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr Şihâbuddin, *el-Mevahibu'l-Leduniyye bi'l-Minehi'l-Muhammediyye* (Kâhire: el-Mektebetu't-Tevfikiyye, ts.), 1/162.

²⁶⁵ Şâmî es-Sâlihî, Muhammed b. Yusuf thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavvid, *Min ma'in'is-Sîre*, (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, birinci basım, 1993), 3/65.

²⁶⁶ Şâmî es-Sâlihî, Muhammed b. Yusuf, *Min ma'in'is-Sîre*, 3/65.

da bir avuç toprak alarak üzerine secde etti. Daha sonra onun kâfir olarak öldüğünü gördüm o Ümeyye b. Halef'tir.”²⁶⁷

Hülâsa, Hz. Peygamber (sav.) ve akrabaları Ebû Talib'in vadisinde hapsedilmeleri, Peygamberliğin 7. Yılında muharrem ayında meydana gelmiştir. Siyer râvilerine göre ambargo 3 yıl devam etmiştir. Bu olaydan 6 ay sonra Ebû Tâlib vefat etmiştir. Ebû Tâlib'in vefatından 3 gün sonra Hz. Hatice (r.a.) vefat etmiştir. Sonuç olarak İsrâ ve Mi'râc olayının tarihi ortaya çıkmaktadır. Hz. Muhammed'in (sav.) mi'râc'ı, peygamberliğin 10. yılından 6 ay sonra ambargonun kaldırılmasından sonra Akabe biatinden sonra meydana gelmiştir.

2.1.4. Mi'râc'ın Şekli

Allah Resûlü'nün (sav.) İsrâ ve Mi'râc gecesinde bedenle mi yoksa ruh ile mi göğe çıktığı konusunda âlimlerin üç gruba ayrıldığını söyleyebiliriz.

Birinci gruba göre, Hz. Muhammed (sav.) sadece ruhuyla İsrâ ve Mi'râc'a çıkmıştır. Bu görüşün sahipleri Hz. Âişe ve Muâviye b. Ebi Süfyân'dır. Hasan'ı Basrî'den de bu görüş gelmiştir. Ancak ondan gelen başka bir nakilde ise onun bu görüşte olmadığıdır.²⁶⁸

İkinci gruba göre, Allah Resûlü (sav.) Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya kadar uyanık iken gitmiştir. Mescid-i Aksâ'dan yedi kat semaya/mi'râca kadarki mesafeyi ise ruhu ile çıkmıştır. Delilleri ise şu âyeti kerimedir: “*Kulu Muhammed'i bir gece Mescid-i Haram'dan alıp Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah, her türlü kusurdan ve ortaktan uzaktır. O Mescid-i Aksâ ki biz onun etrafını bereketli kıldık ve bu gece yolculuğunu o seçkin kula büyük işaret ve delillerimizden bir kısmını gösterelim diye yaptırık.*”²⁶⁹ Bu görüş sahipleri derler ki bu gece yolculuğunun başlangıcı Mescid-i Haram, yolculuğun sonu ise Mescid-i Aksâ'dır. Şayet yolculuk daha da devam etseydi bunu Allah bize bildirecekti. Madem âyette yolculuğun sonu Mescid-i Aksâ'da bitmiştir o zaman Hz. Muhammed'in (sav.) uyanık iken yolculuğu

²⁶⁷ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, “Tefsîr”, 343, (No.4582).

²⁶⁸ İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî el-Hanbelî *Zâdu'l-mead* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2005), 1/381-382.

²⁶⁹ İsrâ, 17/1.

Mescid-i Aksâ'da son bulmuştur. Mescid-i Aksâ'dan yedi kat semaya olan mi'râc ise sadece ruh ile gerçekleşmiştir.²⁷⁰

Üçüncü gruba göre, Allah Resûlü'nün (sav.) İsrâ ve mi'râc'a hem ruh hem de bedenle çıkmıştır. Selef âlimlerin tamamına yakını bu görüştedirler. Örneğin Ömer b. Hattâb (ö.70/689), İbn Mes'ûd (ö.32/652-53), Ebû Hüreyre (ö.58/678), Enes b. Mâlik (ö.93/711-12), Câbir b. Abdullah (ö.78/697), İbn Abbas (ö.68/687-88), Huzeyfe b. Yemân (ö.36/656), Mâlik b. Ebi Sa'saa, Ebû Habbe el-Bedrî, Saîd b. Cübeyr (ö.94/713), Saîd b. Museyyeb (ö.94/713), Dehhâk (ö.105/723), Ketâde (ö.23), İbn Zeyd, Zührî (ö.124/742), Hasan-ı Basrî (ö.110/728), Mesrûk (ö.63/683), İbrahim en-Nehâî (ö.96/714), İbn Cureyc (ö.150/767), İkrime (ö.13/634), Mücahîd (ö.103/721), Ahmed b. Hanbel (ö.241/855), Taberî (ö.310/923), gibi fukâhâ, muhaddis, mufessir ve halef mütekellim âlimlerin büyük çoğunluğu Hz. Peygamberin (sav.) İsrâ ve Mi'râc'a ruh ve bedenle çıktığını söylemişlerdir.²⁷¹ Nitekim Kâdî İyâz (ö.544/1149) bu konuda hak ve sahîh olan görüşün isrâ ve mi'râcın ruh ve bedenle olduğu yönündedir. demiştir. Âyet-i kerime ve sahîh haberler de bu yöndedir. Ayrıca hakikat varken ve Allah indinde imkânsız değilse te'vile gidilmez. Cesediyle uyanık iken mi'râc'a çıkmak imkânsız değildir.

İsrâ sûresinin birinci âyetinde (سبحان الذي اسرى بعبدہ ليلا من المسجد الحرام الى المسجد الاقصى) “Bir gecede, kendisine bazı âyetlerimizi gösterelim diye “kulunu” Mesdid-i Haram'dan çevresini mübarek kıldığımız Mesci-i Âksa'ya götüren Allah tüm eksiklerden uzaktır.”²⁷² denilmektedir. Allah (عبد) sözcüğüyle ruh ile bedenden meydana gelen Hz. Muhammed'i (sav.) kast etmiş olabilir. Âyetin zahirinden yüz çevirip te'vile gitmeye de ihtiyaç yoktur. Şayet İsrâ mucizesi uykuda olmuş olsaydı âyette (بعبدہ) yerine, (بروحه) buyurmuş olacaktı. Necm sûresinin 17. Âyeti de “Göz başka yöne kaymadı ve aşmadı da”²⁷³ bu görüşü desteklemektedir.²⁷⁴ Keza İsrâ sûresinin birinci âyetinde geçen (سبحان) kelimesi, bu olayın ne kadar büyük olduğunu ve gücünün her şeye kadir olduğunu, istediği her şeyi gücüyle var edebileceğini

²⁷⁰ Kâdî İyâz, *eş-Şifâ bi târifî Hukukî'l-Mustafâ*, thk. İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî Ebû'l-Fazl-Ahmed b. Muhammed b. Muhammed eş-Şimnî (Beyrut: Daru'-Fikr, 1988), 1/188.

²⁷¹ Kâdî İyâz, *eş-Şifâ bi târifî Hukukî'l-Mustafâ*, 1/188.

²⁷² İsrâ, 1.

²⁷³ Necm, 27/18.

²⁷⁴ Nedvî, *es-Siret'ün-Nebeviyye*, 1/218.

belirtir. Keza “*Sana gösterdiğimiz rüyayı insanlar için bir imtihan vesilesi kıldık.*”²⁷⁵ meâlinde geçen âyetteki “rüya” sözcüğü (رُيَا) fiilinden türemiş olup fizikî görmek anlamındadır. Yoksa rüya anlamında olsaydı imtihan olamazdı. Allah, Kur’ân’da Yusuf sûresinde rüya için “âhlâm” kelimesini kullanmıştır. Abdullah b. Abbâs’ın (r.a.) âyette geçen “reâ” kelimesinin “gözle görmek” anlamında olduğunu söylemesi de bu yorumu teyid etmektedir.²⁷⁶

Eğer İsrâ ve Mi’râc bedenle değil de rüya halinde gerçekleşseydi basit ve sıradan bir olay olurdu. İnsanları aciz bırakacak mucize de olmazdı. Hatta Kureyşli müşrikler bu kadar önemsemez ve inkâr da etmezlerdi. Dolayısıyla dinden dönen de olmazdı.²⁷⁷ Zira İslam dinine yeni giren bazı Kureyşliler Allah Resûlünün (sav.) bedeni ile Mi’râc’a çıktığını duyduktan sonra irtidâd ettiler. Ancak bunların irtidâd etmeleri ve dinden dönmeleri, imanlarından şüphe etmeleri neticesinden değil Kureyş’in propagandaları neticesinde meydana gelmiştir.²⁷⁸ Nasların zahirinden yüz çevirerek te’vile kalkışmak ancak nas’ın zahirinin kabul edilmesinin imkânsızlığı durumunda mümkün olabilir.

İsrâ ve Mi’râc’ın sadece ruh ile gerçekleştiğini, ruhun cesetten ayrılmadığını ve isrâ’nın gerçek bir rüya olduğunu kabul edenler, Hz. Âişe (ö.58/678) ile Muâviye b. Ebi Sufyan’dan (ö.60/680) varid olan: “Mi’râc bedeni kaybetmeksizin ruhla olmuştur.” rivâyetine dayanmaktadırlar.²⁷⁹ Hz. Âişe’den nakledilen “Allah Resûlü (sav.) ruhu ile mi’râc’a çıkmıştır, bedeni ise yerinden hiç ayrılmamıştır.”²⁸⁰ rivâyet, öncelikle bazı alimler tarafından sahîh kabul edilmemiştir. Nitekim Kâdî İyâz, bu haberin metin ve sened bakımından zayıf olduğunu belirtmiştir. Ayrıca meşhur muhaddis İbn Dihye el-Kelbî (ö. 633/1235) bu haberin yalan ve uydurma olduğunu belirtmiştir. Bu haberin uydurma olduğu ve kabul edilmediğinin bir diğer delili ise mi’râc olayında Hz. Âişe (r.a.) Allah Resûlünün (sav.) evinde olmamasıdır. Nitekim Hz. Peygamber (sav.) daha Hz. Aişe’yle evlenmemiştir. İsrâ ve mi’râc olayı

²⁷⁵ İsrâ, 17/60.

²⁷⁶ Kâdî İyâz, *eş-Şifâ bi târîfi Hukukî'l-Mustafâ*, 1/189.

²⁷⁷ Âskalânî, *Fethu'l-Bârî Şarhu Sahîhi'l-Buhârî*, 1/575.

²⁷⁸ İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, 1/398.

²⁷⁹ Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Cami'li Ehkâmi'l-Kur'an*, 16/10/137.

²⁸⁰ Ebû Şuhbe Muhammed b. Suveylim, *es-Siretu'n-Nebeviyye âlâ Dav'i'l-Kur'an ve's-Sünne*, Bu sahîh olarak rivâyet edilmiş bir hadis değildir. Kâdî İyâz, 1/156-157.

Mekke’de meydana gelmiş ancak Hz. Peygamber (sav.) Medine’de onunla evlenmiştir.

Muâviye’nin “İsrâ, Allah’tan gelmiş sadık rüyadan başka bir şey değildir.” sözü de sahîh değildir. Nitekim o da isrâ ve mi’râc döneminde henüz Müslüman olmamıştı. Şayet cedel usûlü gereği onlara nisbet edilenin doğru olduğunu kabul etsek dahi, bu görüşler, Kur’ân ve sahîh sünnetin zahirine aykırıdır.²⁸¹ Ayrıca Muâviye’nin “İsrâ, Allah’tan gelmiş sadık rüyadan başka bir şey değildir.” Sözüne verilecek en güzel cevap İbn Abbas’ın (r.a.) bu âyetin tefsirinde söylediği sözdür. “O (görme) Resûlullah’ın (sav.) isrâyâ gittiğinde fizikî gözlerine verilmiş rü’yettir. Lanetlenmiş ağaç ise zakkum ağacıdır.”²⁸² Burada İbn Abbas’ın maksadının, Resûlullah’ın (sav.) isrâyâ çıktığında Allah’ın (c.c.) o büyük âyetlerini fizikî gözleriyle görmesi olduğu açıktır.²⁸³

Hiz. Âişe ve Muâviye’nin görüşlerine benimseyenler, İbn İshâk ve İbn Hişâm’a göre Buhârî ve Müslim’de geçen “Uyku ve uyanıklık arasındayken, yatağımda uzanmışken” gibi derin bir inceliği gözden kaçırmışlardır. Hiz. Âişe ve Muâviye’den nakledilen rivâyete göz atarsak metinde “Beden olmadan ruhen olmuştur.” ifadesinin geçmediği görülecektir. Onlardan gelen rivâyette “cesedinden ayrılmadan ruhuyla olmuştur”²⁸⁴ denilmektedir. “Sadece ruhuyla olmuştur” ile cesedinden ayrılmayan ruh ile olmuştur.” cümleleri arasında açık bir fark vardır. Bu fark şudur: Yani Hiz. Âişe ve Muâviye hiçbir zaman İsrâ ve Mi’râc hadisesinin rüyada meydana geldiğini söylemediler. Onlar “cesedinden ayrılmayan bir ruh ile olmuştur.” demişlerdir. Nitekim kişi rüyada iken ruhunun cesedinden ayrılmadan kendini göklere çıktığını veya yeryüzünün etrafına gidip geldiğini görebilir. Biraz daha açmaya çalışırsak şöyle diyebiliriz: Öncelikle bu görüşün sahipleri mi’râc’ın rüyada olduğunu söylemiyorlar. Bunlar Hiz. Muhammed’in (sav.) ruhunun bizzât cesedinden ayrılmaksızın gerçekten mi’râca çıkmıştır. Ruhunun hali, cesedinden ayrılan bir ruhun gökleri ta yedinci semaya kadar teker teker ziyaret edip Allah’ın huzuruna vardikten sonra kendisine emirler verildikten sonra yeryüzüne inen ruh

²⁸¹ Ebû Şuhbe Muhammed b. Suveylim, *es-Siretu’n-Nebeviyye âlâ Dav’i’l-Kur’an ve’s-Sünne*, 1/411.

²⁸² Buhârî, *Sahîhu’l-Buhârî*, Kitabu’t-Tefsîr-Sûretu Benî İsrâil (el-İsrâ), 60/4, (No.1748).

²⁸³ Ebû Şuhbe Muhammed b. Suveylim, *es-Siretu’n-Nebeviyye âlâ Dav’i’l-Kur’an ve’s-Sünne*, 1/412.

²⁸⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye, Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr ez-Zerâî ed-Dimeşkî, *Zâdü’l-Me’âd fî Hedyi Hayri’l-İbâd* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2005), 381-382.

gibidir. Yani Allah resulünün mi‘râc’ı ruhunun bedeninden çıkıp daha mükemmel hareket eden bir durumdan ibarettir.²⁸⁵ Allah Resûlü’nün (sav.) makamı, mucize makamı olduğundan mukaddes ruhu ölmeden hakikaten mi‘râc’a çıkmıştır. Onun haricindeki varlıklar ise ruhları alınmadan yukarı çıkartılma şerefine nail olmamıştır. Tüm peygamberler ruhları alındıktan sonra yukarı çıkartılıp orada istikrar etmişlerdir. İşte Allah Resûlü’nün (sav.) pak ruhu ölmeden canlı cesedine hükümrân bir şekilde göklere çıkıp gelmiştir. Vefat ettikten sonra tüm peygamberlerin yanında Refik-i Âlâ’da istikrar etmiştir.²⁸⁶

Hz. Peygamber’den (sav.) aktarılan şu rivâyet de olayın uyanık iken meydana geldiğini açıklamaktadır. Allah Resûlü (sav.) “Ben Hicr’de uyumuş haldeyken Cebrâil (a.s.) gelerek beni ayağıyla dürttü, uyandıktan sonra bir daha geldi uyandırdı ve bu hareketi üç defa tekrar etti. Üçüncüsünde oturdum ve daha sonra o’da kolumdan tutarak beraber Mescidin kapısına doğru yürüdük. Cebrâil (a.s.) beni bindirmek için Burâk’ı getirdi.” Dikkat edilirse burada uykudan uyanmaktan ve beraber yürümekten bahsetmektedir. O zaman bu olayda uyku söz konusu değildir. Keza Duhân sûresinde (فاسر بعبادي ليلا) “Kullarımı geceleyin yürüt”²⁸⁷ emrinde (اسرى) fiilinin anlamı gece yürüyüşünden bahsetmektedir. Allah Resûlü (sav.) Cebrâil (a.s.) ile berber bilfiil bir yürüyüş gerçekleştirmiştir. Bu olayda ne rüya var ne de hayal. Zinde bir hareketlilik mevcuttur. (اسرى) Kelimesin aynı anlamı taşıdığına göre İsrâ mucizesi de bedenle gerçekleşmiş olup rüya halinde gerçekleşmemiştir. Hem “اسرى” sözcüğü gece yürüyüşü manasında olduğuna göre geceleyin yürüyen kişinin beden ve ruha sahip bir canlı olması gerekmektedir.

Hülâsa, selef ve halef âlimlerinin cumhuruna göre: isrâ ve mi‘râc olayının rûh ve bedenle bir gecede meydana geldiği şeklindedir. İsrâ sûresinin başı olan: “Bir gece, kendisine bazı âyetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Harâm’dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ’ya götüren Allah eksiklerden münezzehtir. O, gerçekten her şeyi işitmekte ve görmektedir.”²⁸⁸ âyet ile Şeddâd b. Evs’in (ö.58/678) aktardığı bir rivâyete göre, Allah Resûlü (sav.) isrâyâ gittiği

²⁸⁵ İbnü’l-Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü’l-Me’âd fî Hedyi Hayri’l-’İbâd*, 382.

²⁸⁶ İbnü’l-Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu’l-mead*, 1/382.

²⁸⁷ Duhân, 44/23.

²⁸⁸ İsrâ, 17/1.

gecede Hz. Ebûbekir ona: “Ey Allah’ın Resûlü! Sizi aradım ancak yatağınızda bulamadım.” dedi. Allah Resûlü (sav.) de şöyle cevap verdi: “Cebrâil (a.s.) beni Mescid-i Aksâ’ya kadar götürdü.”²⁸⁹ bu rivâyet te isrâ olayının hem ruh hem de bedenen vuku bulduğunu göstermektedir. Ayrıca “بعده” “Biâbdihi” kul, kelimesinden anlaşılan rûh ve bedenden meydana gelen kul demektir. Nitekim, bu konuda gelen birçok sahîh hadisler, burâk’a binip göklere çıkması, peygamberlerle karşılaşması, beş vakit namazın üzerine farz kılınması, Allah’ın onunla konuşması, Hz. Mûsâ ile rabbi arasında gidip gelmesinin tümü isrâ ve mi’râc olayının rûh ve bedenle bir gecede meydana geldiği anlaşılmaktadır.²⁹⁰

2.1.5. Kureyş’in İsrâ Olayına Tepkisi

Konuyla ilgili şöyle bir rivâyet aktarılmaktadır. “Allah Resûlü (sav.) isrâ ve mi’râctan bir gün sonra Harem’de oturmuşken Ebû Cehil, gelip ‘Gökten yeni bir haberin var mı?’, diye onunla alay etti. Allah Resûlü (sav.) ‘Yeni haber var. Dün gece Kudüs’e götürüldüm ve getirildim.’ dedikten sonra Ebû Cehil, Hz. Muhammed’in (sav.) bir zaafını yakaladım heyecanımla millete seslenerek, ‘Ey Ka’b b. Lüey oğulları, koşup gelin! Bakın Muhammed dün geceleyin Beytu’l-Makdis’e gidip geldiğini haber veriyor! Sonra da aramızda bulunuyor.’ demişti. Hz. Peygamber (sav.), Kureyşlilere olayı anlatınca onlar bir gecede bunca mesafeyi katetmenin akıl karı olmadığını tasavvur edip Hz. Peygamber’i (sav.) yalanladılar. Onlardan bazıları şaşkınlıklarını dile getirmek için ellerini başlarına koyarak alkış tuttular. Kudüs’e gidip görenlerden bazıları Kudüs’le ilgili sorularına cevaplar vermesini istediler. Bu sorular karşısında Allah Resûlü (sav.) daha önce hiç bu kadar endişeye düşmediğini belirtti. Hz. Peygamber (sav.) şöyle devam etti: Ancak rabbimin inâyeti gecikmedi. Allah bana Kudüs’teki Mescid-i Aksâ’yla beraber tüm şehri gözümün önüne getirdi ve Kureyşli müşriklerin sordukları sorulara rahatlıkla cevap verdim.”²⁹¹ Nihâyet Allah Resûlü’nün (sav.) Kudüs hakkındaki bilgilerin gerçek olmasından dolayı şaşırıp sustular.”²⁹²

²⁸⁹ Kâdî İyâz, *eş-Şifâ bi târîfi Hukukî’l-Mustafâ*, 1/191.

²⁹⁰ Ebû Şuhbe, *es-Siretü’n-Nebeviyye âla Davî’l-Kur’âni ve’s-Süne*, 1/410.

²⁹¹ Kurtubî, *el-Câmi’li Ahkâmi’l-Kur’ân*, 16/2/282.

²⁹² İbn Hişâm, *es-Siretu’n-Nebeviyye*, 2/37.

Allah Resûlü (sav.) Kudüs dönüşünden sonra istirahat ettiğinde Mekkelilere, Mekke'ye dönmekte olan Kureyş'in kervanından bir devenin kayıp olduğunu görmüş ve kervan sahiplerinin deveyi aramaya gittiğini sonunda devenin kimin bulunduğunu onlara söyledi. Kervan'ın önünde duran devenin sırtında iki siyah çuval yük bulunduğunu ve falan günde Mekke'ye ulaşacaklarını onlara söyledi.²⁹³ Nihâyet söylediği günde kervan Mekke'ye giriş yaptı ve onlar da deve olayını doğruladılar. Ancak Mekkeliler inatlarından dolayı inkârlarına devam ettiler. Müşrikler bu olayı ağızlarından düşürmediklerinden yeni Müslüman olmuş bazı kişiler dinden döndüler.²⁹⁴ Müşrikler, bu irtidâd meselesini fırsat bilerek Hz. Peygamber'in (sav.) çok sevdiği Hz. Ebû Bekir'e giderek, "İşte senin arkadaşın Muhammed bu gece Kudüs'e gidip geldiğini iddia ediyor. Buna da inanacak mısın?" dediler. Hz. Ebû Bekir "Cidden o mu söyledi bunları?" diye sordu. Onlar, "Evet, Muhammed bunları söyledi." dediler. Hz. Ebû Bekir (r.a.) tereddütsüz bir şekilde, "Şayet Muhammed bunları söylüyorsa gerçektir! Niçin bunlar tuhafınıza gidiyor? Allah'a yemin olsun ki onun olacak diye haber verdiği her olayın çok geçmeden oluverdiğini sürekli müşahade ediyoruz." dedi. Daha sonra Müşrikleri bırakıp Allah Resûlü'ne (sav.) gidip "Ey Allah Resûlü (sav.)" bu dolaşan sözler doğrumu? Gerçekten de Kudüs'e gittin mi? Ben orayı iyi biliyorum bana orayı anlatınız. Her yerini iyi biliyorum." dedi. Allah Resûlü (sav.) Hz. Ebû Bekir'e ve oradakilere gece yürüyüşünü anlatmıştır. Ebû Bekir (r.a.) onun her cümlesinden sonra "Evet, doğrudur; söylediğin gerçektir. Senin Allah Resûlü (sav.) olduğuna şahidim diye tasdik etmiştir. Allah Resûlü (sav.) doğru söyledin ve beni doğruladığın için sen "Sıddık"sın dedi. Böylece Ebû Bekir'e (r.a.) "Sıddık" denilmiştir.²⁹⁵

²⁹³ Kurtubî *el-Câmi 'li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 16/10/209.

²⁹⁴ İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nevbeviyye*, 1/403.

²⁹⁵ İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nevbeviyye*, 1/399.

2.2. RÜ'YETULLAH

Rü'yetullah, Allah'ın âhirette görülmesi demektir. Rü'yetullah meselesi, İslam tarihinde âyetler ve hadisler ekseninde, kelâm ilminin bir konusu olarak tartışılmıştır. Rü'yetullah problemini sağlıklı bir şekilde anlamamızın başta Kur'ân'da rü'yetullah'la ilgili âyetlerin doğru bir şekilde tahlil etmemiz ve bu konuda varid olmuş tüm hadislerden istifade etmemizle mümkün olacağını kanaat etmekteyiz. Rü'yetullah konusu genel olarak; dünyada, âhirette, mi'rac gecesinde ve rüyada gerçekleşmesi gibi dört başlıkta ele alınmaktadır. Bu bölümde rü'yetullah konusu kelâmî açıdan kısaca ele alınacak ve kabul edenlerle etmeyenlerin görüşleri tartışılacaktır.

2.2.1. Kelâmî Açıdan Rü'yetullah'ın İmkânsız Olduğunu Savunanlar

Mütezele'nin görüşü Allah'ın ne dünyada ve ne de âhirette kesinlikle görülemeyeceği yönündedir. Onlara göre: Allah'ın ne dünyada ne de âhirette görülememesinin sebebi görme eyleminin Ona yer ve cihet tayin etmeyi gerektirmesindendir. Şayet O'na yer ve cihet tayin edilirse cisim olmayı gerektirecektir. Nitekim Allah'ın azametini yakışmayan bu tür noksanlıklardan korumak için Allah'ın görülmesini inkâr ettiklerini ileri sürerler.²⁹⁶ Cehmiyye mezhebi de Allah'ın ne dünyada ne de âhirette görülmesi kabul eder.²⁹⁷ Onlar, kıyâmet âyetini tefsîr ettiklerinde şöyle derler: “Rü'yeten maksad Allah'ın yapıp ettikleridir. Ayrıca aklın, rü'yetullah meselesini kabul etmemesinin sebebi şudur: Rü'yet, mesafeyi zorunlu kılar. Durum böyle iken Allah ile yaratılmışları arasında belli bir mesafenin olması inanç esaslarına zıt olmuş olur.”²⁹⁸ Şîa mezhebi ise, rü'yetullahın olması halinde Allah'a eksiklik izafe edilmesi tehlikesinin olabileceğinden kabul etmez. Bu mezheb Allah'ın (c.c.) âyette idrakın

²⁹⁶ Ömer Paki, “Rü'yetullah ile ilişkilendirilen Âyetlerin Mu'tezile Okuma Biçimi” *Kadî Abdulcebbar ve Zemaşerî Örneği*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi 21, 2014), 55,56.

²⁹⁷ Eş-Şeybânî, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *er-Reddu âla'l-Cehmiyye ve'z-Zenâdike*, thk. Sabrî b. Selâme Şâhîn (Cidde, Daru's-Sebât, 2003), 132-133.

²⁹⁸ Şeybânî, Ahmed b. Hanbel, *er-Reddu âla'l-Cehmiyye ve'z-Zenâdike*, 132-134.

nefyedilmesiyle övündüğünü savunur. Ve bundan dolayı rü'yetullahı reddeder.²⁹⁹ Şîa mezhebinin rü'yetullahı reddetme gerekçeleri yaratılmışlara özgü olan Allah'a zaman ve mekânın izafe edilmesi endişesi olduğu görülmektedir.

Allah'ın dünya ve âhirette görülemeyeceği görüşü Mu'tezile, Cehmiyye filozofları, Mürcie'nin çoğunluğu ve Şîa temsil etmektedir.³⁰⁰ Bu mezheplerin âlimleri akıl ve nakil çatışmasında naklî te'vil edip aklî delili tercih ederler sonra da prensiplerine uygun hükümler çıkarırlar. Nitekim Mutezileye göre akıl naklin aslı olması hasebiyle aklın takdim edilmesi gerekir.³⁰¹ Onlara göre rü'yetullah konusunun aslı dayanağı aklî delillerdir. Aklî deliller bir nesneyi muhal gördüğünde onun bir vahiy mahsülü olması düşünülemez. Rü'yeti imkânsız gören Mu'tezile ve yandaşlarının temel dayanakları Allah'ı yaratılmışlara benzetmekten tenzih prensibine dayanır. Kâdî Abdülcebbar (ö.415/1025) bir önerme yaparak şöyle demektedir: Her görülen şey mutlaka bir mekânda olmalıdır. Bir mekânda olan ya cevher veya arazdır. Cevher ve araz birer cisimdir. Allah cisim olamayacağı için o görülemez.³⁰²

2.2.2. Rü'yetullah'ın Mümkün Olduğunu Savunanlar

Âlimlerinin üzerinde olduğu doğru ve hak mezhebe göre, Allah Teâlâ'nın (c.c.) görülmesi mümkündür. Âhirette görüleceğinde ise icma' vardır. Kur'ân, sünnet, sahabe ve tabiîn'in icma'ıyla, âhirette mü'minlerin rablerini göreceği yöndedir. Rü'yetullahı Allah resûlünden (sav.) yirmi bir sahabî rivâyet etmiştir.³⁰³

Ehl-i sünnet âlimleri konunun temellendirmesinde âyet ve hadisleri hem delil olarak kabul etmiş hem de kullanmışlardır. Mu'tezile ekolu ise hadisleri delil olarak kabul etmediklerinden kullanmamışlardır.³⁰⁴ İbn Teymiye, dünyada rü'yetullahın

²⁹⁹ Allamü'l-Hüdâ, Ebü'l- Kâsım Ali b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Muhammed, Şerîf el-Murtazâ-Muhammed Ebü'l-Fazl, Emâl'l-Murtaza, *Ğurerü'l-fevâ'id ve dürerü'l-kalâid* (Kahire: Dâru ihyâi'l-kütübi'l-Arabiyye, 1954), 1/22-24.

³⁰⁰ Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğni fî ebvâbi't-Tevhid ve'l-Âdl* (Kâhire: Daru'l-Misriyye, 1962), 4/139.

³⁰¹ Kâmil Güneş, "Mutezili Düşüncede Aklın Nakilden önce Gelmesi Meselesi üzerine "Kâdî Abdülcebbar Örneği" (01 Mart 2004), cilt:1, sayı: 1, s.135-162.

³⁰² Kâmil Güneş, *Kâdî Abdülcebbar Örneği*, 135-162.

³⁰³ Şâmî, Muhammed b. Yusuf es-Sâlihî, *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fî Sîreti Hayri'l-İbâd, thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavvid, (Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993), 3/65.*

³⁰⁴ Eş'arî, *Makâlât*, 238; Eş'arî, *el-İbâne*, 35-36.

mümkün olmadığını kaydetmiştir.³⁰⁵ Mü'minler ancak öldükten sonra Allah'ı görebilirler.³⁰⁶ Keza İbn Teymiye, Allah Resûlü'nün (sav.) mi'râc gecesinde Allah'ı görmemiştir.³⁰⁷ Ayrıca Allah Vacibu'l-vücüd olduğundan Onun âhirette görülmesi aklen caizdir.³⁰⁸

Rü'yettullah konusunda İbn Battâl şöyle der: “Ehli Sünnet ve ümmet âlimlerinin cumhuruna yakını, Allah Teâlâ'nın kıyamette görüleceğini kabul etmişlerdir.”³⁰⁹ Kur'ân-ı Kerîm'de kıyâmet gününde bazı yüzlerin Rablerini görecekler haber verilmiştir. O zaman insanların Rablerini görmesi halinde O'nu görme idrakiyle görmemeleri imkânsızdır. Bu durumda Allah'ın va'adinden dönmeyeceği bilindiğine göre, (لا تتركه الابصار وهو يدرك الابصار) “Gözler onu idrak edemez”³¹⁰ âyeti mutlak değil mukayyettir. Öyleyse âyetin anlamı şöyledir: Gözler dünyada onu göremez ama âhirette gözler onu görebilecektir. Çünkü Allah Teâlâ şöyle diyerek: (وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاطِرَةٌ) “O gün birtakım yüzler rablerine bakıp parlayacaktır.”³¹¹ bazı gözleri istisna etmiştir. Bu görüşte olan diğer bazı alimler ise âyetin “has” olduğuna kanâat getirmişlerdir. O zaman âyetin anlamı şöyledir: Zalimlerin gözleri ne dünyada ne de âhirette onu göremez. Lakin Allah'ın dostları ve müminlerin gözleri onu görecektir. Âyetin anlamı şu şekilde de de olabilir: Gözler onu görebilir lakin hakikatini ihata edemezler. Konuya değinen Taberî şöyle demektedir: “Bizce en doğru görüş Allah Resûlünden (sav.) gelen bu hadiste anlatılanlardır: “Sizler kıyâmet gününde bulutsuz bir gecede dolunayı gördüğünüz gibi Allah'ı göreceksiniz. Ve yine bulutsuz bir günde güneşi gördüğünüz gibi açıkça Rabbinizi göreceksiniz”³¹² müminler kendi Rablerini görecek, kâfirler kendi Rablerini görmekten mahrum olacaklardır. (كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ) *Hayır, şüphesiz onlar, kıyamet günü Rablerini görmekten mahrum bırakılacaklardır.*³¹³

³⁰⁵ İbn Teymiyye el-Harrânî, Takiyyüddîn Ahmed b. Abdulhalim, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed, İbn Kasım (Medine: Mecma Melik Fahd li tabâ'ati'l-Mushafî's-Şerîf, 1995), 3/391, 6/512.

³⁰⁶ İbn Teymiyye el-Harrânî, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 5/490.

³⁰⁷ İbn Teymiyye el-Harrânî, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 6/510.

³⁰⁸ İbn Teymiyye el-Harrânî, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, 3/390.

³⁰⁹ Âskalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 13/426.

³¹⁰ En'âm, 6/103.

³¹¹ Kıyamet, 75/22-23.

³¹² Buhârî, “Ezan”, 129.

³¹³ Mutaaffifun, 15.

2.2.2.1. Rü'yetullahın Dünyada Mümkün Olmadığını Savunanlar

Hız. Muhammed'in (sav.) dünyada Rabbini görmesi hakkında selef âlimleri ihtilafa düşmüşlerdir. Nitekim sahabeden Hz. Âişe ve İbn Mes'ud dünyada rü'yeti inkâr etmişlerdir. Selef âlimlerinin delilleri ise Şa'bî'nin (ö.104/722) aktardığı şu haberdur: Mesrûk (ö.63/683) Hz. Aîşe'nin yanına gelerek, "Ey anne! Muhammed (sav.) gerçekten Rabbini gördü mü?" diye sordu. Hz. Âişe (r.a.) "Senin sorduğun soruya karşı tüylerim ürperdi. Benim beynim tutuldu." dedi. Daha sonra şöyle dedi: "Her kim sana Muhammed Rabbini görmüştür derse o büyük iftirada bulunmuştur."³¹⁴ Müslim'in rivâyetinde ise "O Allah'a büyük iftirada bulunmuştur." Hz. Âişe sonra: "Gözler onu idrak etmez o gözleri idrak eder."³¹⁵ âyetini okudu. İmam Müslim'in (ö.261/875) rivâyet ettiği hadiste Mesrûk yaslanmış haldeyken oturdum ve Allah: "Muhammed (sav.) onu başka bir inişte de gördü"³¹⁶ demedi mi? diye sordum. Hz. Âişe (r.a.) dedi ki: "Bu ümmetten bunu Allah Resûlüne ilk soran benim dedi."

İbn Merdûye bu isnadla Davut'tan başka bir tarikten şöyle rivâyet etmiştir: Hz. Âişe (r.a.) "Ey Allah'ın Resûlü sen Rabbini gördün mü?" diye sordum. "O, hayır! Ben ancak Cebrâil'i yere inerken gördüm." dedi.³¹⁷ Müslim'de geçen bir rivayette ise şöyle denilmektedir: Ebû Zer (ö.32/653) "Rabbini gördün mü Ey Allah'ın Resûlü diye sordum? Hz. Muhammed (sav.) de "O, bir nur idi O'nu nasıl görebilirdim ki?" diye cevapladı.³¹⁸ İmam Ahmed'in rivâyeti ise şöyledir: "Benim gördüğüm bir nur idi."³¹⁹ Bu görüş sahipleri, bu haberler neticesinden rü'yetin dünyada olmadığına kanâat etmişlerdir.

2.2.2.2. Allah Teâlâ'nın Âhirette Görüleceğine Dair Deliller

Birinci delil: Allah'ın aklen görülmesi caizdir. Nitekim âhirette müminlerin rablerini göreceklurini haber veren sahîh haberler mevcuttur. İmam Mâlik (ö.179/795) bu konuda "Allah'ın dünyada görülmemesinin sebebi bâkî olmasındandır." Çünkü bakî olan fanî (göz) ile görülemez. Kıyâmet günü gelip

³¹⁴ Müslim, *Sahihü Müslim*, Babu Hel rea'n-Nebiyyu Rabbahu Leylete'l-İsrâ, (No. 287/177).

³¹⁵ En'âm, 6/103.

³¹⁶ Necm 53/13.

³¹⁷ Âskalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, 8/607.

³¹⁸ Müslim, *Sahihü Müslim*, babu Nurun ennâ erâhu, (No.78/178).

³¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Musnedu Ahmed*, 35/393, (No. 21498).

müminlere bâkî gözler verildiğinde, onlar bâkî gözlerle bâkîyi görebileceklerdir.” demiştir.³²⁰

İkinci delil: Şayet rü’yetullah mutlak olarak imkânsız olsaydı Hz. Mûsâ (a.s.) bunu Allah’tan istemezdi. Lakin bu durum dünyada mümkün olmadığı için Hz. Mûsâ’ya “*Beni göremeyeceksin*” denilmiştir. Rü’yetin mutlak anlamda muhâl olduğuna değinmek için “*Beni göremeyeceksin*” yerine “Ben asla görünmem” denilmesi gerekirdi. Nitekim (لَنْ) edatı dünya için ebedi ifade etmektedir. Âhiret için kullanılmamaktadır.³²¹

Üçüncü delil: başka bir âyette âhiret hayatıyla ilgili “*Sâlih amel işleyenlere daha güzeli ve daha fazlası vardır.*”³²² denilmektedir. Ehli Sünnet müfessirlerin ekseriyetine göre “ziyâde”den maksat rü’yetullahtır.³²³ Bu nedenle Kıyâmet sûresinin 23. âyetinde: “*O gün birtakım yüzler Rablerine bakıp parlayacaktır.*”³²⁴ (نظر) “nazara” fiilinin ism-i fâili olan (ناظرة) “naziretûn” kelimesi “Rablerine bakacaklar.” anlamında kullanılmıştır.³²⁵ Dolayısıyla bu görüşteki âlimlere göre rü’yetullah’ın âhirette olması kesindir.

Dördüncü delil: En‘âm sûresinin 103. âyetindeki (لَا تَدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ) “Gözler O’nu göremez; halbuki O, gözleri görür. O, eşyayı pek iyi bilen, her şeyden haberdar olandır.”³²⁶ geçen idrak görmek değildir. Çünkü idrak varlığı bütün yönleriyle kuşatıp kavramaktır.³²⁷ (الابصار) “Ebsâr” elif lam ile geldiği için tahsisi kabul eder. (كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ) “Hayır onlar o günde Allah’ı görmekten menolunacaklardır.”³²⁸ âyetindekilerden de maksat kâfirlerdir. Çünkü daha sonra gelen âyette (وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاطِرَةٌ) “O gün birtakım yüzler Rablerine bakıp parlayacaktır.”³²⁹ denilerek O’nu görececek kimselerin olduğu vurgulanmıştır.

³²⁰ Âskalânî, *Fethu’l-Bârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, 8/608.

³²¹ Kurtubî, *el-Cami’li Ehkâmi’l-Kur’an*, 16/7/278.

³²² Yunus, 10/26.

³²³ Râzî, *Mefâtihü’l-Gayb*, 13/103.

³²⁴ Kıyame, 75/23.

³²⁵ İbn Kesîr, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim*, ts., 4/479.

³²⁶ En‘âm, 6/103.

³²⁷ Hüsynî ez-Zübeydî, *Tacu’l-Ârûs min Cevâhiri’l-Kamûs*, 27/140.

³²⁸ Muteffifün. 83/15.

³²⁹ Kıyame, 75/22-23.

Beşinci delil: Var olma delidir. Var olmak, görülmeyi mümkün kılan sebep olduğu fikri Ehli-Sünnet kelâmcıları arasında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.³³⁰ Ehli Sünnet kelâmcılarından Cürcânî (ö.471/1078-79) bu konuda şöyle der: Bir şeyi görebilmesine imkân veren şey, arazlar ve cevherler arasında müşterek olan “Var olmaktır.”³³¹ Rü’yetullah hükmünün oluşabilmesi için öncelikle naklî delillerin olması gerekmektedir. Ehli-Sünnet’e göre aklen câiz olanın naklen vacip olduğunu söylerler. Zira âyet ve hadisler rü’yeti açık bir şekilde ortaya koyduğu ve aklın da bunu kabul ettiğini ifade etmektedirler. Mevcut olan bir şeyin mutlaka görülmesi gerekir. İmkânsız olan mümkün olmayan bir şeyin görülmesidir. Madem Allah Teâlâ vardır, o zaman görülmesi de imkânsız değildir.

Altıncı delil: Madem Allah Teâlâ eşyayı görmektedir. Dolayısıyla var oldukları için eşyanın da onu görmesi aklen caizdir. Zira kendi nefsinin göremeyen hiçbir şeyi de bilemez. Madem Allah her şeyi bilendir. Kendi nefsinin de bilmektedir. Aynı şekilde kendi nefsinin göremeyen eşyayı da göremez. Madem Allah eşyayı görüyor, kendisini de görmektedir. Madem o görünüyor o zaman kendini bize göstermesi de caizdir. Keza kendi nefsinde âlim olanın kendisini bize bildirmesi caizdir. Nitekim gücü her şeye yeten Kadir, her şeyi bilen Âlim, her şeyi gören Basîr’in görülmesi de caizdir.³³² Allah’ın buna gücünün yetmeyeceğini söylemek ise caiz değildir.

2.2.3. Hz. Muhammed (sav.) Mi‘râc’ta Rabbini Gördü mü?

Abdurrezzak (ö.211/826-27) Muammer’den rivâyet ederek Hasan-ı Basrî’nin Hz. Muhammed’in (sav.) Rabbini gördüğüne yemin ettiğini söylemiştir. Keza Abdurrezzak, Abd b. Hamid, Tirmizî, İbn Cerîr, Mesruk’un İbn Abbas’tan şöyle bir hadis rivâyet etmektedirler: ‘İbn Abbas, Arafatta Ka‘b’ ile karşılaşınca Ka‘b ona bir şey sordu. İbn Abbas, şöyle cevap verdi: “Biz benî Haşim oğulları, Muhammed’in (sav.) rabbini iki kere gördüğüne kanaat ederiz dedi. Bunun üzerine Ka‘b, yüksek sesle tekbirler getirdi ve dağlarda yankı yaparak onun sesine cevap verdi. Daha sonra

³³⁰ Cürcânî, *Şerhu’l-Mevâkıf*, 4/188.

³³¹ Seyyid Şerîf Cürcânî, *Şerhu’l-Mevâkıf* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2015), 3/200-202.

³³² Eş‘arî, Ebü’l-Hasen Alî b. İsmâîl b. Ebî Bîşr İshâk b. Sâlim, *el-İbâne ân Usuli’d-Dîyâne*, thk. Salih b. Mukbil b. Abdillâh el_Âsîmî et’Teymî (Riyâd/ Suûdi Ârabistan: Dâru’l-Fadile, 2011), 297.

şöyle dedi: “Allah (cc.), rü’yet ve kalamını Hz. Muhammed (sav.) ile Hz. Mûsâ arasında taksim etmiştir. Mûsâ ile iki kere konuşmuş. Hz. Muhammed (sav.) de iki kere rabbini görmüştür.”³³³

İbn Huzeyme, Urve b. Zübeyr’den Hz. Muhammed’in (sav.) Mi’rac’ta rabbini gördüğünün gerçek olduğu yönünden bir görüş nakletmiştir. Nitekim Urve b. Zübeyr’e Hz. Aişe’nin rü’yeti inkâr ettiği yönündeki rivâyet söylenince hiddetlenirdi. İbn Abbas’ın talebeleri, Kâ’bu’l-Ahbâr (ö.32/652-53), Zührî, Muâmmar ve diğer bazı seçkin âlimlerin Hz. Muhammed’in (sav.) Rabbini gördüğüne kanâatları kesin idi. Aynı zamanda İmam Eş’arî (ö.324/935-36) ve Eş’arîlerden ona tabi olan çoğunluğun görüşü de bu yöndedir.³³⁴ İmam Nevevî, şöyle demektedir: âlimlerin çoğunluğunun görüşü, Hz. Peygamberin (sav.) mi’rac’ta rabbini her iki gözleriyle gördüğü şeklindedir.

Selef âlimleri Hz. Muhammed’in (sav.) Rabbini her iki gözleriyle mi yoksa kalbiyle mi gördüğü hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. İmam Ahmed, Hz. Muhammed’in (sav.) Rabbini hem gözleriyle hem de kalbiyle gördüğü kanaatindedir. İbn Hacer bu konuda şöyle demektedir: “İbn Abbas’tan biri mutlak diğeri mukayyet iki rivâyet gelmiştir. Mutlak görüşünü mukayyed olanına hamletmemiz gerekir. Nesâî ve Hâkim sahîh bir senedle İbn Abbas’tan şöyle rivâyet etmişlerdir: “Sizler Allah’ın İbrahim’i kendine halil, Mûsâ’ya kelâm, rü’yetini de Hz. Muhammed’e (sav.) özel kılmasına mı şaşırıyorsunuz?”³³⁵ İbn İshâk’ın aktardığı başka bir rivayette, İbn Ömer’in, İbn Abbas’a bir elçi göndererek “Hz. Muhammed (sav.) Rabbini gördü mü?” diye sordurmuştur. İbn Abbas’ın cevabı ise “Evet! Hz. Muhammed Rabbini görmüştür.” şeklinde olmuştur. Bir diğer görüşe delil olabilecek bir rivâyet İmam Müslim’in, İbn Abbas’tan aktardığı rivâyettir. Bu rivâyette (ما كذب (الفؤاد ما رأى ولقد رآه نزلة أخرى “Gözün gördüğünü kalp yalanlamadı. Şimdi siz şüpheye düşüp gördükleri hakkında onunla tartışmaya mı kalkışıyorsunuz?” âyeti üzerine İbn Abbas, “Hz. Muhammed Rabbini kalbiyle iki defa görmüştür.” demiştir. Bu

³³³ Şâmî es-Sâlihî, Muhammed b. Yusuf, 3/60.

³³⁴ Âskalânî, *Fethu’l-Bârî Şerhu Sahihi’l-Buhârî*, 8/608.

³³⁵ Âskalânî, *Fethu’l-Bârî Şerhu Sahihi’l-Buhârî*, 8/608.

rivâyetten daha açık olanını, İbn Merdûye, İbn Abbas'tan “Muhammed Rabbini gözleriyle değil kalbiyle görmüştür” hadisidir.³³⁶

İmam Nesâî, (Ö. 303/915) ve Hâkim'in (ö.405/1014) sahîh bir senedle Ebû Osman İkrime b. Ebî Cehl'den, (ö. 13/634) aktardığına göre İbn Abbas “Sizler Allah, İbrahim'i (a.s.) halil ve dost Mûsâ'yı kelâmı ile Muhammed'i de cemalini göstermekle mükâfatlandırmasına mı şaşırsınız? demiştir.³³⁷ İkrime b. Ebî Cehl, İbn Abbas'a “Muhammed Rabbini gördü mü?” diye sorulduğunda, İbn Abbas, Evet cevap vermiştir.³³⁸ Ayrıca İkrime b. Ebî Cehl, görmeyi destekleyici anlamda şunları aktarmaktadır. İbn Abbas: “Muhammed Rabbini gördü.” deyince Allah “Gözler onu göremez o ise gözleri görür.” dememiş midir? dedim. Bunun üzerine İbn Abbas: “Vay senin haline! Bu durum Allah'ın nuruyla görüldüğü zamandır. Görülen ise onun nurudur. Allah'ın nuru Muhammed'e iki kere gösterildi.” şeklinde cevap vermiştir.³³⁹

İbn İshâk (ö.151/768) da bu konuda şöyle bir rivâyet zikretmiştir: İbn Ömer (ö.73/693) bir elçiyi İbn Abbas'a göndererek “Muhammed (sav.) Rabbini gördü mü?” diye soru yöneltti. İbn Abbas “Evet! Muhammed (sav.) Rabbini gördü.” diye cevap verdi.³⁴⁰ Bunu teyit eden Müslim'in aktardığı rivayettir. Bu rivâyette İbn Abbas'ın “*Gözün gördüğünü kalp yalanlamadı. Onun gördükleri hakkında şimdi kendisi ile tartışacak mısınız*”³⁴¹ âyetleri hakkında “Muhammed (sav.), Rabbini kalbiyle iki defa gördü demiştir.”³⁴² Müslim, İbn Abbas'tan naklettiği başka bir rivâyet ise şöyledir: “İbn Abbas, Hz. Muhammed (sav.) Rabbini kalbiyle görmüştür.” dedi.³⁴³ Hz. Âişe ve İbn Abbas'ın hadis rivâyetlerinin çelişkilerini giderme konusunda şöyle denilebilir: Hz. Âişe'nin reddettiği rü'yet göz ile görmektir. İbn Abbas'ın bahsettiği rü'yet ise kalp ile görmedir. Bu konuda İmam en- Nevevî (ö.676/1277) şöyle demektedir: “Hz. Âişe elinde merf'û bir hadis var iken rü'yeti

³³⁶ Âskalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 8/608.

³³⁷ Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Hasan Abdulmunim Şelbî, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, birinci basım, 2001), 10/276, (no.11475); en-Nisâbü'rî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Hâkim, *el-Mustedrek âla's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdulkadir Âtâ (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, birinci basım, 1990), 1/133, (No. 216).

³³⁸ Nisâbü'rî, *el-Mustedrek âla's-Sahîhayn*, 2/346, (No.3234).

³³⁹ Tirmizî, *Tefsîr*, (No.3563).

³⁴⁰ Âskalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 8/608.

³⁴¹ Necm,11/12.

³⁴² Müslim, *Sahîhu Müslim*, 1/160, (No.177)

³⁴³ Müslim, *Sahîhu Müslim*, 1/158, (No.176).

inkâr etmemiştir. Şayet yanında merf'û bir hadis olsaydı onu hatırlardı. Ancak Hz. Âişe âyetin zahirinden hüküm çıkartmakla yetinmiştir. Başka sahabîler de ona muhalefet ettiler. Nitekim bir sahabinin başka bir sahabinin hilafına bir sözü olmuşsa sahabenin ittifakıyla o söz delil olmaktan çıkmış demektir. Zaten âyette geçen (إدراك) idrâktan maksad tüm yönleriyle Allah'ın zatına vakıf olmaktır. Böylesi bir ihâta şeklinin olamayacağı onun görülmeyeceği anlamına gelmez.”³⁴⁴ Nitekim hiçbir göz Allah'ı bütünüyle ihâta edemez.

Özet olarak yukarıdaki âyetten maksad görme fiilinin hasıl olmasının inkârı değildir. Gözlerin görme anında Allah'ı bütünüyle ihata edemeyeceğidir.

İbn Huzeyme, Enes b. Mâlikten'ten, Ebû Zer'den kavî bir senedle: “Hz. Muhammed'in (sav.) Rabbini gördüğünü” rivâyet etmiştir. Daha sonra “Tevhîd” kitabında: Hz. Muhammed'in (sav.) Rabbini gördüğünü tercih etmiştir. O, rüyeti desteklemek için geniş açıklamalara yer vermiştir.³⁴⁵

Hiz. Muhammed'in (sav.) dünyada Rabbini gördüğünü kabul edenlerden biri de İmam Ahmed b. Hanbel'dir. Hallâl (ö.311/923), “es-Sünne” adlı kitabında aktardığına göre, Ahmed b. Hanbel'e Hz. Aişe'nin “Her kim Muhammed Rabbini görmüştür derse Allah'a büyük iftira etmiştir” sözüne hangi gerekçeyle karşı çıkıla bilir? denilmiş, Ahmed b. Hanbel de Hz. Muhammed'in (sav.) “Rabbini gördüm” sözünü karşı çıkılır. Zira Resûlullah'ın sözü Hz. Aişe'nin sözünden daha büyüktür.” demiştir.³⁴⁶

Hiz. Peygamber'in (sav.) mi'râc'a çıkarken Rabbini görüp görmediği onun Sidretü'l-Müntehâ'da; “İki yay ucu aralığı kadar” (قاب قوسين أو أدنى) Allah'a yakın bir mesafede olduktan sonra O'nu gördüğünü bildiren âyetlere dayanır.³⁴⁷ Âyetlerdeki yaklaşmanın, kimlerin arasında olduğu ve kimi gördüğü konusunda yukarıda da aktarıldığı üzere iki görüş mevcuttur.

Hülâsa, mi'râc gecesinde meydana gelen iki yay ucu miktarı yakınlaşmaya binâen, Hiz. Muhammed'in (sav.) Rabbini görmesi hususunda ihtilâf vardır. Osman b. Said ed-Darimî (ö.280/894) Hiz. Peygamber'in (sav.) dünyada rabbini görmediğinin

³⁴⁴ Âskalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 8/607.

³⁴⁵ Âskalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 8/607.

³⁴⁶ Âskalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 8/608.

³⁴⁷ Necm, 53/4-18.

tüm sahâbenin icmâyyla sabit olduğunu bildirmiştir.³⁴⁸ Başka bir görüşe göre ise rü'yet, Allah ile Hz. Peygamber'in (sav.) arasında meydana gelmiştir. Buna delil olarak da şu âyet gösterilmektedir: (ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ) “Öyle ki, İki yay ya da daha yakın oldu. Böylece Allah, Allah kuluna Gözün gördüğünü kalp yalanlamadı. Siz şüpheye düşüp gördükleri hakkında onunla tartışmayamı kalkıyorsunuz.?” Andolsun ki onu (meleği) iniş esnasında en sondaki sidretü'l-Muntehânın yanında bir daha gördü. Ki onun yanında huzur içinde kalınacak cennetler vardır. O an sidreyi bürüyen bürünmüştü. Göz ne kaydı ne de hedefinden şaştı. Hiç koşkusuz o, rabbinin âyetlerinden en büyüğünü görmüştü.³⁴⁹

İbn Abbas'tan bu konuda iki görüş aktarılmıştır. Birincisinde “Allah Resûlü'nün (sav.) rabbini görmüştür.” derken başka bir rivâyette ise “O, rabbini kalbi ile görmüştür.” demiştir.³⁵⁰ İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye (ö.751/1350), İbn Teymiyye'den aktararak (ö.728/1328) İbn Abbâs'ın ‘O rabbini gördü’ cümlesi ile ‘Hz. Muhammed'in (sav.) Rabbini kalbiyle görmüştür’ sözü, şu âyete aykırı değildir. (مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَىٰ) “Kalb gördüğünü yalanlamadı.”³⁵¹ Zira Hz. Peygamber'in (sav.) “Ben rabb'im gördüm.” hadisi sahîh bir sened ile ondan rivâyet edilmiştir. Ancak bu görme isrâ'da değil de Medine'de iken sabah namazını kılamadığı gecede gerçekleşmiştir. Bu konuda Ahmed b. Hanbel der ki: Evet! Allah Resûlü (sav.) gerçekten Rabbini görmüştür. Çünkü peygamberlerin rüyalarının gerçek ve olması gerekir. Lakin Ahmed b. Hanbel Hz. Peygamber (sav.) uyanık iken her iki gözüyle O'nu gördü dememiştir. Her kim İmam Ahmed b. Hanbel'den bu yönde bir rivâyette bulunursa o yanılmıştır. İmam'dan “Her iki gözüyle görmüştür.” de rivâyet edilmiştir. Ancak bu rivâyet talebelerinin yanlışlarıdır. Ahmed b. Hanbel'in bu konuda kitapları mevcuttur. Kesinlikle böyle bir rivâyet yoktur.³⁵²

İbn Abbas'a göre (‘وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرَىٰ عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَىٰ’) “Onun bir başka inişini Sidretü'l-Muntehâ'nın yanında görmüştür.”³⁵³ Âyeti, Resûlullah'ın (sav.) Rabbini iki

³⁴⁸ İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, 380-381.

³⁴⁹ Necm, 53/9-12.

³⁵⁰ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “Babu R'uyeti'n-Nebiyyi Rabbihû fi'l-İsrâ’,” (No.176).

³⁵¹ Necm, 53/11.

³⁵² İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, 381.

³⁵³ Necm, 53/13-14.

defa gördüğünü belirtmektedir. Ancak sahabe bu âyetin açıklamasını yaptıklarında görülenin Allah değil, Cebrâil (a.s.) olduğunu tefsîr etmişlerdir.³⁵⁴ Rü'yetullahı kabul etmeyen sahabeden Hz. Âişe ile Abullah b. Mes'ûd'dur. Bir rivâyette Ebû Zer. "Hz. Muhammed'e (sav.) Rabbini gördün mü?" sorusuna Hz. Peygamber (sav.) "O bir nurdur nasıl görebilirdim ki" diyerek cevap vermiştir. Bu rivayetin anlamı şöyledir: görmeme bir nur engel oldu. Diğer bir rivayette şöyle denilmektedir: "Ben bir nur gördüm."³⁵⁵ şeklindedir.

Darekutnî, rü'yetullah ile ilgili hadisleri incelerken 20'den fazla rivâyet toplamıştır. İbnu'l- Kayyim "Hâdî'l-Ervâh" adlı kitabında bunların sayısı 30'u bulmuştur. Bu rivâyetlerin çoğunun da iyi derecede senedleri vardır. Darekutnî bu hadisleri Yahyâ b. Maîn'e isnâd ederken şöyle der: Rüyettullah ile ilgili 17 rivâyet sahihtir.³⁵⁶

Rü'yetullahın gözlerle gerçekleşeceği haberi âyet ve hadislerle sabittir. Mü'minlerin tümü bir anda Allah'ı görebileceklerdir. Bu görme olayı bir cuma günü adn isimli cennette meydana geleceğini ve o günün ismi yevmü'l-mezîd olduğu hadislerden anlaşılmaktadır. Münafık ve kafirler rü'yetullahtan mahrum olacaklardır. Mi'racta Hz. Peygamberin (sav.) Allah'ı gördüğüne dair hadisler mevcuttur. Başka hadislerde bu görülenin nur olduğu ve nurun da görülemeyeceğini ifade edilmiştir. Bazı hadislerde rü'yetullahın kalbiyle, diğer bazı hadislerde ise gözüyle gerçekleştiğini ifade eden hadisler mevcuttur. Başka bir hadiste ise konuşmayı Hz. Musâ'ya görmeyi de Hz. Muhammed'e (sav.) verdiği ifade edilmiştir. Hz. Peygamber, Allah Teâlâ'nın âhirete müminler tarafından görüleceğinden arada hiçbir engelin olmacayağından ve ayın dolunay şeklinde olduğu bir gecede müşahade edileceğinden bahsetmiştir. Buraya kadarki bölümde alimlerin rü'yetullah konusundaki görüşlerini sergilemeye çalıştık. Rü'yetüllahı kabul eden ve etmeyenlerin görüş ve delillerini aktardıktan sonra, rü'yetullahı âhirette kabul edenlerin aklî ve naklî delillerinin tatmin edici ve sağlam olduğunu gördük. Nitekim rü'yetullahı kabul etmeyenler kendi inanç perspektifine göre olayı te'vil etmeye çalışarak, âyetleri zahirine göre tefsîr etmek mümkünken naklî bırakıp aklı devreye

³⁵⁴ Müslim, *Sahihu Müslim*, "İman", 78, (No.287).

³⁵⁵ Müslim, *Sahihu Müslim*, "İman", 78, (No.291).

³⁵⁶ Âskâlânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, 13/434.

koymuşlardır. Onlar bunu yaparken de hem ifrat hem de tefrite düşmüşlerdir. Şöyle ki: (ادراك) “İdrâk” sözcüğünün başka anlamlara gelebileceğini hesaba katmadıkları gibi kendilerini dar bir çerçeveye hapsederek yanlış bir sonuca varmışlardır. Rü’yetullahı kabul edenlerin delillerine bakıldığında görmenin aklen ve naklen de imkânsız olmadığı görülecektir. Zira bu görüş sahipleri olayı tüm yönleriyle ele alarak rü’yetullahın deliller çerçevesinde mümkün olduğunu ispatlamaya çalışmışlardır. Âyet ve sahîh hadisler ışığında Allah’ın görülmesine dair yeterli delillerin olması tatmin edicidir.

2.3. HZ. MUHAMMED’İN (SAV.) BEYTÜ’L-MAKDİS’TE NAMAZDA PEYGAMBERLERE İMAMLIK YAPMASI

Hiz. Muhammed’in (sav.) isrâ ve mi’râc gecesinde Cebrâil’le (a.s.) beraber Mescid-i Haram’dan Mescid-i Aksâ’ya gidip, bütün peygamberlerle birlikte namazda onlara İmam olması büyük önem arz etmektedir. Sûrede, İsrailoğullarının bu kutsal mekânı şirk ve müşriklerden koruyamadıklarından bu mekânın onların hükümlerinden alınıp Hiz. Muhammed’e (sav.) verildiği zımnen anlatılmaktadır. Nitekim İsrâ ve Necm sûrelerinde Hiz. Muhammed’in (sav.) her iki kıblenin peygamberi, doğu ve batının imamı, kendinden önceki peygamberlerin varisi ve sonrasında gelen nesillerin önderi olacak işaretler vardır. Zira Hiz. Muhammed’in (sav.) şahsında Beytu’l-Haram ile Beytu’l Makdis birleştirilmiştir. O, Kudüs Mescidi’nde tüm peygamberlere imamlık yapmıştır. İşte bu peygamberlik mesajının evrenselliği, imametinin tüm insanları kapsadığını ve ebedi olup öğretisinin, tüm zaman ve mekânlara hitap ettiğini zımnen bildirmektedir.³⁵⁷ Keza ümmetinin de Allah’a iman edip iyiliği emredip kötülükten nehyettiklerinden diğer ümmetlerden daha üstün oldukları başka âyetlerde bildirilmektedir.³⁵⁸

2.4. Mİ’RÂC’TA BİLDİRİLEN HÜKÜMLER VE BEŞ VAKİT NAMAZIN FARZ KILINMASI

³⁵⁷ Nedvî, *es-Siret’ün-Nebeviyye*, 1/218.

³⁵⁸ Ali İmran 3/110.

1-İslam âlimlerinin ittifakıyla Bakara sûresinin 285 ile 286. âyetleri mi'râc gecesinde inmiştir.³⁵⁹

2- Mi'râc hadisesinden önce günde iki vakit olan namaz beş vakit olarak farz olmuştur.³⁶⁰

3-Allah'a şirk koşmayıp büyük günah işleyen müminlerin günahlarının affedileceği ve cehennemde ebedî kalamayacakları, günahlarının affedileceği haberi verilmiştir.³⁶¹

4- Beş vakit namazın burada vasıtasız vahyedilmesi namazın ehemmiyetinin ne kadar büyük olduğu ve elli vakit namaza denk geldiği anlatılmaktadır.³⁶²

5- Allah'ın adaletinin gereği her kim bir iyiliğe niyet ettiği halde onu işlemezse ona bir sevap yazılır onu işlerse on sevap yazılır. Her kim de bir kötülüğe niyet edip te amel etmezse ona hiçbir şey yazılmaz. Şayet bir kötülüğü işlerse ona sadece bir kötülük yazılır.³⁶³

2.5. GARÂNİK HADİSESİ

Garânîk kelimesinin tekili olan (الغرنوق) "Garnûk sözcüğü" Arapçada; güzel, genç, beyaz su kuşu anlamına gelmektedir. Kelimenin çoğulu (غرانيق و غرافة) şeklinde gelir. Su kuşu anlamındaki³⁶⁴ Garânîk'in müfredi de aynı şekilde Garnûk'tur.³⁶⁵ Ebû Hatim "Gurnûk ve Gurneyk"'in kurki ve turna kuşu olduğunu söylemiştir.³⁶⁶ İbn Manzûr da garânîk kelimesinin uzun boyunlu beyaz kuşlar olduğunu söylemiştir.³⁶⁷

Genel anlatıya göre, garânîk hadisesi şöyledir: Allah Resûlü (sav.) Müslümanları, müşriklerin ölümcül işkencelerinden kurtarmak için onlara Habeşistan'a hicret etmelerini emretmişti. Bazı Müslümanlar nübüvvetin beşinci

³⁵⁹ Müslim, *Sahihu Müslim*, Sidretü'l-Muntehâ, 156, (No.173).

³⁶⁰ Buhârî, *Sahihu Müslim*, Sala, 3720, (No.343).

³⁶¹ Müslim, *Sahihu Müslim*, "İmân", 76 (No.279).

³⁶² Müslim, *Sahihu Müslim*, "İmân", 149 (No.163); Buhârî, *Sahihu'l-Buhârî*, "İsrâ", 343 (No.3035).

³⁶³ Müslim, *Sahihu Müslim*, Kitabu'l-İman, Babu'l-İsrâi bi Resûlillahi ile's-Semâvât, (No. 162.)

³⁶⁴ İbn Dureyd el-Ezdî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan, *Cemheretu'l-Lügâ*, 3/1315.

³⁶⁵ İbn Kuteybe ed-Dineverî Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *Garîbu'l-Hadis*, thk. Abdullah el-Cebbûrî, (Bağdad: Matbaatu'l-Ânî, Birinci basım, 1977), 2/138.

³⁶⁶ Ebû Ali el-Kâlî, İsmail b. el-Kasım b. Âyzûn b. Harûn b. İsa B. Muhammed b. Selman, *el-Bâri' fi'l-Lügâ*, thk. Hişâm et-Tâân, (Beyrut: Nahdâ, Daru'l-Hadaretu'l-Arebiyye, Birinci basım, 1975), 449,

³⁶⁷ İbnu'l-Manzûr el-Ensârî, *Lisânü'l-Ârab*, 4/396.

yılında recep ayında Habeşistan’a doğru yola çıktılar. Ancak onların dönüşleri fazla sürmedi, üç ay gibi bir süreden sonra, Mekkeli müşriklerin Müslüman olduklarını haber aldıkları için muhacirlerin tümü Mekke’ye döndüler. Bunun sebebine gelince Allah Resûlü (sav.), Necm sûresini Müslüman ve müşriklerin bulunduğu bir mecliste okudu. 19. âyete geldiğinde “*Lât’ı Uzzâ’yı ve üçüncüleri olan Menât’ı (âciz olduklarını) gördünüz mü?*”³⁶⁸ İblîs araya girerek Allah Resûlünün (sav.) dilinden şu dizeleri okdu. (تِلْكَ الْغُرَانِيقُ الْعُلَى وَإِنَّ شَفَاعَتَهُنَّ تُرْتَجَى) “*Bunlar yüce kuğulardır bunların şefâatleri umulur.*” Allah Resulü (sav.) Necm sûresini bitirdikten sonra secdeye gitti. Müslümanlarla beraber müşrikler de secdeye vardılar. Secdeden sonra müşrikler, Muhammed daha önce bizim putlarımıza hiç saygı göstermezdi. Biz zâten Allah’ın her şeyi yaratan, rızık veren, diriltip, öldüren olduğunu biliyorduk ancak o putlarımızın Allah katında şefâatçi olacağını söyledikten sonra biz de onu ve arkadaşlarını kabul edeceğiz dediler.

Allah Resûlü (sav.) bunu öğrendikten sonra aşırı derecede üzüldü ve bu yüzden Allah’ın kendisine azap vereceğinden korktu. Bu nedenle Cebrâîl (a.s.) Hac sûresinin 52. âyetini “*Senden önce hiçbir resul ve nebî göndermedik ki, o bir temennide bulunduğu şeytan ille de onun arzularına bir şeyler katmaya kalkışmasın. Fakat Allah şeytanın katmaya çalıştığını iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini (onun kalbine) sağlam olarak yerleştirir. Allah hakkıyla bilmekte, hikmetle yönetmektedir.*”³⁶⁹ “*Bunu Allah, şeytanın kattığını kalplerinde hastalık bulunanlar ve yürekleri katılaştırmış olanlar için sınama vesilesi kılmak için yapar.*”³⁷⁰ indirdi.³⁷¹ Böylece Allah Resûlü’nden (sav.) korkuyu gidermiş oldu. Hz. Peygamber de buna çok sevindi. Müslümanlarla beraber müşriklerin de secde ettiğini duyan Habeşistan’daki muhacir Müslümanların tümü Mekke’ye geldiler. Lakin Mekke’ye civâr töresiyle girebilenler müşriklerin gerçekten iman etmediğini üstelik zulüm ve

³⁶⁸ Necm, 53/19/20.

³⁶⁹ Hac, 22/52.

³⁷⁰ Hac, 22/53.

³⁷¹ Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmîul-Beyân ân Te’vîli Ây’il-Kur’an*, 16/603.

işkencelerini daha da artırdığını müşahade ettiler. İşte bu olaya “Garânîk Hâdisesi” denilir.³⁷²

2.5.1. Garânîk Olayı ile İlgili Rivâyetler

Taberî, tefsîrinde konuyla ilgili 25 değişik rivâyet aktarmaktadır. Tüm bu rivâyetleri tezimize almanın bikkınlık vereceğini ve bunun tezimizin yapısına uygun olmayacağını düşündüğümüzden sadece birkaç tanesini zikretmekle yetindik. Bu rivâyetlerin tümüne baktığımızda bunların birbirine çok yakın olduklarını gördük. Öyle ki bunları topladığımızda bunların beş değişik rivâyet olarak aktarılabileceğini gördük bu nedenle sadece bu beş rivâyetten dördünü Taberî’den birini ise İbn Kesîr’den aktarmaya çalışacağız.

Birinci rivâyet: Muhammed b. Ka’b el-Kurezî, (ö.108/726) ve Muhammed b. Kays, İbn Abbâs’tan (ö. 68/687-88), münkatî senedle garânîk olayını şöyle aktarmaktadırlar: “Bir gün Allah Resûlü (sav.) Kureyş müşriklerinin kalabalık olduğu bir mecliste oturmuşken, o sırada müşrikleri rahatsız etmeyecek bir vahyin gelmesini arzu etti. İşte o anda Necm sûresi nazil oldu. Allah Resûlü (sav.) bu sûreyi “Gördünüz değil mi (Lât’ı Uzzâ ’yı ve üçüncüsü olan Manat’ı)”³⁷³ 60. âyetlerine kadar okudu. Bunun üzerine İblis, Allah Resûlü’ne (sav.) çaktırmadan şu iki cümleyi “Bunlar yüce kuğulardır onların şefâatleri makbuldür.” araya sokmuş oldu. Hz. Peygamber (sav.) sûrenin sonunda secdeye gitti. Orada bulunan Müslüman ve müşriklerin tümü secdeye vardı. Velid b. el-Müğîre- başka bir rivâyette- Ebû Ūhayha Said b. el-Âs (ö.59/679) yaşlı olduğu için secde edemedi. Fakat elleriyle biraz toprak alarak alnına koydu ve bu bize yeter dedi. Müşrikler, Allah Resûlünün (sav.) okuduğu bu iki cümleden hoşnut olmuşlardı ve şöyle dediler: Biz Allah’ın her şeyi yarattığını, dirilttiğini, öldürdüğünü ve rızık verenin o olduğunu biliyorduk. Ancak bu taptığımız ilâhlarında Allah’ın yanında bize şefâat edeceklerine inanıyoruz. “Muhammed bu aracılara da bir ortaklık payı verdikten sonra bizde seninleyiz.” dediler. Akşamleyin Cebrâil geldi ve Necm sûresini ondan dinlemesini istedi.

³⁷² Bagavî, Mühîyî’s-Sünne Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mesud, *Meâlimu’t-Tenzîl fî Tefsîri’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Abdullah en- Nemr, Osman Cum’a Damiriye, Süleyman Müslim el-Harş, (Tîbe, Dördüncü basım, 1997) 5/393.

³⁷³ Necm, 53/19-20.

“Bunlar yüce kuğulardır onların şefâatleri makbuldür.” ifadelerine geldiğinde “Cebrâil (a.s.) ona bu iki cümleyi sana getiren ben değilim” deyince, Allah Resûlü (sav.) “Allah’a iftirada mı bulundum?” dedi ve çok üzüldü. Bunun üzerine Allah şu âyetleri nazil eyledi. “*Ey Muhammed müşrikler yoksa sana vahyetmediğimizin haricinde şeyleri aleyhimize iftira etmen için neredeyse vahyettiğimiz hakkında şüpheye düşüreceklerdi. Böyle yapsaydın seni kendilerine dost edineceklerdi. Şayet sana azim ve sebat vermeseydik neredeyse onlara kayacaktın. Şayet azıcık onlara meyletseydin sana dünya ve âhiret azabını tattıracaktık.*”³⁷⁴ Bu âyetin inişinden sonra da Hz. Muhammed’in (sav.) hüznü gitmedi ve Hac 52. Âyet inince ondan tüm hüznler gitmiş oldu. Allah Resûlü (sav.) üzüntüden kurtulmuş oldu. “Garânîk” hadisesini Habeşistan’a hicret eden muhacirler de işitmişlerdi. Müşriklerin tümünün iman ettiklerini sanıp kendi memleketlerine ve aşiretlerine döndüler. Ancak döndüklerinde Allah’ın, şeytanın araya sokuşturduğu ifadeleri neshettiğini ve Allah’a ortak koşanlar tekrar eski dinlerine dönmüş olduklarını gördüler.³⁷⁵

İkinci rivâyet: İbn Ebî Hâtım (ö.327/939), Saîd b. Cubeyr’den (ö.95/713) aktardığı bir rivâyete göre, Allah Resûlü (sav.) Mekke’de Necm sûresinin şu âyetini (أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّىٰ وَمَنَاةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرَىٰ) “*Lât ve Uzzâ hakkındaki görüşünüz nedir? Ya bunların öbürü, üçüncüsü olan, Menât hakkında ne düşünüyorsunuz?*”³⁷⁶ okuduğunda Şeytan onun diline: (تِلْكَ الْغَرَانِيقُ الْعُلَىٰ وَإِنَّ شَفَاعَتَهُنَّ ثُرَتْجَىٰ) “*Bunlar yüce kuğulardır. Bunların şefâatleri umulur.*” dizelerini düşürdü. O anda müşrikler, “Muhammed daha önce bizim putlarımızı hiç övmemişti.” dediler. Hz. Muhammed (sav.) secde edince kâfirler de secde etti. Bunun üzerine Allah Teâlâ Hac 52. âyetini indirdi.³⁷⁷

Üçüncü rivâyet: Muhammed b. Ka‘b el-Kurezî, derki: Allah Resûlü (sav.) insanlar kendinden kaçtığını görünce Allah tarafından onları uzaklaştıracak bir âyetin gelmemesini istedi ve içinde kavmini kendine yakınlaştıracak âyetlerin gelmesini temenni etmiştir. Onların İslam’la müşerref olmalarını çok istediğinden onlara zor gelen emirlerin onlara hafifletilmesini arzulamıştır. Tüm bunları içinden geçirmiştir. Bunun üzerine Necm Sûresi inmiştir: (وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ مَا ضَلَّ صَاجِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ) ne zaman ki

³⁷⁴ İsrâ, 17/75.

³⁷⁵ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘ân Te’vîli Ây’il-Kur’ân*, 18/663.

³⁷⁶ Necm, 53/19-20.

³⁷⁷ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘ân Te’vîli Ây’il-Kur’ân*, 18/666.

“Gördünüz değil mi (Lât’ı Uzzâ’yı ve üçüncüsü olan diğerini, Manatı)?”³⁷⁸ geldiğinde; Şeytan onun diline şu ifadeleri getirdi: (تلك الغرانيق العلى، وإن شفاعتهن) “Bunlar yüce kuğulardır. Bunların şefaatleri makbuldür.” Kureyşlil bu sözleri ondan duyunca sevindiler ve putları hakkındaki bu sözler onların hoşuna gitmiştir. Sonra hep beraber Allah Resûlüne (sav.) kulak verdiler. Müslümanlarda peygamberlerine gelen vahyi tasdik edip onun yanlış yaptığına ya da hata ettiğine mahal vermediler. Sûrenin bitiminde secdeye gittiğinde Müslümanlar peygamberlerine gelen vahyi tasdik etmek ve emrini yerine getirmek için secdeye gittiler. Mescitte bulunan Kureyş müşrikleri ve diğerlerinin tümü ilahlarının ismini işittiklerinden secdeye gittiler. Velid b. el-Müğîre yaşlı olduğundan topraktan bir avuç aldı ve üzerine secde etti. Daha sonra insanlar mescitten ayrıldılar ve ilahlarının güzellekle anıldığını işittiklerinden sevinç içindeydiler. Muhammed bizim putlarımızı en güzel biçimde andı diye. Secde olayı Habeşistan’a kadar ulaşmış ve Kureyşlilerin Müslüman olduğu haberi ulaşınca Habeşistan’daki muhacirlerin bir kısmı hemen Mekke’ye gelir ve diğer kısmı orada kalırlar. Cebrâil (a.s.) Hz. Peygamber’e (sav.) gelir ve ey Muhammed sen ne yaptın? Sana Allah tarafından getirmediğimi okumuşsun ve sana söylemeyi söylemişsin. dedi. Allah resulü çok mahzun oldu ve çokça Allah’tan korktu. Bunun üzerine; Hac 52. âyet inmiştir. Böylelikle ondan hüznü giderilmiş oldu ve korktuğundan emin olmuştur. Allah şeytanın sokuşturmaya çalıştığını iptal ettikten sonra Kureyşliler şöyle dediler: Muhammed dün ilahlarımıza verdiği değerinden pişman oldu. Bunun üzerine düşmanlıklarını artırdılar.³⁷⁹

Dördüncü rivâyet: Kâtâde’den (ö.118/736) şöyle rivâyet aktarılmıştır: Allah Resûlü (sav.), Allah’tan müşriklerin putlarını yerecek âyetlerin gelmemesini temenni etmiştir. Bunun üzerine şeytan onun arzusuna şöyle müdahale etti: “Müşriklerin çağırdıkları ilahların şefaatleri umulur. Çünkü o ilahlar gökte uçan ulu kuşlardır.” Allah şeytanın müdahale ettiği ifadeleri iptal etti ve kendi âyetleri olan: (أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ) “Gördünüz değil mi (âciz durumdaki) Lât’ı, Uzzâ’yı ve üçüncüsü olan diğerini, Menât’ı?”³⁸⁰ Yimi üçüncü âyete kadar okumuştur. Daha sonra Kâtâde şöyle dedi: Şeytan söylediğini söyleyince, müşrikler sevinerek; “Allah bizim ilahlarımızı

³⁷⁸ Necm, 53/19-20.

³⁷⁹ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘ân Te’vîli Ây’il-Kur’ân*, 18/663-664.

³⁸⁰ Necm 53, 19-20.

güzel bir şekilde zikretmiştir.” dediler. Bunun üzerine Allah: “*Bunu Allah, şeytanın kattığı kalplerinde hastalık bulunanlar ve yürekleri katılaşmış olanalar için sınama vesilesi kılmak için yapar. Şüphesiz zalimler derin bir ayrılığa düşmüşlerdir.*”³⁸¹ Hac 53. âyeti indirmiştir.³⁸²

Beşinci rivâyet: İbn Ebi Hatim senedi İbn Şihâb ez-Zühri’ye (ö.124/742) dayanan şöyle bir rivâyet aktarmıştır: “Necm sûresi indiğinde müşrikler, ‘Şayet bu adam bizim putlarımızı güzel şeylerle yâd ederse onu ve arkadaşlarını kabul ederiz. Ancak o Yahûdî ve Hristiyanların dinine gösterdiği saygıyı bizim dinimize göstermiyor. Üstelik sürekli bizim putlarımıza küfrediyor.’ dediler. Müşriklerin Allah Resûlü (sav.) ve sahabîlerine eziyeti ve yalanlaması şiddetlenmiş ve onların sapkınlıkları onu derinden üzmüştü. Hz. Peygamber (sav.) onların hidâyet bulmalarını istiyordu. Hz. Peygamber (sav.) Necm sûresinin şu âyetindeki (أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ) “Gördünüz değil mi (âciz durumundaki) *Lât’ı Uzzâ’yı ve üçüncüsü olan diğerini, Menât’ı?*” Onların üçüncü tağutları olan “Menât”ı zikrederken Şeytan (وَإِنَّهُمْ لَهُنَّ الْعَرَانِيُّ الْعَلَى وَإِنْ شَفَاعَتُهُنَّ لَهِيَ الَّتِي تَرْجَى) “*Bunlar yüce kuğulardır. Ancak bunların şefâatleri umulur.*” bu şiirimsi sözleri onun diline doladı. Bunlar Şeytanın fitnesi ve dizeleriydi. Böylece Şeytan bu dizeleri tüm Mekkeli müşriklerin kalbine yerleştirilmiş oldu. Dilleri bu cümleleri tekrarlayıp müjdeliyordu. Muhammed kavminin ilk dinine geri döndü dediler. Allah Resûlü (sav.) Necm sûresinin sonuna geldiğinde orada bulunan Müslümanlarla beraber müşrikler de secde ettiler. Velid b. Müğîre yaşlı olduğundan bir avuç toprak alarak üzerine secde etti. Bu durum her iki tarafı da dehşete düşürmüştü. Zira müşrikler İslam’a iman etmeden Allah Resûlüyle (sav.) beraber secde etmişlerdi. Şeytanın müşriklerin kulaklarına attığı sözleri Müslümanlar işitmemişlerdi. Müşrikler, şeytanın bu sözlerini Hz. Muhammed’in (sav.) kalbinde geçirdiği istek ve arzusunun olduğunu ve bu arzuyu Necm sûresinde dile getirdiğini onlara telkin etti. İlâhlarını yüceltmek için secde ettiler. Şeytan bu nağmeleri müşrikler arasında öyle yaydı ki haber Habeşistan’daki Osman b. Maz’ûn (ö.2/624) ve tüm Müslümanlara da ulaştı. Onlar, tüm Mekke halkının iman ettiğini, Allah Resûlü (sav.) ile beraber namaz kılıp secdeye vardıklarını, Velîd İbn Müğîre’nin bir avuç toprak alarak üzerine secde

³⁸¹ Hac, 22/53.

³⁸² Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân ‘ân Te’vîli Ây’il-Kur’ân*, 18/-669.

ettiğini, artık Müslümanların Mekke’de emin olduklarını haber aldılar. Hemen geri gelmeye başladılar. Ancak geldiklerinde Allah’ın âyetlerini aşağıdaki âyetle sağlamlaştırdığını, iftira ve batıldan koruduğunu (وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا) نَمْنَى أَلْفَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ فَيَنْسَخُ اللَّهُ مَا يُلْفَى الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ * لِيَجْعَلَ مَا يُلْفَى الشَّيْطَانُ فِتْنَةً لِلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ “Senden önce hiçbir Resûl ve peygamber göndermedi ki, onlar Allah’ın âyetlerini okuduğunda, İblîs kendi arzusuyla ortaya birtakım şüpheler atmasın. Ancak şeytan’ın sokuşturduğu şüpheleri giderir.” gördüler. Allah hükmünü beyân edip şeytanın sözlerden koruduktan sonra, müşrikler önceki sapkınlıklarına tekrar başlayıp Müslümanlara düşmanlık ve azgınlıklarını artırdılar.³⁸³

2.5.2. Müfessirlerin Garânîk Hadisesi hakkındaki Görüşleri

Bu konuda İslam âlimlerinin üç gruba ayrıldığını söylemek mümkündür.

Birinci grup: Hz. Peygamber’in (sav.) şeytan dizelerini okuduğunu söylemişlerdir. Bunlara göre Allah Resûlü’nün (sav.) müşriklerin ilâhlarına şefâat dizesini yanılarak okumuş, ancak Allah bu sözleri iptal etmiştir. Bu görüşü savunanların başında Taberî, Zemahşerî, İbn Teymiyye ve Muhammed Hamidullah gibi âlimler gelmektedir. Taberî, tefsîrinde yaklaşık 25 rivâyeti tercihsiz bir şekilde aktarmaktadır. Zemahşerî, Garânîk Hadisesi’nin Hz. Peygamber’in (sav.) etrafındaki insanları imtihan için yani kimin İslam dini üzerine sabit kalacağını kimin de münafık olduğunu ayırt etmek için meydana geldiğini söyler. Nitekim Allah istediği kullarını dilediği şekilde sınava çekmektedir.³⁸⁴

İbn Teymiyye el-Harrânî, Garânîk olayını Hz. Peygamber’in (sav.) ismet sıfatıyla alakadar olduğunu söyler ve Peygamberlerin (sav.) vahyi tebliğ ettiklerinde hata edebileceklerini ve tebliğden sonra Allah’ın hatalarını izale etmesinin de mümkün olduğunu belirtmiştir.³⁸⁵ İbn Teymiyye: Selef’ten gelen haberler Kur’ân’a uymaktadır. Selef âlimleri Garânîk hakkındaki rivâyetleri doğru kabul etmiştir. Nitekim bu ifadeleri Hz. Peygamber’in (sav.) talaffuz etmeyip şeytanın uydurduğu

³⁸³ İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’ânî’l-Azîm*, 5/387.

³⁸⁴ Zemahşerî, *el-Keşşaf ân Gavâmidî’t-Tenzîl ve Uyûnî’l-Ekâvîlî fî Vucûhi’t-Te’vîl*, 3/165.

³⁸⁵ Teyyâr, Ahmed b. Nâsır, *Takribu Fetâvâ ve Resâil eş-Şeyh İbn Teymiyye*, Suudi Arabistan: Dâru İbn Cevzî, 2019), 2/388/1532.

ve müşriklerin telkin ettiği şeklinde yorumlamak doğru değildir. Çünkü Hac 52. Âyeti bu olaya işaret etmektedir. Hz. Peygamber'in (sav.) bu ifadeleri telaffuz ettiğini kabul edilmediği takdirde, şeytanın araya karıştırdığını sözlerin Allah tarafından neshedildiğini belirten bu âyete tutarlı bir anlam vermek mümkün olmaz.³⁸⁶

İbn Teymiyye'nin peygamberler hakkındaki görüşleri şöyledir: Peygamberler (sav.) Allah'tan verdikleri haberlerde ve tebliğ ettikleri mesajlarda ümmetin ittifakıyla masumdurlar. Buna Kur'ânda delalet etmektedir: Nitekim Hac 52. âyet buna delildir. Selef âlimlerinin bu âyetlerin tefsiriyle ilgili görüşleri tefsîr ve hadis kitaplarında sabittir. Kur'ân'da buna muvafakat etmektedir. Çünkü şeytanın, Allah'ın âyetlerine batılını ilka etmesi, ancak Allah'ın, şeytanın batıllarını çıkartması ve hakkı batıldan ayırmasıyla meydana gelmektedir.³⁸⁷

Garânîk dizeleri olan bu meselede iki görüş mevcuttur. Bazıları bu sözlerin ondan hasıl olmasını net bir şekilde kabul etmediğini üstelik kabul edenleri kınamışlardır. İkinci görüş ise, Hz. Muhammed (sav.) söylemediği halde şeytan bu dizeleri müşriklerin kulaklarına ilka etmiştir. Bunda herhangi bir yanlış yoktur. Nitekim, Allah, şeytanın ilkasını iptal ettikten sonra hiçbir yanlış yoktur. Çünkü batıl devam etmedikten sonra yapılmış bir yanlış olmamıştır. Bunu söyleyenler şöyle der: "Kur'ân'ın beyanı hasıl olmakla beraber şeytanın ilka ettiği batıl kelimelerin hükmü de iptal olmuşsa tefsirinde anlam bozukluğu olmaz. Nitekim böyle olması onun dininde sadık ve emin biri olduğu meydana çıkmaktadır. Ayrıca onun batıl üzerine ısrar etmediği ortadadır."³⁸⁸

İbrahim el-Gûrânî, eş-Şehrezorî ise (ö.1101/1616) Garânîk olayını peygamberin ismet sıfatıyla irtibatlandırmış ve dinin koruma altına olduğunu söylemiştir. Şehrezorî'ye göre dinde olmayan şeylerde koruma söz konusu değildir. Garânîk Hadisesi bu türden gerçekleşmiş bir hadise olup Hz. Peygamber'i (sav.) eğitme amaçlıdır. Zira Allah'ın iradesi Âdemoğullarının tümünün Müslüman

³⁸⁶ İsmail Cerrahoğlu, "Garânîk", TDV. İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 13/361-366.

³⁸⁷ Teyyâr, Ahmed b. Nasir, *Takrîbu fetâvâ İbn Teymiyye*, 2/1048.

³⁸⁸ Teyyâr, Ahmed b. Nasir, *el-Cevâbu's-Sahîh limen beddele dîne'l-Mesîh*, thk. Ali b. Hasen, Abdulaziz b. İbrahim, Hamdan b. Muhammed, Daru'l-Âsime, Saudi Arabistan, ikinci basım, 1999), 2/35; Tayyâr Ahmet, *Takrîbu fetâvâ İbn Teymiyye*, 2/389,1533.

olmaması yönündedir. Elçilerinin tüm insanların Müslüman olmalarını istemesi Allah'ın muradına ters düşen bir davranışa sebebiyet vermiştir.? Çünkü Allah (c.c.) Kur'ân'da: “Eğer rabbin dileyseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi topluca iman ederdi. Hal böyleyken, mümin olsunlar diye sen tutup insanları zorlayacak mısın!”³⁸⁹ Allah Teâlâ da elçilerini terbiye amaçlı onların şeytana kanmasına izin vermiştir. Böylelikle Allah daha sonra onların hatalarını düzelterek eğitmiştir.³⁹⁰

Muhammed Hamidullah da Hz. Peygamber'in (sav.) garânîk cümlelerini söylemediğini İblîs'in, âyetlerin tebliği sırasında araya girmek suretiyle müşrikler cenahından duyabilecek biçimde okuduğunu belirtmiş ve Allah'ın daha sonra bu sözleri nesh ettiğini söylemiştir.³⁹¹

İkinci grup: Bunlara göre garânîk hadisesi sabit olmakla beraber rivâyetlerin hemen hemen tamamı zayıf olmasından ötürü secde olayında uygun bir şekilde te'vile gidilmelidir.

Bu görüşün sahipleri Ferrâ el-Bagavî (ö.516/1122), İbn Hacer el-Askalânî (ö.852/1449), İbn Kesîr (ö.774/1373) İmam Süyûtî (ö.911/1505) ve onları takip eden âlimlerdir. Bu gruba göre bir rivâyet hariç bütün rivâyetler zayıf ve münkatî'tir. Saîd b. Cubeyr'den gelen rivâyet ise merfûdur. Bu görüş sahiplerine göre aktarılan rivâyetlerin tümü göz önünde bulundurulduğunda bu olayın tamamen asılsız olmadığı görülmektedir. Hac sûresi 52. âyeti de olayın aslının olduğuna bir işarettir. “Gördünüz değil mi (âciz durumundaki) Lât'ı, Uzzâ'yı ve üçüncüsü olan diğerini Menât'ı?”³⁹² Hz. Peygamber'in (sav.) bu âyetleri okuduktan sonra Şeytan, âyetlerin arasındaki fasılları fırsat bilerek Hz. Peygamber'in (sav.) sesini taklid ederek garânîk dizelerini okuduğu şeklindeki bir te'vil makul görülebilir. Hz. Peygamber'in (sav.) garânîk dizelerini sehven tilavet ettiğini beyân eden rivâyetler zayıf olduğundan bunların hiçbirini kabul edilmemelidir.³⁹³

İmâm Taberî'nin, tefsirinde garânîk hadisesiyle ilgili zikrettiği 25 rivâyetinin hiçbirinin isnadı Allah Resûlü'ne (sav.) ulaşmamaktadır. Nitekim sahîh

³⁸⁹ Yunus, 10/99

³⁹⁰ Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kurâni'l-Âzîm ve's-Sebi'l Mesânî*, thk. Ali Abdalbârî Âtiyye (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994), 9/179.

³⁹¹ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 104-105.

³⁹² Necm, 52/19,20.

³⁹³ Ferrâ' el-Begâvî, *Tefsîru'l-Bagâvî*, 5/394.

mecmualarının hiçbirisi garânîk meselesine yer vermemiştir. Garânîk olayının rivâyet zincirinin hiçbirisi sahîh ve sağlıklı bulunmuş değildir. Saîd b. Cubeyr tarikiyle Abdullah b. Abbâs’a nisbet edilen ve sened yönünden sağlıklı bulunan bu rivâyetin de sıhhatinde şüpheler bulunmaktadır. Nitekim hadis metninin sonunda “tahminime göre İbn Abbas şöyle söylemiştir.” ifadesi eklenmiştir. Burada geçen “tahminime göre” ifadesi haberin güvenilirliğinde şüpheler uyandırmaktadır.³⁹⁴

Garânîk olayının yalan olduğuna dair Kur’ân’dan deliller bulunmaktadır. Nitekim Fahreddin-i Râzî bu konuda şöyle demiştir: Araştırmacı olmayan birçok sathî tefsîr âlimi bu rivâyetleri kendi kitaplarına almışlardır. Ancak araştırma ve tahkik ehlinin tümü bu rivâyetlerin hepsinin batıl, yalan ve uydurmalarından ibaret olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşlerine Kur’ân, sünnet ve aklî delille ispat etmeye çalışmışlardır.

Râzî garânîk olayının yalan olduğuna dair Kur’ân’dan delilleri şöyle sıralamaktadır. Birinci delil: “*Ey Muhammed eğer yalan haberlerle bize iftirada bulunsaydın, seni sağ elimizle yakalayıp kalbinin damarını yırtacaktık.*”³⁹⁵ İslam dininde putları övmek iftiraların â‘lâsıdır. Dolayısıyla bu durumda putları öven sözler Hz. Peygambere (sav.) ait olsaydı Allah’ın azabına maruz kalması gerekirdi.

İkinci delil: “*Kendilerine âyetlerimiz açıkça okunup anlatılınca bize geleceklerine inanmayanlar, “Bundan başka bir Kur’ân getir veya bunu değiştir” dediler. Onlara şöyle de: “Onu kendiliğimden değiştirmeye hak ve yetkim yoktur, ben ancak bana vahyedilene uyuyorum. Eğer rabbime itâatsizlik edersem şüphesiz dehşetli bir günün azabından korkarım.*”³⁹⁶ Bu âyetin kendisi dahi Hz. Muhammed’in (sav.) Allah’ın elçisi olduğuna en büyük delillerdendir. Nitekim bu âyet, müşriklerin “Hz. Muhammed’in (sav.) bu Kur’ân’ı kendisi yazmaktadır.” Sözleri üzerine indiği bilinmektedir.³⁹⁷

³⁹⁴ Kâdî İyâz, *eş-Şifâ bi târîfi Hukukî’l-Mustafâ*, 2/125.

³⁹⁵ Hakkâ, 69/44, 45, 46, 47.

³⁹⁶ Yunus, 10/15.

³⁹⁷ Meydânî, Hasan Habenneke, *Maârici’t-Tefekkür fî Dekâiki’t-Tedebbür*, (Dimaşk: Daru’l-Kalem, 2012), 2/95.

“Üçüncü delil: “*Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır. O (size okuduğu), kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir.*”³⁹⁸ Şayet bu âyetin akabinde Hz. Muhammed (sav.) “Onlar yüce kuğulardır onların şefâatleri umulur.” sözlerini okumuş olsaydı o zaman-hâşâ- Allah’ın hemen oracıkta yalan söylemiş olacaktı ki bunu hiçbir mümin söyleyemez.

Dördüncü delil: “*Biz seni hak üzerine sabit kılmıyorduk, müşriklerin davetine icâbet etmeyi engelleme nimetini vermeseydik, onların hidâyet olmasını aşırı hırsından az kala onlara meyledecektin. Onların isteklerine uysaydın, o zaman biz dünya ve âhirette de sana azabı kat kat tattıracaktık. Sonra da seni azaptan uyandıracak bir yardımcı da bulamazsın. Ancak Allah sana sebat vererek bütün şerhlerden korudu*”³⁹⁹ (دك) sözcüğünün anlamı bir işin hasıl olamamasıyla beraber olmasına az kaldı demektir. Bu da olayın meydana gelmediğini ortaya koymaktadır.

Ehl-i sünnet âlimlerinden Muhammed b. İshâk b. Hüzeyme’ye (ö.311/924) bu hikâye sorulduğunda “Bu zındıkların uydurduklarıdır” demiş ve bu konuda bir kitap yazmıştır. İmam el-Beyhekî (ö.458/1066) bu kıssanın sağlam bir nakille sabit olmadığını ve bu kıssayı rivâyet edenlerin güvenilir insanlar olmadığını haber vermiştir. Ayrıca Buhârî, Sahîh’inde “Hz. Muhammed (sav.) Necm sûresini okuduğunda Müslümanlarla beraber müşrikler, insanlar ve cinler de secde etti.” demiş ancak garânîk olayını zikretmemiştir. Bu hadis birçok farklı tarikten rivâyet edilmesine rağmen garânîk hadisesi zikredilmemiştir.⁴⁰⁰

Fahreddin-i Râzî şöyle der: Akıl Garânîk Hadisesi’ni kesinlikle kabul etmemektedir. Nitekim Hz. Muhammed’in (sav.) putları övdüğünün caiz olduğunu söyleyen kişi kâfir olmuştur. Çünkü Hz. Muhammed’in (sav.) en büyük arzusu herkesçe malûm olan putların inkârıydı. Garânîk hadisesi’nin caiz olduğunu söylediğimizde Allah’ın şeriatında emânetten yoksun olmuş olur. Dolayısıyla Şeytan Kur’ân’ın tüm hüküm ve şeriatına müdahil olur. Kısaca bu hikâyenin yalan bir uydurma olduğu ortaya çıkmıştır.⁴⁰¹

³⁹⁸ Necm, 53/3-4.

³⁹⁹ İsrâ, 74/75.

⁴⁰⁰ Râzî, *Mefâtihü'l-Gayb*, 7/110.

⁴⁰¹ Râzî, *Mefâtihü'l-Gayb*, 23/238.

Garânîk olayı birçok yönden Kur'ân'a aykırıdır. Çünkü Allah Teâlâ her şeyden önce “*Şüphesiz Kur'ân'ı biz indirdik; elbette onu biz muhafaza edeceğiz.*”⁴⁰² Kur'ân-ı Kerîm Allah'ın korumasındadır. Bu yüzden Allah, Hz. Peygamber'in (sav.) başkasının telkiniyle de olsa birtakım sözleri uydurmasına, Allah'a nisbet etmesine ve vahyi istediği gibi değiştirmesine asla izin vermez. Allah Kur'ân-ı Kerîm'de yalan haberlerle Allah'a iftirada bulunması halinde onu şiddetle cezalandırılacağını bildirmiştir. Allah (cc.) başka bir âyette (وما ينطق عن الهوى ان هو الا وحي يوحى) “*Muhammed asla havasından konuşmaz onun her konuştuğu ancak vahiyledir.*”⁴⁰³ diyerek şüpheye mahal bırakmadan Hz. Muhammed'in (sav.) vahyi alıp tebliğ ederken Allah'ın korumasında olduğunu belirtmiştir. Müşriklerin putları ilâh olmadıklarına göre Allah katında da şefâat edemeyeceklerdir. İslam'ın ana ilkesi tevhide aykırı olan şirk eylemi, Allah Resûlü'ne (sav.) sehven de olsa caiz değildir. Ayrıca Hac sûresinin 52. âyetin iniş sebebi olarak iddia ettikleri garânîk olayı Mekke'de olmuştur. Aynı şekilde garânîk olayıyla irtibatlandırılan Necm sûresi de Mekke döneminde inmiştir. Hac sûresi ise Medine döneminde inmiştir. İlâveten âlimlerin ittifakıyla peygamberin tümü vahiy ve tebliğ yaparken hata yapmaktan ve küfre düşmekten korunmuşlardır. Hz. Peygamberin (sav.) vahyi alıp tebliğ ettiklerinde hata etmeleri caiz olsaydı peygamber ve vahyin bağlayıcılığı diye bir şey olmazdı.

Allah Teâlâ Kur'ân'da Şeytanın ihlâslı Müslümanlara mûsâllat olamayacağını, etkisi altına alamayacağını bildirmektedir. “*Olay gerçekleşikten sonra İblîs, “Gerçek o ki Allah sizlere doğru olanı va'ddetmişti. Ben de size bir va'dde bulundum, lakin ben sözümü yerine getirmedi; hakikât şu ki benim sizin üzerinize zorlayıcı bir gücüm yoktu. Vazifem gereği sizi davet ettim, sizlerde bu davetime icâbet ettiniz. O zaman sadece kendinizi kınayınız. Bu saatten sonra sizi asla kurtaramam. Sizde beni kurtaracak değilsiniz.*”⁴⁰⁴ Başka bir âyette “*Hiç şüphe yok ki sen ey İblîs kullarımın üzerinde zorlayıcı bir tahakkümün yoktur. Yoldan çıkıp sana tabi olanlar hariçtir.*”⁴⁰⁵ Diğer bir âyette “*Hakikat şu ki hakkıyla Allah'a iman*

⁴⁰² Hicr,15/9.

⁴⁰³ Necim, 53/3,4.

⁴⁰⁴ İbrahim, 14/22.

⁴⁰⁵ Hicr,15/42.

edip yaratıcısına itimat edenlere Şeytanın hiçbir tahakkümü mümkün değildir.”⁴⁰⁶
Başka bir âyette Şeytan, “Allah’ım sana karşı isyan ettiğim için yemin olsun ki dünyada kötülükleri onlara güzel göstereceğim, onların içinden ihlâslı kulların müstesna, onların tümünü sana karşı birer âsi haline getireceğim.”⁴⁰⁷

Tefsîr âlimleri, yukarıda zikredilen delillerden yola çıkarak garânîk olayıyla ilgili Hz. Muhammed’in (sav.) putları öven herhangi bir söz söylemediğini, yani vahyin inişi arasında onun şeytanî sözler sarfetmediğini, garânîk dizelerinin Hz. Peygamber’e (sav.) değil müşriklere ait olduğunu ya da garânîk’ten kastın melekler olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca Hz. Muhammed’in (sav.) Lât, Menât ve Uzzâ ’nın geçtiği âyeti okuduktan sonra duraklaması üzerine, Şeytanî cinler, insî şeytanlar veya müşriklerin kendileri araya girip bu dizeleri okumuş olabilir. Şeytan da müşriklerin kulağına Hz. peygamberin (sav.) bu dizeleri söylediğini fısıldamış olabilir. Ayrıca Hz. Peygamber’in (sav.) putları yeren âyeti okuduğunu duyan müşriklerin garânîk cümlelerini araya sokarak geleneklerinden olan gürültü ve patırtı çıkarmış olmaları ve putların yermesini bastırmak istemiş olmaları da mümkündür.⁴⁰⁸ Bizce de bu görüş hem kimi rivâyetlerde müminlerin bu sözleri duymamış olmaları hem de müşriklerin gürültü ve patırtı nedeniyle bu sözleri Hz. Peygamber’in (sav.) söylemiş olduğunu zannetmelerine neden olduğunu söylemek oldukça makuldür. Buna göre Hz. Peygamber’in (sav.) bu gürültü ve patırtı nedeniyle olayı fark etmemi olması muhtemeldir. Buna göre Müşriklerin tümünün secde etmiş olması ve Hz. Peygamber (sav.) de ancak Hac 52. Âyeti indikten sonra olayın farkına varmış olması mümkün hale gelmektedir. Müşriklerin Müslümanları hicrete zorlayacak kadar düşman olmaları, Kur’ân okunmasına dahi tahammül etmemeleri Hz. Peygamberin (sav.) putları övmesini imkânsız hale getirmektedir. Şayet şeytan, Allah Resûlü’ne (sav.) müdahale edebilecek güçte olsaydı Kur’ân’ın tamamı şüpheli ve tartışmaya açık hale gelecek ve vahiyden eser kalmazdı. Necm sûresinin secdesinde müşriklerin, Müslümanlarla beraber secde etmeleri, garânîk olayını haklı çıkarmaz. Zira müşriklerin Şeytanlar tarafından kulaklarına gelen putlarının övülmesinden dolayı secde etmiş olmaları veya bu secde Müslümanları dinlerinden döndürmek için de

⁴⁰⁶ Nahl, 16/99.

⁴⁰⁷ Hicr, 1/ 39/40.

⁴⁰⁸ Kadî İyâz, *eş-Şifâ bi târifî Hukukî’l-Mustafâ*, 2/130.

başvurdukları bir hile de olabilir. Nitekim müşriklerin sabahları iman edip akşamları inkâr etmeleri çokça başvurdukları başlıca taktikleridir.⁴⁰⁹

Şeytan Allah’a ihlâslı kullarını hariç tüm insanları yoldan çıkaracağına yönelik ant içmektedir. “İblis, ‘Senin şerefine andolsun ki, içlerinden ihlâslı kulların hariç, elbette onların hepsini azdıracam’⁴¹⁰ dedi.” Şayet Allah resulü (sav.) ihlâslı değilse ondan ihlâslı kim olabilir? Garânîk hadisesinin bu âyetlerin tümüne zıt olduğu açıktır.

Kâdî İyâz (ö.544) bu konuda şöyle demiştir: Sıhhat ehli hiçbir muhaddis bu olayı rivâyet etmemiştir. Hiçbir güvenilir râvi de bu rivayeti muttasıl olarak rivâyet etmemiştir. Bu rivâyeti tabaktan arta kalan ve yerde önüne gelen her sahîh ve sakîmi kitaplarına alan müfessir, tarihçi ve meraklılar aktarmıştır.⁴¹¹

İbn Kesir, Hac 52. âyetin tefsîrinde şöyle demiştir: “Birçok müfessir garânîk olayını zikretmiştir. Ancak rivâyetlerin tümü mursel-munkatîtir. Bu konuda sahîh hiçbir rivâyet bulmuş değilim.”⁴¹² İmam Şevkânî’ye göre de bu tariklerin hiçbiri sahîh değildir. Hiçbir şekilde olayın sübutu mümkün değildir. Sahîh olmamakla ve batıl olduğu halde bazı muhakkikler bu rivayetleri kitaplarına almışlardır.⁴¹³

Kadî İyâz, Kâdî Bekr b. Âllâ el-Mâlikî’nin garânîk hadisesi hakkındaki sözlerini takdire şayan görmüş ve bu sözleri kitabında aktarmıştır: “İnsanlar bazı bidât sahibi ve müfessirlerin tuzaklarına düşmektedir. Bu rivâyetler sened açısından zayıf, muttarip ve münkatî olmasıyla beraber metindeki kelimeler de birbirinden farkı olmasına rağmen inkarcılar bu rivayetlere tutunmuştur.” Rivâyetlerin bazıları Allah Resûl’ünün (sav.) bu sözleri namazda, bazıları kavminin meclisinde söylediğini, bazıları Hz. Peygamber (sav.) esnediğinde, bazıları sehven bu sözleri telaffuz ettiğini, bazıları ise Şeytanın onun dili üzerine ilkâ ettiğini ifade etmektedir. Kimi rivayetlere göre, Hz. Peygamber (sav.) Necm sûresini Cebrâil’e (a.s) arz ettiğinde Hz. Cebrâil (a.s.) ona sûreyi bu şekilde getirmediğini belirtmiştir. Bazı

⁴⁰⁹ Âl-i İmrân 3/72.

⁴¹⁰ Sad, 38/82-83.

⁴¹¹ Yehsûbî, Ebû'l-Fazl Kadî İyâz b. Mûsâ, *eş-Şifâ bi Tarîfi Hukûki'l-Mustafâ*, (Beyrût: Daru'l-Fikr, 1988), 2/125.

⁴¹² İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Âzîm*, 5/441.

⁴¹³ Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Abdullah el- Yemenî, *Fethü'l-Kadîr*, (Dâru İbn Kesîr, Daru'l-Kelimi't-Tayyib, Dimeşk, birinci basım, 1993), 3/546.

rivâyetlerde ise Şeytanın müşriklere Muhammed'in (sav.) bu dizeleri bildirmiş ancak bu haber Hz. Peygamber'e (sav.) ulaştığında yemin ederek sûrenin böyle nazil olmadığını söylemiştir. Ve daha nice değişik nakiller. Bu rivâyetlerin tümü zayıftır. Merfû olan ise Şû'be'nin aktardığı ve Saîd b. Cübeyr'in İbn Abbâs'a dayandırdığı rivâyettir. Bu rivâyet hakkında Ebû Bekir el-Bezzâr şöyle der: bu rivâyet haricinde Allah Resûlüne (sav.) ulaşılmasının caiz olduğu hiçbir nakil yoktur. Ümmeye b. Hâlid'den başkası bu rivâyeti Şû'be'ye nisbet etmemiştir. Diğerleri bu nakli Saîd b. Cübeyr'den Mürsel olarak aktarmışlardır. Bu rivâyet Kelbî'den Kelbî, Ebu Sâlih'ten o da İbn Abbâs'tan nakleder. Böylelikle Ebû Bekir el Bezzâr bize garânîk rivâyetinin Allah Resûlüne (sav.) ulaşılmasının caiz olduğuna dair hiçbir rivâyetin olmadığını ispatlamaktadır. Kâdî İyâz devamla şöyle der: Kelbî aşırı zayıf ve yalancı olduğundan ondan hadis rivâyet etmek caiz değildir.⁴¹⁴

İbn Hacer, garânîk hadisinin senedini kabul etmiş olsa da kısra batıl olduğundan, te'vile gitmeyi vacip görmüştür. O, konuyla ilgili şöyle demektedir: Bunu zahirine hamletmek caiz değildir. Nitekim Kur'an'ı Kerim'in içinde bulunmayan herhangi bir şeyi kasten ona dâhil etmek caiz olmadığı gibi tevhîd esaslarına da zıttır. Bu nedenle Hz. Peygamber'in (sav.) bu sözleri sehven de olsa sarf etmesi mümkün değildir. Çünkü o ismet sıfatıyla korunmuştur.⁴¹⁵ Böylelikle İbn Hacer de garânîk hadisesini İslam'ın esaslarına zıt olduğundan ötürü reddedenler grubuna dahil edilebilir.

Garânîk rivâyetleri mürsel olması hasebiyle de sorun teşkil etmektedir. Nitekim İbn Hacer Askalânî Fethu'l-Bârî adlı eserinde şöyle der: Muhaddislerin çoğu mursel hadisi hüccet olarak kabul etmeyip onu zayıf hadisin bir kısmı olarak görürler. Nitekim rivâyet zincirinden sahâbinin haricinde bir râvînin kopmuş olması muhtemeldir. Ayrıca rivâyet zincirinden kopan kişi ya güvenilir ya da güvensiz biri olacak. İkinci şık olması halinde râvînin yalancı olması muhtemeldir.⁴¹⁶ İmam Müslim, Sahîhi'nin "mukaddimesinde bu hakikati şöyle dile getirir: (الرَّوَايَاتِ فِي أَصْلِ قَوْلِنَا وَقَوْلِ أَهْلِ الْعِلْمِ بِالْأَخْبَارِ لَيْسَ بِحُجَّةٍ وَالْمُرْسَلُ مِنْ) Sözüün özü biz ve ilim ehline göre,

⁴¹⁴ Kâdî İyâz, *eş-Şifâ bi târifî Hukukî'l-Mustafâ*, 2/125.

⁴¹⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 8/439.

⁴¹⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 8/355.

mürsel hadis hüccet değildir.⁴¹⁷ İbn Salâh da Mukaddimesinde şöyle der: “Bizim daha önce zikrettiğimiz gibi mürsel hadisin hüccet olmadığını, ve mürsel hadisin zayıf olduğunun hükmü, hadis âlimlerinin cumhuru ve muhakkikleri bu mezheb üzerine istikrar etmişlerdir.”⁴¹⁸ Başka bir yerde şöyle der: “Bilki! mürsel hadis zayıf hadisin hükmündedir.”⁴¹⁹ Hadis hafızlarının cumhuru bu tür rivâyetlerin zayıf olduğunu belirtmiştir. İmam Mâlik ve Ebû Hanife mezhebinden mürsel hadisi kabul eden bir kısım insanlar vardır. İmam İrâkî Elfiyesinde Şâfiî mezhebinden bazı alimlerin belirli şartların meydana gelmesiyle bunları kabul ettiklerini zikretmiştir. Mürsel hadisle amel etmek zannî meselelerde caizdir. Ancak akideyle çatışıp ismet sıfatıyla çelişen mürsel haberlerde kesinlikle kabul edilmez.⁴²⁰

Hülâsa, herkesçe malum olan şu ki; Buhârî ve Müslim tüm ümmetin saygısını kazanmışlardır. Buhârî ve Müslim’deki rivâyetlere göre necm sûresindeki secde âyeti okunurken secde olayı vukû bulduğundan bazı âlimler Gârânîk olayını irdelemekten kaçınmışlardır. Hâlbuki Buhârî ve Müslim sadece Necm sûresindeki secdeyi rivâyet etmişlerdir. Sonrasında ilave edilen Gârânîk kuşlarıyla ilgili herhangi bir rivâyetleri mevcut değildir. İşte âlimlerin araştırmaktan çekindikleri can alıcı nokta da burasıdır. Yani madem Buhârî ve Müslim, Necm sûresindeki secdeyi rivâyet etmişlerdir o zaman bu garânîk olayının bir aslının olması muhtemeldir. Bu nedenle İslam âlimlerinin üzerinde bir baskı meydana gelmiş ve olayı ya âyetle açıklamaya ya da bir te’vîle gitmeye ihtiyaç duymuşlardır. Özerinde baskı meydana gelmiş âlimlerden biri şüphesiz İbn Teymiyye’dir. Nitekim o selef âlimlerin bu hikâye’yi kabul eden Buhârî gibi birini geçip ezemeyeceğini bildiğinden, selef âlimlerimizin kitaplarında geçtiğini Hac 52. Âyeti de buna delâlet ettiğini söylemekle yetinmiş ve aksini iddia edenlere verecek sağlıklı cevapları da olmadıklarından peşinen teslim olmuşlardır.

⁴¹⁷ Müslim, *Sahihu Müslim*, “Babu Hucciyeti Sihhati Hadisi’l-el-Muânâni”, 1/29.

⁴¹⁸ Şehrezorî, Osman b. Abdurrahman Ebû Amr Takiyyuddîn İbn Selâh, *Mukaddimetu İbn Selâh*, thk. Abdullatif Hümeyyim, Mahir Yasin el-Fahl, (Beyrût: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, birinci basım, 2002), 130.

⁴¹⁹ Şehrezorî, İbn Selâh, *Mukaddimetu İbn Selâh*, 130.

⁴²⁰ Ebû Şuhbe Muhammed b. Muhammed b. Süveylim, *es-Siretu’n-Nebeviyye âlâ Davi’l-Kur’ani ve’s-Sünne*, (Dimaşk: Daru’l-Kalem, sekizinci baskı, trhsz.), 1/368-369.

2.5.3. Garânîk Olayının Yalan Olduğunun Tarihi Olarak İspatı

Siyer râvilerinin ittifakına göre birinci Habeşistan hicreti, peygamberliğin 5. yılında receb ve şevvâl ayları arasında olmuştur. Garânîk olayının sahîh olabilmesi için Necm sûresinin şevvâl ayından önce inmiş olması gerekir ki Habeşistan'daki muhacirlerin Mekke'ye dönüşlerine sebep olabilsin. Nitekim Necm sûresinin peygamberliğin 10. yılından sonra nazil olduğu kesinlik kazanmıştır. Peygamberliğin 10. yılından sonra nazil olan âyetlerin, peygamberliğin 5. yılında dönen muhacirlerin Mekke'ye dönüşlerine nasıl sebep olabilir?

Siyer râvilerinin ittifakına göre birinci Habeşistan hicreti peygamberliğin 5. yılının recep ayında olmuştur.⁴²¹ Dönüşleri ise peygamberliğin 5. yılının şevvâl ayında gerçekleşmiştir.⁴²²

Abdullah b. Mes'ûd'un Necm sûresindeki secdeyi rivâyet eden sahâbîdir. Habeşistan'a ikinci defa hicret eden muhacirlerindendir. Nitekim Buhârî İbn Mes'ûd'dan Peygamberimize (sav.) namaz üzerinden selam verdiğimizde bize cevap verirdi. Ancak biz Necâşî'nin yanından döndüğümüzde o namazdayken selam verdiğimizde cevap vermeyip şöyle derdi: “Namaz kişi ile Rabbî arasında bir maşgalettir.”⁴²³

Namazda konuşmanın yasaklanması Ensârîlerin Müslüman olmalarından sonra yani peygamberliğin 10. yılına denk gelmektedir. Bunu da Zeyd b. Erkâm'ın rivâyet ettiği şu hadisten anlıyoruz: “Biz Allah Resûlü (sav.) döneminde namaz üzerinde ihtiyacımızı birbirimize söyledik. Şu âyet nazil olunca (حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ) “*Namazları ve orta namazı aksatmadan kılın, huşû içinde Allah'ın huzurunda durun.*”⁴²⁴ Bunu bıraktık⁴²⁵

Hiz. Âişe (r.a.) babasının hicretini Hiz. Peygamber'den (sav.) bize şöyle aktarmaktadır. Allah resulü (sav.) “Sizin hicret edeceğiniz yeri gördüm. Hicretiniz iki

⁴²¹ İbn Sa'd, Muhammed b. Menî' el-Hâşimî, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Âtâ, (Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, birinci basım, 1990), 1/159.

⁴²² İbn Sa'd, Muhammed b. Menî' el-Hâşimî, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, 1/161.

⁴²³ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, “Tefsîr”, 2, (No.1141).

⁴²⁴ Bakara, 2/238.

⁴²⁵ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, Babu mâ yunha mine'l-Kelâmi fi's-Selâ, 1/402, (No. 1142).

yanmış siyah kayalıklar arasındaki hurmalıklardır.” Medine hicretinden önce hicret edenler hicret ettiler. Daha önce Habeşistan’a hicret edenlerin geneli Medine’ye hicret ettiler.⁴²⁶ Bu, şu anlama gelmektedir: Habeşistan’a hicret edenlerin dönüşü Allah Resûlünün (sav.) Ensâr’la ilk buluşmasındaki peygamberliğin 11. yılına denk gelmektedir. Nitekim, muhacirler, Allah Resûlü’nün (sav.) Medine’ye hicret ettiğinin haberini aldıklarında 33 erkek ve 8 kadın olmak üzere Mekke’ye döndüler.⁴²⁷

Veya ikinci buluşmasındaki birinci Beya’tu’l-Âkabe’de peygamberliğin 12. yılına denk gelmektedir. Allah Resûlü’nün (sav.) Ensâr’la ilk buluşması İsrâ ve Mi’râc olayından sonra gerçekleşmiştir.

Konumuzu şu şekilde toparlayabiliriz: Habeşistan’a iki defa hicret yapılmıştır. Habeşistan’dan Mekke’ye iki defa dönüş yapılmıştır. Birinci dönüş 1. hicretten sonra yalan haberle tüm muhacirler dönmüştür. 2. dönüş bazı ikinci hicret muhacirlerinin dönüşü olup, Allah Resûlü (sav.) Medine hicretine izin verdikten sonra olmuştur. Abdullah b. Mes’ûd bu muhacir grubun bir üyesidir. Habeşistan’a hicret eden Muhacirlerin peygamberliğin 5. yılının şevvâl ayında dönüş yaptıkları kesinlik kazanmıştır. Oysa tüm bu Garânîk rivâyetlerin menşei necm sûresinin nüzulüne bağlandığına göre Necm sûresi de peygamberliğin 5. Yılında değil de 10. yıldan sonra nazil olduğuna göre, Garânîk rivâyetlerin tümü istisnasız hepsi de batıl ve asılsızdır.

2.5.4.1. Habeşistan Muhacirlerinin Dönme Sebepleri

1. Hz. Ömer’in (r.a.) Müslüman olması

Hz. Ömer (r.a.) Müslümanların Habeşistan’a hicretinden az bir müddet sonra Müslüman oldu. Müslümanlığı da cahiliyette olduğu gibi hamiyetliydi. Hz. Ömer (r.a.) Müslüman olduktan sonra Allah Resûlüne (sav.) şöyle dedi: “Ey Allah’ın Resûlü bizler ölsek te yaşasak ta hak üzerine değil miyiz? Allah Resûlü (sav.) “Evet nefsimi elinde bulundurana yemin ederim sizler ölmeniz de yaşasanız da hak üzerindesiniz cevabını verdi. Ömer (r.a.) dedi ki: madem onlar batıl üzerine, bizler ise hak üzerindeyiz neden kendimizi gizliyoruz? Allah Resûlü (sav.) senin de gördüğün gibi bizler azınlıktayız ey Ömer dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer: Seni hak

⁴²⁶ Buhârî, *Sahîhu’l-Buhârî*, “Tefsîr”, 66, (No.3692).

⁴²⁷ İbn Sa’d, Muhammed b. Menî’ el-Hâşimî, *et-Tabakâtu’l-Kubrâ*, 1/162.

din ile gönderene yemin ederim küfürde oturduğum meclisin heybetinin bir aynısını İslam'da da tekrar edeceğim.” Dedi. Daha sonra Hz. Peygamberle (sav.) beraber Müslümanları iki saf halinde düzenleyip birinci safın başında Hz. Ömer diğer safta Hz. Hamza olmak üzere Ka'be'ye doğru yürüyüşe geçtiler.⁴²⁸ Hz. Ömer derki: bizler bu şekilde Ka'be'ye girdiğimizde daha önce başlarına hiç gelmemiş bir çöküntü ve bunalıma maruz kaldılar. İşte Allah Resûlü (sav.) o gün Hz. Ömer (r.a.) için “Faruk” lakabını takmıştır. Öyle ki Hz. Ömer'in Müslüman olması yeni bir dönemi de beraberinde getirmişti. Nitekim Müslümanlar artık rahat bir şekilde endişe etmeden Ka'be'yi tavaf edip etrafında namaz kılabilirler. Buhârî, İbn Mes'ûd'dan bu konuyu şöyle aydınlatıyor: Ömer'in Müslümanlığıyla beraber hep aziz kaldık.⁴²⁹ Nitekim Abdullah b. Mes'ûd, şöyle demiştir: “Ömer'in Müslüman olması bir fetih, Hicreti bir zafer, Onun halifeliği ise bir rahmet idi. Ömer Müslüman olmadan bizler Ka'be'de namaz kılamıyorduk ancak o Müslüman olduğunda Ka'be'ye girene dek müşriklerle çatışmıştır. Bizlerde onunla beraber namaz kıldık.”⁴³⁰

Hz. Ömer (r.a.) Müslüman olduktan sonra Ebû Cehil'in kapısını çaldım der. Ebû Cehil çıktı ve kız kardeşimin oğluna merhaba dedi. Buyurun seni buraya getiren nedir? diye söyledi. Hz. Ömer (r.a.) sana Allah ve Resûlü'ne (sav.) iman ettiğimi ve onun üzerine inen Kur'ân'a da iman ettiğimi bildirmek için geldim. dedi. Bunun üzerine Ebû Cehil kapıyı üzerime kapatarak şöyle dedi. “Allah seni ve getirdiğin haberi rezil etsin.” dedi.⁴³¹

İbn kesîr, İbn İshak'tan aktararak şöyle der: Abdullah b. Amr b. el-Âs ve Abdullah b. Ebî Rebîâ Habeşistan'dan Mekke'ye dönünce, Kureyşliler Habeşistan muhacirleri tutuklamadan geldiklerini, Necaşi'nin elçilerini rezil bir şekilde geri göndermelerini ve hoşlanmadıkları sonucu gördüklerinden Hz. Ömer'in Müslüman olması, kinleri zirveye çıkmıştı. İbn İshak devamla şöyle der: Hz. Ömer'in Müslüman olması, Habeşistan muhacirlerin Habeşistan'a hicret etmelerinden sonra olmuştur.⁴³²

⁴²⁸ Ebû Şuhbe, Muhammed b. muhammed b. Süveylim, *es-Siretu'n-Nebeviyye âlâ Dav'i'l-Kur'âni ve's-Sünne*, (Dimeşk: Daru'l-Kalem.), 1/356.

⁴²⁹ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, Babu İslami Omer, (No. 3650).

⁴³⁰ Ebû Şuhbe, *es-Siretu'n-Nebeviyye âlâ Dav'i'l-Kur'âni ve's-Sünne*, 1/356.

⁴³¹ Ebû Şuhbe, *es-Siretu'n-Nebeviyye âlâ Dav'i'l-Kur'âni ve's-Sünne*, 1/357.

⁴³² İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 3/100.

Muhacirlerin Habeşistan'a hicret etmelerinden sonra Mekke'de Müslümanların hayatında daha önce olmayan büyük değişiklik meydana gelmiş ve beraberinde de değişik şartlar getirmiştir. Nitekim Müslümanlarda İslam dinini Mekke'de yayma umudu yükselmiştir. Çünkü tamda bu esnada Hz. Hamza b. Abdulmuttalib Müslüman olmuştur. Hz. Hamza Müslüman olduktan sonra Kureyşliler artık Hz. Muhammed'in (sav.) daha sağlam bir şekilde korunacağını anladılar. Doğrusu daha önceki eziyetlerin bir kısmından vazgeçtiler.⁴³³ Hz. Hamza'dan sonra Hz. Ömer'in de Müslüman olmasıyla beraber Müslümanlar müşriklerin şerrinden emin oldular. İşte Muhacirlerin Habeşistan'a hicret etmelerinden sonra bu iki büyük adamın Müslüman olması, Müslümanlar sahabelerinin akidelerini açıklamalarına cesaret vermiştir. Kafirlerle ise yılgınlık vermiştir. Nitekim İbn Mes'ûd'un yukarıdaki sözü buna delildir.⁴³⁴ İbn Ömer şöyle bir aktarmada bulunmaktadır: Hz. Ömer'in Müslüman olmasından sonra şöyle dedi: Kureyş'ten haberleri en hızlı uçuranın kim olduğunu sordu? ona, Cemil b. Muammer el-Cumehî olduğunu söylediler. Hz. Ömer sabahleyin onu bulmaya gitti ve Abdullah b. Ömer derki bende Kureyşlilerin ona ne yapacağını meraktan onu takip ediyorum. Nihayet onu bulduğunda ona: "Ey Cemil Müslüman olup Hz. Muhammed'in (sav.) dinine girdiğimden haberin var mı? dedikten sonra Cemil ayağa kalkıp kürkünü yerden sürükleyerek Kâ'be'nin kapısına gelinceye kadar koştu. Onlar Kâ'be'nin etrafındaki meclisinde toplanmış haldeydi ve Ömer de onu takip ediyordu. Yüksek sesle topluluğuna seslenerek ey Kureyş "İbnu'l-Hattâb delirdi. dedi. Hz. Ömer yalan söylüyorsun ben Müslüman oldum. Allah'tan başka ilah olabilecek kimsenin olmadığına Muhammed'in onun kulu ve peygamberi olduğuna şahadet ettim dedi. Güneş'in ışıkları onların başına dik gelene kadar (öğün vaktine kadar) kavgaları devam etmiştir. Sonra oturdu ve onlar ise başında beklerken şöyle dedi: Dilediğinizi yapın Allah'a yemin ederim ki; "Şayet biz Müslümanlar üç yüz kişi olduktan sonra ya biz Mekke'yi terk ederiz veyahut onlar bize Mekke'yi bırakacaklar."⁴³⁵ İşte Müslümanlar daha önce hiç yapamadıklarını Hz. Ömer ve Hz. Hamza'nın Müslüman olmalarıyla yapabildiler. Artık Kâ'be'de namazlarını kılabilirler. Eskide olduğu o

⁴³³ Ebû Şuhbe, *es-Siretu'n-Nebeviyye fî Dav'i'l-Kur'âni ve's-Sünne*, 1/372.

⁴³⁴ Sallâbî, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, (Kahire: Dâru's-Şuruk, birinci basım, 2009), 235.

⁴³⁵ Salihî, Muhammed b. Yusuf, *Subulu'l-Hudâ ve'l-Reşâd*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muâvvid, (Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, birinci basım, 1993), 2/374.

vahşi işkenceleri Müslümanlara yapamaz oldular. Müslümanlar lehine Şartlar değişti. Bu durumun Habeşistan muhacirlerine de ulaşmadığını mı düşünürsün? Denizcilerin vasıtasıyla da olsa onlara ulaşmıştır mutlaka. Habeşistan muhacirleri, bu güzel haberleri alırken onlarda memleketini ve akrabalarına bu yeni şartlar havasında ve aziz Mekke'ye duydukları özleminden geldiler. Ancak Kureyşli müşrikler, ambargo silahını devreye koydular. İşte bu sebepten dolayı Müslümanlar tekrar Habeşistan'a ikinci defa hicret ettiler.⁴³⁶

Hülâsa, müşrikler durumun vahametini anladılar ve bu şekilde giderse bir iç savaşın kapıda olduğunu, bunun sonunun nereye varacağını kimsenin tahmin edemeyeceğini anladılar. Nitekim Kureyş kabilelerinden öyle şahsiyetler Müslüman oldular ki başka dinden olsa dahi onların öldürülmelerine karşılık tüm kabile bireyleri ölümü göze alırlardı. Bundan dolayı Hz. Muhammed'le (sav.) yapılan bir savaşın böyle bir tehlikeyi doğurmayacak bir işte ittifak etmek gerekiyordu. Böylelikle bu sürede Müslümanlara eziyet etmediler.

2.5.4. Necm sûresinin Nüzulü Hakkındaki Rivâyetlerin İncelenmesi

Bilindiği üzere Necm sûresi, Mi'râc'ı; İsrâ sûresi de İsrâ'yı işlemektedir. Necm sûresi Hz. Muhammed'in (sav.) peygamberliğinin doğruluğunu tesbit etmekte ve söylediğinin vahiy olduğunu göstermektedir. Kısacası bu sûre kâfirlerin inkarına karşı Allah'ın Resûlü'nü (sav.) desteklemesidir.

Necm sûresi hakkında yapılmış bir çalışmada bu hadisenin gerçekleşme tarihi hicretin 5. yılı olarak verilmiştir.⁴³⁷ Çalışmada benimsenen görüş İbn Sa'd'ın Tabakâtü'l-Kübrâ'sına dayandırılmaktadır. Ancak İbn Sa'd, aynı sayfanın devamında şöyle demektedir: "Habeşistan muhacirleri, Hz. Peygamber'in (sav.) Medine'ye hicret edeceği haberini duyduklarında onlardan 33 erkek ve 8 kadın Mekke'ye tekrar döndü. Dönenlerin yedisi hapsedildi. İkiisi vefat etti. Yirmi dördü ise yeni hicret

⁴³⁶Neccâr, Muhammed et-Tayyib, *el-Kavlu'l-Mübîn fî Sîreti Seyyidi'l-Murselîn*, (Daru'n_Nedve't'ul-Cedide, Beyrut), 135.

⁴³⁷ Cemil DEMİR, *Necm Sûresinin Rûhu'l-Meânî ve Tahrîr et-Tenvîr adlı Tefsîrlerden Karşılaştırmalı Tefsîri*, (Yalova: Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2016) 4.

yurdu olan Medine'ye hicret etti.”⁴³⁸ Bu da ikinci dönüşün Medine'ye hicretten hemen önce olduğunu göstermektedir. İbn Sa'd dâhil aklı başında hiçbir tarihçi Medine hicretinin peygamberliğin 5. Yılında olduğunu söylememiştir. Muhtemelen çalışmanın sahibi garânîk hikâyesinin etkisinde kalarak Habeşistan hicretinin tarihi ile Necm sûresinin tarihini birbirine karıştırarak Necm sûresi'nin risaletin 5. yılında indiğini söylemiştir. Oysa söz konusu tarih bu olayı uyduranların bir baskı ve algısından başka bir şey değildir.

Necm sûresinin nüzul zamanını bilmek için Allah Resûlü'nün (sav.) en büyük mucizelerinden olan İsrâ ve Mi'râc'ın zamanını bilmemizden geçmektedir. Siyer kitaplarının genelinde İsrâ ve Mi'râc'ın peygamberliğin onuncu yılından sonra meydana geldiğinde ittifak vardır. Nitekim Mûsâ b. Ükbe'nin Ürve b. Zübeyr'den aktardığı bir rivayete göre, İsrâ ve Mi'râc Allah Resûlü'nün (sav.) Medine'ye hicretinden bir sene önce vuku bulmuştur. İbn Hazm, bu konuda icma olduğunu iddia etmiştir.⁴³⁹

Buhârî'den aktarılan rivayette Necm sûresindeki secde olayını sahîh bir tarikle rivâyet eden tek sahabî, Abdullah b. Mes'ûd'dur. Rivâyet şöyledir: “Necm sûresi, içinde secdenin olduğu ilk sûredir. Allah Resûlü (sav.) secdeye vardı onunla beraber herkes secdeye gitti. Yaşlı biri hariç o da bir avuç toprak alarak üzerine secde etti. Daha sonra onun kâfir olarak öldüğünü gördüm. O kişi Ümeyye b. Halef idi.”⁴⁴⁰ Konumuzu şu şekilde toparlayabiliriz:

Hülâsa, Necm sûresinin Habeşistan'daki Mühâcirlerin dönüşüne sebep olabilmesi için peygamberliğin 5. yılında şevvâl ayı bitmeden önce nazil olmuş olması gerekirdi. Hâlbuki Necm sûresi peygamberliğin 10. yılında Mekke'de ve ittifakla da bir defada inmiştir. Necm sûresinin nüzul sebebi olarak gösterilen Hac 52. âyeti ise Medenî âyetlerin içinde en son nazil olan âyettir. Görüldüğü üzere tarihi bilgiler ışığında rivâyetlere bakıldığında batıl hadislerin ortaya çıkarılmasında tarihi tetkik metodunun büyük ve önemli bir kriter olduğunu anlamış olmakla beraber garânîk olayının bir aslının olmadığı da ortaya çıkmaktadır.

⁴³⁸ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, thk. Ali Muhammed Omer, (Hanci Kahire: birinci basım, 2001), 1/177.

⁴³⁹ Kastallânî, Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr Şihâbuddin, *el-Mevâhibu'l-Leduniyye bi'l-Minehi'l-Muhammediyye* (Kâhire: el-Mektebetu't-Tevfikîyye, ts.), 1/162.

⁴⁴⁰ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, “Tefsîr”, 343, (No.4582); Müslim, *Sahîhi Müslim*, (No.576).

Mevzû Hadislerin Bilinmesinde Hadis Tarihinin Sorgulama Kriterinin Önemi:

Bu konuda İmâm Süfyân b. Saîd Mesrûk es-Sevrî el-Kûfi (ö.161/778) şöyle demektedir: “Ne zamanki râvîler yalan söylediler, biz de râvîlere hadis tarihini sormaya başladık.”⁴⁴¹ Garânîk olayında tarih sorgulamasını yaptığımızda önümüzde şöyle bir tablo çıkmaktadır: Garânîk hadisesi’nin aktarıldığı rivâyetlerde olay örgüsünün dört ayda tamamlandığı görülmektedir. Şöyle ki rivâyetlerde geçen hadislerin tümü nübüvvetin 5. yılının recep, şa‘ban, ramazan ve şevvâl ayında meydana gelmiştir. Nitekim Muhâcirler recep ayında Habeşistan’a hicret etmişlerdir. Onların olmadığı bir zamanda Necm sûresi okunmuştur. Onlar da bu okumaya dayanarak şevvâl ayında geri gelmişlerdir. Allah Resulü’ne (sav.) teselli için Hac sûresi inmiştir. Bu olay doğru olup olmadığına olayın tarihî seyrine bakarak da öğrenilebiliriz.

Birinci Habeşistan seferi: Peygamberliğin 5. yılının recep ayında on erkek ve dört kadın sahabî Habeşistan’a hicret etmiştir. Habeşistan’a hicret eden muhacirlere, Kureyş ve Hz. Peygamber arasında bir barış antlaşmasının olduğunun haberi ulaştı. Muhacirler peygamberliğin 5. yılının şevvâl ayında döndüler. Mekke’ye geldiklerinde haberin yalan olduğu ortaya çıktı.

Müşriklerin işkenceleri artınca Allah Resulü (sav.) Müslümanlara tekrar Habeşistan’a hicret etmelerine izin verdi. Bu seferki hicrette seksen üç erkek ve on bir Kureyşli yedisi yabancı olmak üzere toplamında on sekiz kadın bulunuyordu. Allah Resulü’nün (sav.) Medine’ye hicret edeceğini haber aldıklarında bu sahabîlerden otuz üç erkek ve sekiz kadın tekrar Mekke’ye geldiler. Bunlardan iki kişi Mekke’de vefât etti. Yedisi hapse atıldı. Yirmi dört kişi ise Bedir Savaşı’na katıldı.⁴⁴² Diğer muhacirler ise Habeşistan’da kalıp Hayber savaşıdan sonra hicretin 7. yılında dönebildiler.

Özetle şunu diyebiliriz: bu çalışmamızda Garânîk olayıyla ilgili tüm rivâyetleri topladıktan sonra âlimlerin o rivâyetler hakkındaki cerh ve t’adil kriterine

⁴⁴¹ Hatîbü’l-Bağdâdî, Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî, *el-Kifâye fi İlmi’r-Rivâye*, thk. Ebû Abdillâh es-Sûrekî (Haydar Abâd Dekin, Dâiretu Maârifî’l-Osmaniyye, 1357), 119.

⁴⁴² İbn Sa’d, Ebû Abdillâh Muhammed el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî *et-Tabakâtu’l-Kubrâ*, thk. Muhammed abdukkadir Âtâ (Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1990), 1/162.

binaen Habeşistan’a hicret ile Necm Sûresinin nüzülü arasında en az 5 yıl mevcut olduğunun sonucuna vardık. Bu uyduruk hikâyeyi Habeşistan muhacirlerinin Mekke’ye ikinci dönüşlerine yama gibi yapıştırılmalarının sebebi ise bazı İslam düşmanlarının, Allah resûlünün (sav.) ismet zırhına hâlel getirmek ve şeytanın ona musallat olabileceğini, dolayısıyla Allah’ın vahyi de masum olmadığını kanıtlamak amacını taşımaktadırlar. Ayrıca Garânik hikâyesi Hz. Peygamberin (sav.) hayatına bile zıttır. Nitekim, Necm Sûresi mi‘râc’tan bahsetmektedir. Mi‘râc ise âlimlerin ittifakıyla peygamberliğin 10. yılından sonra olmuştur. Garânik hikâyesinin rivâyeti ise, âlimlerin ittifakıyla peygamberliğin 5. yılında birinci Habeşistan hicretinden sonra olmuştur. Hem Hz. Ömer Müslüman olmadan önce Hz. Peygamber (sav.) Kâ’be’de müşriklerin şerrinden emin olmadığından gün ortasında alenen namaz kılması mümkün değildi. Müşriklerin olmadığı bir vakitte ancak mescide girebiliyordu. Ayrıca Hz. Ömer’in 5. yılında değil de 6. yılında Müslüman olmuştur. Bu hikâye ise 5. yılında olmuştur. İşte muhaddislerin tarihî tetkik kriterlerinin önemi bu uydurma hikâyesinin ortaya çıkartılmasında anlaşılmaktadır.

2.5.5. Hac 52. Âyetin Tefsîri

Kıssaya göre Şeytan, Allah Resûlü’nün (sav.) diline o dizeleri ilkâ ettiğinde Allah Resûlü (sav.), bu duruma çok üzüldü. Allah Teâlâ da onu teselli etmek için Hac 52. âyeti indirdi. Bazı müfessirler şeytanın ilkâsının bütün peygamberlerde de olabileceğini söylemişlerdir. İmam Buhârî, İbn Abbas’tan (فِي أُمْنِيَّتِهِ) den maksad: “Allah Resûlü (sav.), konuştuğunda şeytan onun konuşmasına batıl şeyler ilka etmektedir. Ancak Allah, Şeytanın ilka ettiğini iptal eder ve âyetlerini sağlamlaştırır. Ayrıca, Buhârî, (إِلَّا إِذَا تَمَنَّى أَلْقَى) ⁴⁴³“Ümniyesi kıraatidir.” der. ⁴⁴⁴ İmam Bagavî, (إِلَّا إِذَا تَمَنَّى أَلْقَى) ⁴⁴⁵“Şeytanın ümniyesinden maksad” kıraatına ilka eder. Demiştir. Bagavî devamla Mücahid ve Katade’nin ilka’dan maksadın, batıl ve yalanlar demektir. Ferrâ, Emânî’den maksad, uydurulmuş haberler demektir. ⁴⁴⁶der.

⁴⁴³ Bakara, 2/78.

⁴⁴⁴ Buhârî, *Sahîhu’l-Buhârî*, “Tefsîr”, 233 (No.1767).

⁴⁴⁵ Hac, 22/52.

⁴⁴⁶ Bagavî, Mühîyî’s-Sünne Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes’ûd b. Muhammed b. el-Ferrâ eş-Şâfiî, *Tefsîru’l-Bagavî*, thk. Abdurrezzak el-Mehdî, (Beyrut: Dâru İhyâu’t-Turâsî’l-Arabî, birinci basım), 1/136,67.

Elbânîye göre: söz konusu âyetin te'vili şöyledir: “Ey Muhammed senden önceki tüm resûl ve peygamberler Allah’ın kitabını okuduğunda veya bir hadisi haber verdiğinde İblîs, onların arzularına bir çeşit beşerî istekleri kesinlikle karıştırdı. Fakat Allah, peygamberlerinin lisanına ilkâ edilen şeyleri iptal eder.”⁴⁴⁷ Dehhâk, (إذا تمنى) ifadesinin “okuduğu zaman” olduğunu söylemiştir. Taberî, bu görüşü kelâmın te'viline en yakın diye niteler.⁴⁴⁸ Mücâhid ise (تمنى) sözcüğünün “söylemek” anlamında olduğunu belirtir. İbn Abbas’tan aktarılan bir rivayete göre, Hz. Muhammed (sav.) Kur’ân okuduğunda şeytan okumasına bir şeyler karıştır ancak Allah şeytanın ilkâ ettiğini iptal eder ve âyetini sağlamlaştırdı.⁴⁴⁹

(تَمَنَّى) Temennâ, sözcüğünün kök anlamının “okumak” olduğunu kabul ettiğimizde Peygamberimizin (sav.) başına gelen şeyin tüm peygamberlerin (a.s.) başına gelmiş olduğunu kabul etmemiz gerecektir. Zira Hac 52. Âyetinde de belirtildiği üzere her peygamber ve her nebî Allah’ın kitabını okurlardı. Yani bu şu anlama gelmektedir. Tüm peygamberler (a.s.) Allah’ın kitabını okumuşlar ve şeytan bunların okumalarına ilkâ etmiştir. Ancak bunu destekleyecek herhangi bir âyet veya hadis yoktur. Hakikat şu ki Allah’ın tüm peygamberlerini ismet sıfatıyla koruması altına aldığı bilinmektedir. Ve bu rivâyet ismet sıfatına kesinlikle zıttır ve akıl dışıdır.

İbn Esîr (ö.606/1210), Kur’ân-ı Kerim’in tümünde “Temenna” kelimesinin (حديث النفسى) “insanın içinde geçirmiş olduğu istek ve arzular, istenilen şeyin iştahla olmasıdır. İnsanın irâdesidir.” demiştir.⁴⁵⁰ Kur’ân’da geçen temenna kelimelerinin tümünü tefsîrlerde taramaya çalıştık. Araştırmamız neticesinde temenna kelimesinin İbnü’l Esîr ve Lisanu’l-Ârab’ta geçtiği gibi asıl olan lügat anlamında kullanıldığını gördük. Bunların hiçbirinde “okuma” anlamında kullanılması uygun değildir. Bu da temenna kelimesine okuma anlamını verenlerin Garânîk kıssasının etkisi ve baskısı altında kaldıklarını göstermektedir.

Hülâsa, Müslümanların özellikle iman esaslarını böyle batıl haberlerin üzerine bina inşâ etmemeleri gerekmektedir.

⁴⁴⁷ Elbânî, Muhammed Nâsiruddin, *Nasbu'l-Mecânîk li Nesfi kıssati'l-Garânîk* (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1996), 11.

⁴⁴⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'ân Te'vili Ây'il-Kur'ân*, 18/668.

⁴⁴⁹ Âskalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 8/438.

⁴⁵⁰ İbnü'l-Esîr, Mecdüddîn Ebü's-Seâdât el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed el-Cezerî, *en-Nihâye fî Ğeribi'l-Hadîs*, thk.Tahir Ahmed ez-Zâvî, Mahmud Muhammed et'Tenâhî, (el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut,1979), 4/367. İbnü'l-Manzûr el-Ensârî, *Lisânü'l-Arab*, 15/294.

2.6. İKİNCİ BÖLÜMDE GEÇEN ÂYETLERİN KISACA TEFSİRİ

Bu bölümde geçen âyetler üç konu üzerine yoğunlaşmaktadır.

Birincisi: Lât, Menât ve Uzzâ'ya benzer tüm putlara yapılan ibadetin kendilerine ne bir fayda nede bir zarar verebilecekleri bildirilmektedir. İkincisi: Allah Teâlâ müşriklerin meleklerle Allah'ın-haşa- kızları yakıştırmasını kınanmıştır. Üçüncüsü: İyilerin mükâfatı ve özelliklerini anlatılmıştır.

Bu ayetlerde şöyle denilmektedir: Ey Müşrikler taptıklarınız Lât, Menât ve Uzzâ gibi putlarınızın ne kadar aciz varlıklar olduğunu gördünüz mü? Bunların sizlere ne bir fayda nede bir zarar verebileceklerini bilmez misiniz? Ulûhiyet sahibinin eşyayı yoktan var etmek, yok edebilmek, fayda veya zarar verebilmek gibi özelliklere sahip olması gerekir. Sizin bu putlarınızın hangisi bu özelliklere sahiptir? Sizler zannınızla Allah'a evladı nisbet edersiniz sonra da dişileri eksik, yüz karası ve utanç olarak görüp onları da Allah'a nisbet edersiniz. Yetenekli ve eksiksiz gördüğünüz erkekleri ise kendinize yakıştırırsınız sizce bu yanlış bir mantık yürütme değil midir? Madem Allah (cc.) eksiksizdir mantığınızdaki eksik olanını neden O'na yakıştırırsınız? Oysa eksik olduğunuz için eksik olan size daha layıktır. Allah ise eksiksiz olduğundan evlada layık değildir. Lât, Menât ve Uzzâ gibi taptığınız putlarınızın ilah olduklarıyla ilgili Allah'tan bir vahiy veya kitap ta gelmemiştir. Siz ve atalarınız bu isimlerdeki putları sade bir zan ve kuruntudan dolayı ilah edinmişsiniz. Bu putlara yakıştırdığınız sıfatlar boş bir isimlendirmeden ibaret olup cisim ve hakikatleri olamayan birer hayalden ibarettir. Nitekim bu evrende Allah'tan başka ilah olabilecek kimse yoktur. Doğrusu bu putlara yapılan ibadetler şeytanın süslemesi ve nefsinizin hevesinden başka bir şey değildir.

İnsanoğlunun her arzuladığı şeyin olması mı gerekiyor? Heyhat! Meleklerin şefaati de heveslerinin uydurmasından başka bir şey değildir. Allah, bu evrenin tek Malikidir. Emirlerini yerine getirip sakındıklarından kaçınanları salih diye adlandırarak dünyada da âhirette de dilediklerini verip onlara yardım etmektedir. Allah, kendi heva ve hevesinin arkasından gidip Allah'ın yol haritasına aldırış etmeyenleri asi diye isimlendirerek isyanlarından dolayı onları cezalandıracaktır. Bu mülkün tüm tasarrufu ve hakkı sadece onun elindedir. Dilediğini yaşatır dilediğini öldürür. İyiliğe karşılık iyilik, kötülüğe karşılık ise ceza verir.

Allah iman ve tevhîd ehli haricinde izin vermedikten sonra hiçbir mukarreb melek dahi şefa'at edemeyecektir. Durum bundan ibaretken tahta ve taştan putların şefa'ati asla mümkün değildir. Ey peygamber dünya hayatı ve lezzetinden başka amacı olmayan, Kur'ân'a ve âhiret hayatına iman etmeyenlerden uzak dur. Nitekim böylesi isyankârları davet etmek onların batıl inançlarına daha fazla inatlaşmaktan başka bir değişiklik meydana getirmez.

Büyük günahlardan kaçıp bir daha işlememek üzere tevbe edenlere gelince Allah onların küçük günahlarını affedip onları en güzel şekilde mükâfatlandıracaktır. Allah sizin her halinizden haberdardır. Söz ve eylemlerinizi daha sizi yaratmadan önce de bilendir. Babanızı topraktan yarattıktan sonra sizleri de onun sırtında zerrecikler halinde iki kısım olarak yaratmıştır. Biri itaat ederek cennete diğeri isyan ettiğinden cehenneme müstahak olmuştur. Sizler annenizin karnında embriyolar iken vekil melekler sizin rızkınızı, ecelinizi, saîd veya şakî olacağınızı Allah'ın emriyle yazmıştır. Sizler bunu bildiğiniz için artık kendinizi temize çıkartmayınız. Aksine sizlere verdiği nimetlerden ötürü Allah'a şükredin. Nitekim kimin temiz kimin de asî ve günahkâr olduğun en iyi bilen Allah'tır.

2.7. İKİNCİ BÖLÜMDE GEÇEN ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER

Yerde ve gökte ibadet edilmeye layık olan sadece Allah'tır. Her şeyi işitip gören fayda verebilecek ya da zarar verebilecek olan da sadece O' dur. Ancak Lât, Menât ve Uzzâ'ya gelince onlar içi boş anlamsız bazı isimlerdir. Müşriklerin ataları putlara bu isimleri takmıştır. Onlar ibadet edilmeye layık değildir. Allah'ın bir hüccetini göklerden indirmediği her şey batıl olup din olarak takip edilemez. Bu nedenle müşriklerin batıl zan ve arzulara dayanan ibadetlerin tümü geçersizdir.

Allah'ın büyük meleklerinin şefaati edebilmelerinin şartı Allah'ın izni ve şefaati yapılacak kişiden Allah'ın hoşnut olmasıdır.

Allah hem zatında hem de sıfatlarında da birdir. Doğmamış doğurmamıştır. Herkes ona muhtaç o ise kimseye muhtaç değildir. Onun bir benzeri de yoktur.

Allah melekleri kendi hizmeti için yaratmıştır.

Zan, hakkı hiçbir zaman aydınlatamaz. Hakkın mutlaka bir dayanağının olması gerekmektedir.

Âhiret gününe iman eden müminlerin hedefi dünyayı imar ettikten sonra âhiret için çalışmaktır. Bu yoldaki azıkları Rablerinin kitabı ve peygamberlerinin sahîh sünneti olmalıdır.

Kimin doğru yol kimin de batıl yol üzerinde olduğunu en iyi bilen sadece Allah'tır. İyiliğe iyi bir karşılık, kötülere de müstahak olduğu cezayı verecektir. Allah'ın iyi kulları büyük günah olan şirk ve haddi gerektiren günahları işlemezler. Küçük günahlardan korunmak Allah'ın koruduğu hariç mümkün değildir. Allah'ın mağfireti o kadar geniş ki tevbe etmekle hiçbir günah kalıcı değildir.

Kişide riya ve kendini beğenme duygusu yoksa nefisini tezkiye etmesi caiz olur.

Bir yere giderken izin almak gereklidir. Gelen kişi kim olduğu sorusuna ismini beyân etmek şekliyle cevaplamak zorundadır. Yürüyen kişinin duran kişiye selam vermesi doğru olandır. Fazilet ehli insanları ziyaret edip hayırlı dualarını almak iyi bir davranıştır.

Kişi riyadan emin olmak şartıyla iyi insanların huzurlarında onları methedilebilir.

Kişi kibleye sırtını dayayabilir.

Bir şeyi tecrübe etmek o şeyi iyi bilmekten daha sağlam bir yoldur.

Cennet ile cehennemin şu an yaratılmış olduğu anlaşılmıştır. Çünkü hadiste “Bana cennet ile cehennem gösterildi.”⁴⁵¹ denildi. Mutezileye göre cennet ile cehennem henüz yaratılmamıştır. Nitekim Necm sûresinde: “*Andolsun ki onu (meleği) iniş esnasında en sondaki sidretü’l-müntehânın yanında bir daha gördü. Ki onun yanında huzur içinde kalınacak cennet vardır.*”⁴⁵² Ayrıca, “*Genişliği gökle yerin genişliği gibi olup Allah’a ve peygamberlerine iman edenler için hazırlanmış bulunan cennete ve rabbinizin bağışlamasına erişebilmek için yarışın. Bu, Allah’ın lütfudur ki onu dilediğine verir. Allah büyük lütf sahibidir.*”⁴⁵³ Denilmektedir.

Allah’tan çokça istiğfarda bulunmak.

İyi dinlemeyen kişiyi nasihate muhtaçsa nasihat etmek.⁴⁵⁴

Hayânın tümü hayırdır.⁴⁵⁵ Başka bir rivayette şöyle denilmektedir: İmanın yetmiş küsur veya altmış küsur şubesi vardır en faziletlisi “La ilahe illallah” sözüdür. En azı yoldaki zararlı şeyleri izale etmektir. Hayâ imandan bir şubedir.⁴⁵⁶

29-32. âyetler bağlamında Allah, Hz. Muhammed’in (sav.) davetinden yüz çeviren müşriklerden uzak durmasını istemektedir. Allah’ın bu emrinden, İslam davetini kabul etmediği halde sırt çevirmeyen kişi için davetin gerekliliğini anlıyoruz. Bu âyetlerde Hz. Muhammed’in (sav.) davet sınırı çizilmiştir. Şöyle ki Hz. Muhammed’in (sav.) kafirleri imana getirmekten sorumlu olmadığı bildirilmektedir. O Sadece bir uyarıcıdan ibarettir. Dünya hayatındaki sınavın hikmeti ise kıyamet günündeki mükâfatın gerçekleşmesi için sınavdakilerin kalbindekileri açığa çıkarmasıdır.

⁴⁵¹ Buhârî, *Sahîhu’l-Buhârî*, Kitabu’s-Sela, babu keyfe furideti’s-Salavâtu fi’l-İsrâ, (No.336).

⁴⁵² Necm, 53/13-15.

⁴⁵³ Hadîd, 57/21.

⁴⁵⁴ Âskalânî, *Fethu’l-Bârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, 9/89.

⁴⁵⁵ Nevevî, *Riyâzu’z-Sâlihîn*, thk. Muhammed İlyas el-Bare Benkuvî, (Dimeşk: Dâru Nuru’s-Sebâh, Birinci Basım, 2012), 350.

⁴⁵⁶ Nevevî, *Riyâzu’z-Sâlihîn*, 350.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEVHÎD MESAJININ BİRLİĞİ VE MÜŞRİKLERİN KINANMASI

İnsanların üzerine farz olan ilk şey tevhi'dir. Bu konuda İbn Abbas (ra.) şöyle demektedir: Allah resûlü (sav.), Muâz b. Cebel'i Yemen ehline gönderdiğinde ona şöyle dedi: "Sen ehli kitaptan olan bir kavme gideceksin. Onları ilk davet ettiğin şey Allah'tan başka ibadet edilmeye layık bir ilahın bulunmadığına şهادet etmek olsun!"⁴⁵⁷ Tevhîd, dünya ve âhiretin kurtuluş yoludur. Tüm peygamberlerin davet anahtarıdır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: (وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا (الطَّاغُوتِ) *"Andolsun ki biz her ümmete, 'Allah'a kulluk edin, sahte tanrılardan uzak durun' diyen bir elçi gönderdik. Onlardan kimini Allah doğru yola iletti, kimileri de saptırılmayı hak ettiler."*⁴⁵⁸ Allah, Hz. Muhammed'e (sav.) verilen vahyin benzerini geçmiş peygamberlere de verildiğini beyan etmektedir. Keza Allah, kafirlere hitaben ibadetlerini Allah'a has kılmalarını ve sadece ona ibadet etmelerini emretmektedir. Allah Teâlâ, müşriklerin ilahlık güçleri olmayan Lât, Uzzâ ve Menât'a tapmalarını kınamaktadır. Bu putlar hakkındaki çürümüş düşüncelerinin temelsiz olduğunu ve sadece zanna dayandığını ispat etmektedir. Tabi olunacak dinin zanna değil hakikate dayanması gerektiğini belirtmektedir. Oysa Hz. Muhammed'in (sav.) getirdiği inancın direk Allah'ın vahiy meleği olan Cebrâil'den (a.s.) alınan bir din olduğunu bildirmektedir.

3.1. HZ. İBRAHİM VE HZ. MÛSÂ'NIN SAHİFELERİNDE GEÇEN VASİYETLER

İslam dininin kökü asırlar öncesine dayanır. Allah'ın peygamberleri (a.s.) de birbirini teyid etmiştir. Haliyle dinleri de birbirine benzerdir. Hatta bütün peygamberlerin dini birdir ismi de İslam'dır. O halde Hz. Muhammed'den (sav.) önce gelen Hz. Mûsâ'nın (a.s.) sahifeleri ve ondan çok önce gelen Hz. İbrahim'in (a.s.) sahifeleri öz itibarıyla aynıydı. O İbrahim ki görevine bağlı, vefakâr ve samimi

⁴⁵⁷ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, (No:6937).

⁴⁵⁸ Nahl, 16/36.

idi. O zaman gerek Hz. Mûsâ'ya Gerekse Hz. İbrahim'e indirilen kutsal mesaj nedir? Bu mesaj'ın ilk ilkesi şuydu: *“Hiçbir günahkâr başkasının günah yükünü taşımaz İnsan ancak çabasının sonucunu elde eder. Ve çabasının karşılığı ileride mutlaka görülecektir. Sonra kendisine karşılığı tastamam verilecektir.”*⁴⁵⁹ Bu da adaletin kendisidir. *“İnsanoğlu sadece kendi çabasının karşılığını tahsil edebilir.”* Yani insanın yalnız kişisel çabasıyla elde ettiği kendisinin hanesine yazılır. Bu dünyamız âhiretin tarlasıdır. Öbür dünyada çalışma olmadığından telafisi mümkün olmayan tek fırsat dünya hayatıdır.

3.2. MÜŞRİKLERİN İNANÇLARI

Hz. İbrahim ve oğlu İsmail (a.s.) Arab yarımadasında, tevhîd dinini yayıp namaz kılsınlar diye Mekke'nin vadisinde bir olan Allah'a ibadet etmek için insanlara bir beyt inşâ ettiler. *“Ey rabbimiz! Ben zürriyetimden bir kısmını, senin kutsal evinin (Kâ'be) yanında tarıma elverişli olmayan bir vadiye yerleştirdim. Bunu yaptım ki rabbim, namazı kılsınlar.”*⁴⁶⁰ Hz. İbrahim, oğlu İsmail (a.s.) ve annesi Hacer'i Kâ'be'nin yanında bırakarak Kudüs'e döndü. Hz. İsmail'in nesli bu tevhîd dini üzere yüzlerce yıl devam etti. Tarihçilerin aktardığına göre, Âmr b. Luhay el-Hûzâî Mekke'ye lider olunca ticaret için Şam'ın Belkâ topraklarına gider ve oradaki insanların taştan, ağaçtan putlara tapıldığını görür. Bu manzara hoşuna gider ve bu putların ne işe yaradığını sorar? Onlar, “Bu putlara taparız. Yağmur yağdırmak istediğimizde ve yardıma ihtiyaç duyduğumuzda onlara müracaat ederiz.” dedi. Bunun üzerine Âmr, bu putlardan Hûbel'i Mekke'ye götürüp Ka'be'nin içine koyduktan sonra insanları Hûbel'e tazimde bulunmalarını istedi.⁴⁶¹ Böylece insanlar bu putlara tapmaya başladılar. Allah'ın evi olan Kâ'be'yi, sâlih ve iyi bildikleri kulların heykelleri ile doldurdular. Daha sonra her kabile kendine özel bir put benimseyip taptı.

Müşrikler ibadetlerinde birçok puta tapardı. Kendilerince bu put diğerinden daha güçlü olabilir düşüncesini taşırlardı. Veya diğer putun başka kabileye daha merhametli olabileceğini düşünürlerdi. Örneğin Sakifoğulları “Lât” a tapardı. Evs ve

⁴⁵⁹ Necm, 53/38-41.

⁴⁶⁰ İbrahim, 14/37.

⁴⁶¹ Razi, *Mefâtihu'l-Gayb*, 2/346.

Hazrec “Menât”a tapardı. Her kabilenin bir ilâh edinip onlardan yardım dileyerek onlara taparlardı.⁴⁶²

Kureyş ve tüm Araplar bunlara tapardı. Hûbel putu Kureyşlilerce meşhurdu. Dikdörtgen bir taş üzerine inşâ edilmiş beyaz bir taştan oluşuyordu. Fahredin-i Râzî der ki: “Lât” insan şeklinde olup Taif’teki mescidin sol minaresinin yerinde idi. Kurtubî de bunu söylemiştir.⁴⁶³

(اللَّاتِ) Lât’teki (تِ) (الْمَنَآةِ) Menât’taki (ة) gibi muenneslik ta’sıdır. Nitekim vakf durumunda lafzatullaha benzemesin diye (تِ) harfi uzun olarak yazılmıştır. Sakifoğulları ve Taif halkı Lât’a tapıyorlardı. Bazıları “Lât” yemeğe yağ karıştırarak insanlara ikram eden bir adam olduğunu sonrasında insanlar ona tapmaya başlayınca onun şeklinde bir put yapıp taptılar. demişlerdir. Bu rivâyate göre “Lât” erkek bir puttur.⁴⁶⁴ “Uzzâ” sözcüğü ise “el-Aâz” sözcüğünün müennesidir. Aslında ibadet edilen bir ağaçtır. Peygamberimiz (sav.) Uzzâ’yı parçalamak için Halid b. el-Velid’i göndermiştir. Onu parçalayınca içinde saçı dağınık elleriyle kafasına vuran bir şeytan çıktı. Halid (r.a.) onu da öldürdü. Halid b. el-Velid onu öldürünce şu şiiri söyledi: “Ey “Uzzâ” seni reddediyorum, sana saygı da duymuyorum. Nitekim ben Allah’a senin ihanet ettiğini bildim.” Halid (r.a.) döndüğünde olayı Hz. Peygamber’e (sav.) anlatınca Hz. Peygamber (sav.): “İşte Uzzâ ona bir daha ibadet edilmeyecektir.” dedi. “Menât” ise Hüzeyl ve Hüzâa’a ait taştan yapılmış bir puttur.⁴⁶⁵

3.2.1. Müşriklerin Putlara Tapmalarının Kınanması

Yüce Allah bu sûrede Hz. Muhammed’in (sav.) getirmiş olduğu hidâyeti, hak dini, Allah’a ibadet etme emrini, O’nu birlemeyi söz konusu etmiştir. Müşriklerin, hiçbir şeye sahip olmayan, faydası olmayan ve zararı önleyemeyen, taktığı anlamsız boş isimlerden ibaret olan varlıklara ibadetlerinin batıl olduğunu beyan etmiştir. Bu boş isimleri onlar ve onların cahil ve yoldan çıkmış ataları takmıştır. Bu batıl isimleri

⁴⁶² İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr mine’t-Tefsîr*, 29/45.

⁴⁶³ İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr mine’t-Tefsîr*, 17/105.

⁴⁶⁴ Râzî, Fahreddîn, *Mefâtihu’l-Gayb, et-Tefsîru’l-Kebîr*, 28/247.

⁴⁶⁵ Râzî, Fahreddîn, *Mefâtihu’l-Gayb, et-Tefsîru’l-Kebîr*, 28/247.

kendileri uydurmuşlardır. Böylelikle hem kendilerini hem de başkalarını kandırarak saptırmış oldular. Bu durumdaki putlar hiçbir şekilde ibadete layık değildirler.

Müşrikler “Lât” adını ibadete layık demek olan “İlâh” adından, “Uzzâ” adını, “Azîz” den, “Menât” adını da “Mennân”dan türetmiş olduklarını iddia etmektedirler. Böylelikle onlar Allah’ın isimlerinde haktan uzaklaşmış ve O’na ortak koşma yolunu izlemişlerdir. Bu gibi isimler anlamsız isimlerdir. Çünkü asgari seviyede aklı bulunan herkes, söz konusu vasıfların bu varlıklar hakkında söz konusu olmadığını çok iyi bilir.⁴⁶⁶ İzledikleri yolun doğruluğuna dair herhangi bir delil ve belge indirilmiş değildir. Hakkında Allah’ın herhangi bir delil indirmediği her bir husus ancak batıldır. Din olarak kabul edilemez. Bizzat kendileri de kabul ettikleri o yolun doğruluğuna dair herhangi bir delile tabi değillerdir. Bu sözleri söylemeye onları iten bozuk kanâatleri ve tutarsız cehaletleridir. Nefislerinin arzuladığı şirk ve hevâlarına uygun olan bid’atleridir. Onları böyle davranmaya sevk eden ilim ve hidâyetten yoksun olmaları ve zanna tabi olmalarıdır.⁴⁶⁷

(أَمْ لِلْإِنْسَانِ مَا تَمَنَّى فَلِلَّهِ الْآخِرَةُ وَالْأُولَى) “Yoksa insanın her hayal ettiği şey gerçekleşir mi sanıyorsunuz.”⁴⁶⁸ İnsan hayalperest olunca her özlediği şey gerçeğe dönüşür zanneder, ama realite böyle değildir. Daha sonra söylediklerine dair bir gerekçeyi aramak ister. Onun için inkâr ederek şöyle sorar: Acaba insanın kendisine istediği her hayırlı şey gerçekleşir mi? Doğrusu böyle değildir. Zira gerçek gerçektir. İnsanın hevâ ve istekleri hakikati değiştiremez.

Hülâsa, insanlar kendi hevâ ve heveslerine uymakla dalâlete gider. Hevâ ve istekler eşyanın tabiatını değiştiremez. Bunları hem dünyada hem de âhirette değiştirecek tek güç Allah’tır.⁴⁶⁹

3.2.2. Müşriklerin Melek Tasavvuru

Lât, Menât ve Üzzâ gibi putlar ile Allah’ın meleklerine dişilik telakki edenler bunlar arasında bir bağın olduğunu iddia etmekteydiler. Hâlbuki bu düşüncenin

⁴⁶⁶ Sâdî, *Teyşîru’-Kerîm er-Rahmân fî Tefsîri Kelâmi’l-Mennân*, 5/61.

⁴⁶⁷ Sâdî, *Teyşîru’-Kerîm er-Rahmân fî Tefsîri Kelâmi’l-Mennân*, 5/62.

⁴⁶⁸ Necm, 53/24.

⁴⁶⁹ Enverü’l-Bâz, *et-Teyşîru’t-Terbevî li-Kur’ânî’l-Kerîm* (Kahire: Dâru’n-Neşr Li’l-Câmiât, 2014), 3/352.

hakikati yoktur. Onlar zanlarına tabi olmuşlardır. Meleklerin yaratılışı hakkında onlara kaynak olacak herhangi bir delilleri yoktur. Müşrikler ve âhiret gününe inanmayanların, melekleri Allah'ın kızları olarak isimlendirmeleri onların tutarsız inançlarının bir tezahürüdür.⁴⁷⁰ “*Âhirete inanmayanlar, meleklere dişi adları takıyorlar. Oysa onların bu konuda hiçbir bilgileri yoktur. Sadece sanılarının peşinden gidiyorlar. Sanıları ise gerçeğin kırıntısının bile yerini tutamaz.*”⁴⁷¹ “*Rahmân'ın kulları olan melekleri dişi saydılar. Yoksa yaratılışlarına tanık mı oldular? Tanıklıkları kaydedilecek ve bundan sorguya çekileceklerdir.*”⁴⁷² Şu âyet ise onların yanlış bir zanna kapıldıklarını ve zannın bilginin yerini tutamayacağı vurgulanmıştır. “*Onların çoğu sadece zanna uyuyor. Oysa zan hiçbir şekilde gerçek ve kesin bilginin yerini tutamaz. Allah, onların yaptıklarını çok iyi bilmektedir!*”⁴⁷³

Sûrede müşriklerin taptıkları putların şefaate edeceğine yönelik inançlarının da yanlış olduğu belirtilmiş böylelikle müşriklerin davaları esastan yıkılmıştır. Zira o dünya ve ahretin sahibidir. Sadece onun istediği olur istemediği de olmaz.⁴⁷⁴ “*Göklerde nice melekler var ki, Allah'ın dilediği ve razı olduğu kulları için izin vermedikçe şefâatleri hiçbir fayda sağlamaz.*”⁴⁷⁵ Sûrede Allah Teâlâ âhirete inanmayan müşriklerin melekler hakkındaki evhâmlarını şu şekilde münakaşa etmektedir: Yeryüzünde öyle melekler vardır ki Allah'ın izni olmadıkça şefâatları kimseye bir fayda veremez. Bu kıymetli meleklerin şefâatı fayda vermiyorsa, aslı astarı olmayan taptığınız Lât, menât ve Üzzâ'nın size nasıl bir faydası dokunabilir? Hem aslı olmayan bir şey üzerine zâten inanç inşâ edilemez.⁴⁷⁶

3.2.3. Müşriklerin Dünya Görüşleri

Allah Teâlâ (c.c.) Hz. Muhammed'e (sav.) müşriklerin bu sapıklıklarına önem vermemesini, onlardan yüz çevirmesini ve Allah'a tevekkül etmesini emretmiştir. Zira Allah kimin sapkın ve kimin doğru yolda olduğunu daha iyi bilmektedir. Göklerin ve yerin, dünyanın ve âhiretin bütün gelişmelerin yönlendirmesi sadece

⁴⁷⁰ Seyyid Kutup, *fî Zilâl-el-Kur'an*, 9/419.

⁴⁷¹ Necm, 53/28, 29.

⁴⁷² Zuhrûf, 43/19.

⁴⁷³ Yunus, 10/36.

⁴⁷⁴ Enveru'l-Bâz, *et-Tefsîru't-Terbevî li-Kur'ânî'l-Kerîm*, 3/352.

⁴⁷⁵ Necm, 53/26.

⁴⁷⁶ Enveru'l-Bâz, *et-Tefsîru't-Terbevî li-Kur'ânî'l-Kerîm*, 3/354.

Allah'ın idaresi altındadır.⁴⁷⁷ Bu âyetlerde Hz. Muhammed'den (sav.) Allah'ı anmayan, âhiret hayatına inanmayan ve dünyadan başka bir şey düşünmeyenlerden yüz çevirmesi istenmiştir. Allah bu emri öncelikle Hz. Muhammed'in (sav.) müşriklerin yanlış düşüncelerine önem vermemesini emretmiştir. Allah Resûlü'nden (sav.) sonra bu emir bütün Müslümanlar için de geçerlidir. Müslüman toplumunun da sağlıklı olabilmesi için de fasık ve sapkın olanlardan uzak durması gerekliliği vardır. Çünkü bu insanların aklında Allah ve âhiret bilinci yoktur. Onların dünyadaki yaşamdan başka bir düşünceleri yoktur. Gözleri sadece dünyayı görür. Âhirete ne inanır ne de hesaba katar. Yeryüzüne gelme sebeplerinin tek amacı dünya hayatıdır. Onların hayattan tek amaçları dünya malı olduğundan, her plan ve projelerini buna göre hazırlarlar. Onlara yeryüzünün bir sahibinin ve idarecisinin olduğu, insanların hayatını yönlendirdiği, haber verildiğinde buna şiddetle karşı çıkarlar. Allah'ın sıfatlarını hayatın her alanından silmek istemektedirler. Günümüzde bu niteliklere sahip somut örneği materyalistlerdir.

Müşrikler, değer yargıları duyu organlarıyla algıladıklarından onlara göre başka bir âlem/âhiret yoktur. Bu nedenle ahlâkî prensiplerden de mahrumdurlar. Bu yüzden Allah'a ve âhiret hayatına inananlarla dost ve barış içinde yaşamaları mümkün değildir. Müşrikler ahlâkî prensiplerine hayallerinde bile yer vermezler. Eğer bir Müslüman, materyalistlerle vakit harcarsa, o vaktini beyhude tüketmiştir. Nitekim Müslüman bireylerin İslam ahlâkıyla ahlâklanabilmesi için o toplumun Medine şehir devletinde olduğu gibi bu rol modeliği üstlenecek yüksek karakterli şahsiyetlerin olması gerekir. İslam'ın hâkim olmadığı toplumlarda İslamî dinanizm olmadığından İslamî ahlâkın gelişip neş'û nemâ bulması düşünülemez. Sonuçta bir toplum ya cahilî toplumlarda olduğu gibi toplumunun putlarına tapar ve esfele safilîne doğru yol alır. Ya da tevhid inancı gereği yaratanın yol haritasını takip edip dünya ve âhiret saadetini yakalamakla Âlâ- İlliyyûna doğru yükselir.

Âyetin diğer bir anlamı; Allah'a ve âhiret hayatına inanmayanları küçümsemek ve insan yerine koymamaktır. Yahudilerin durumuna düşmemek için Allah'a ibadeti aklından çıkararak dünya kalıbı içinde esir kalan ve yoldan çıkmışlardan yüz çevirmek gerekir. Zira onlar Allah'a “Duyduk ve karşı geldik” diye

⁴⁷⁷ Seyyid Kutup, *fî Zilâli 'l-Kur'ân*, 9/419.

cevap vermişlerdi.⁴⁷⁸ “Bizi anmaktan yüz çeviren ve sadece dünya hayatını isteyenlerden yüz çevir. Onların bilgilerinin erişebileceği sınır budur. Hiç kuşkusuz senin Rabb’in kimin yolundan saptığını bildiği gibi kimin doğru yolda olduğunu da bilir.”⁴⁷⁹

3.3. ALLAH’A KARŞI GELEN KAVİMLER VE KÖTÜ SONLARI

3.3.1. Hz. Sâlih’in (a.s.) Davet metodu ve Kavmi

Kur’ân’dan anlaşıldığı üzere Semûd kavminin evleri dağlık bir mıntıkada veya uzayan kayalıklardaydı. “*Vâdilerde kayaları oyarak evler yapan Semûd’e (nasıl azap etti)*”⁴⁸⁰ Âyette geçen (vâdi) Vâdi’l-Kurâ olduğu düşünülmektedir. Bazı tarihçiler ise Semûd yurtlarının mekânının Hicr karyesi olduğu kanâatindedir.⁴⁸¹ Hz. Muhammed (sav.) Tebûk savaşında bu vadiye inmişlerdir. Hz. Peygamber (sav.) sahabeden bu vadiden koşacak şekilde buradan uzaklaşmalarını ve burada bulunan kuyunun suyundan içmemesini emretmiştir.⁴⁸² Günümüzde arkeolojik ve tarihsel çalışmalar sonunda Semûd kavmi’nin yaşadığı yer, yaptığı evler, yaşama biçimi gibi birçok bilinmeyen gün ışığına çıkartılmıştır. Semûd kavmi ile ilgili bu arkeolojik bulgulara bakmadan önce elbette Kur’ân’da anlatılan kıssayı incelemekte ve bu kavmin peygamberlerine çıkardıkları zorlukları gözden geçirmekte yarar vardır. Zira Kur’ân her çağa hitap eden bir kitaptır. Semûd kavmi’nin helâkı, kendisine gelen tebliği inkâr etmesi de her çağ için ibret alınması gereken bir olaydır.

Semûd halkı kendi elleriyle yaptıkları Vedd, Cedd, Hedd, Şems, Lât, ve Menât gibi putlara tapıyorlardı.⁴⁸³ Allah Teâlâ, Hz. Sâlih’e onların taptıkları putların ibadetini terk etmelerini, kendilerini yaratan Allah’a ibadet etmelerini, bu putların kendilerine ne bir fayda ve ne de bir zarar verebileceğini söyledi. Sâlih (a.s) onlara: Allah’tan başka yeryüzünde ilâh olabilecek hiç kimse yoktur. Allah önce sizin atanız olan Âdem’i (a.s.) topraktan yaratıp, dünyayı imâr etmek itmek için vazife vermiştir.

⁴⁷⁸ Seyyid Kutup, *fî Zilâli’l-Kur’ân*, 9/420.

⁴⁷⁹ Necm, 53//30.

⁴⁸⁰ Fecir,9.

⁴⁸¹ Afif Abdulfettah Tabbârâ, *Kur’an’da Peygamberler ve Peygamberimiz*, (İstanbul: Gonca Yayınları, 1982), 105.

⁴⁸² Afif Abdulfettah Tabbârâ, *Kur’an’da Peygamberler ve Peygamberimiz*, 105.

⁴⁸³ Afif Abdulfettah Tabbârâ, *Kur’an’da Peygamberler ve Peygamberimiz*, 105.

Allah'tan günahlarınızın bağışlanmasını istemiştir. Çünkü ona dönüp ibadet edenlere çok yakın ve dualarını da kabul eden olduğunu söyleyerek onlara vaaz ve nasihatte bulundu. Onlar ise Hz. Sâlih'e: *"Dediler ki: "Ey Salih! Sen bundan önce aramızda kendinden iyi şeyler beklenen biriydin. Şimdi babalarımızın taptığı şeylere tapmaktan bizi engellemeye mi kalkışıyorsun? Doğrusu bizi çağırdığın din konusunda şüphemiz var?"*⁴⁸⁴

Şeklindeki sözler ile karşı çıktılar. Sâlih (a.s)'in davetine çok az insan icâbet etti. Coğunluğu bu çağrıya kulaklarını kapattılar. Kavminin ileri gelenleri Hz. Sâlih'in çağrısına karşı şiddetle karşılık verip ona karşı düşmanlıklarını ilan ettiler. Müslüman olanları da kendi hâkimiyetleri altına alıp küçük düşürmek suretiyle eziyorlardı. Sâlih'in (a.s) uyarılarına rağmen onlar zayıf müminlere eziyet etmeye devam ettiler. İleri gelenleri müminler, *"Kavminin ileri gelenlerinden büyüklük taslayanlar, içlerinden zayıf gördükleri kesimden inananlara dediler ki, "Siz Salih'in rabbi tarafından gönderildiğine gerçekten inanıyor musunuz? Onlara da "Şüphesiz biz onunla ne gönderilmişse ona inanırız" dediler.*⁴⁸⁵

Kavminin kafirleri ise *"Biz sizin inandığınızı inkâr ediyoruz."*⁴⁸⁶ dediler. Bu zorba sınıfın Hz. Sâlih'e karşı düşmanlıkları had safhaya ulaştınca, ona suikast planlarını yaptılar. Hz. Sâlih'e *"Sizlerden dolayı huzursuz ve uğursuzluğun pençesinden bir türlü kurtulamıyoruz. Hz. Salih (a.s.) Huzursuzluğunuz ve uğursuzluğunuzu Allah takdir etmiştir."*⁴⁸⁷ Şehirdeki dokuz kişilik çete şehirde halkın düzenini bozuyorlardı. Bunlar birbirlerine Hz. Sâlih ve ailesini öldürmek için Allah adına yemin ettiler. Onlar Allah'ın elçisi ve müminlere komplo kurma planlarını yaparlarken Allah da onları helâk etmeden önce onlara son bir kez uyarı fırsatı vermiştir. Kavminin azgınları Sâlih (a.s)'dan davasının doğruluğunu kanıtlamak için kendilerine kocaman kayadan yavrusuyla beraber dişi bir deveyi çıkartmalarını istediler. Allah (cc.) da mucize olarak yavrusuyla beraber dişi bir deveyi kayadan çıkarttı. Allah, Semûd kavminin peygamberlerinin emrini ne derece tutup tutmayacağını sınamak için şehirdeki pınarın suyunu bir gün deveye diğer gün

⁴⁸⁴ Hûd, 11/62.

⁴⁸⁵ Â'râf, 7/75-76.

⁴⁸⁶ Â'râf, 7/75.

⁴⁸⁷ Neml, 27 /47.

ise şehir halkına ait olacak şekilde taksim etti. Sâlih (a.s) halkına deveye zarar vermeleri halinde Allah'ın azabına çarptırılacaklarını bildirdi. Ancak kavminden o dokuzlu çetenin cevabı deveyi öldürmek oldu. *“Derken, o deveyi keserek öldürdüler, böylece rablerinin emrinden dışarı çıktılar ve “Ey Salih! Eğer gerçekten sen Allah tarafından gönderilmiş bir elçi isen bizi tehdit ettiğin azabı getir de görelim!” dediler. Bunun üzerine onları o dehşetli sarsıntı yakaladı da yurtlarında yere serildiler.”*⁴⁸⁸

Allah, kâfir topluluğun komplolarını boşa çıkartıp onu kendisine zarar vermek isteyenlerin şerrinden kurtardı. Sâlih (a.s) bunca uyarıdan sonra kavminden herkesin kulaklarını kapadıklarını, nasihât almak isteyen kimsenin olmadığını görünce, kavmine Allah'ın azabı üç gün içinde gelip sizi helâk edecektir diye haber verdi. *“(Sâlih) Dedi ki: Yurdunuzda üç gün daha yararlanın. Bu, yalanlanmayacak bir vaattir.”*⁴⁸⁹ Üç gün sonra Allah'ın Hz. Sâlih'e va'dettiği azap sözü gerçekleşti. Helâk emri geldiğinde Allah, onu ve berberindeki müminleri rahmetiyle o kötü azaptan kurtardı. *“Zulmedenleri o korkunç uğultulu ses yakaladı da yurtlarında diz üstü çöke kaldılar. Sanki orada hiç yaşamamışlardı. Biliniz ki Semûd Kavmi Rablerini inkâr etti, (yine) biliniz ki Semûd Kavmi Allah'ın rahmetinden uzaklaştı.”*⁴⁹⁰ Salih o zaman onlardan yüz çevirdi ve şöyle dedi: *“Ey kavmim! Andolsun ki ben size rabbimin vahyettiklerini tebliğ ettim ve size öğüt verdim; fakat siz öğüt verenlerini sevmiyorsunuz.”*⁴⁹¹

Hülâsa, Lût kavminin helâk olmasının sebebi homoseksüellik hastalığıydı. Çağımızda onlar dernek kurarak kendi haklarını savunmak için yürüyüşler düzenlemektedirler. Onlara üzgü kanunlar düzenlenip onları korumaktadırlar. Ancak Allah'ın yeryüzündeki kanunundan gafil olanlar büyük bir hüsrân içindedirler. Yeryüzünde fitne ve fesat yayarak insan fıtratını değiştirmeye kalkışanlara Allah'ın intikam saati geldiğinde onların kurulu düzenini yerle yeksan edecektir. Lût gölü ve eserleri zalimler için büyük bir ibret olarak kalacaktır. “Onlar yeryüzünde dolaşp,

⁴⁸⁸ Araf, 7/77-79.

⁴⁸⁹ Hûd, 11/65.

⁴⁹⁰ Hûd, 66-67-68.

⁴⁹¹ Araf, 7/79.

kendilerinden öncekilerin sonlarının nasıl olduğuna bakmazlar mı? Allah onları yere geçirmiştir; inkârcılara da onların başına gelenin benzerleri vardır.⁴⁹²

3.3.2. Hz. Hûd'un (a.s.) Davet Metodu ve Kavminin Ona Cevabı

Tarihçiler Arapları üç ana kısma ayırır: Ârab-ı Bâide, Ârab-ı Ârîbe⁴⁹³, Ârab-ı Muerrebe'dir.⁴⁹⁴ Ârab-ı Bâide isminin almalarındaki sebep ise nesillerinden herkesin helâk olup, kimsenin kalmamasındandır. Âd ve Semûd bu kavimlerdenidir. Kur'ân tabiriyle Âhkaf (kum tepecikleriyle örtülü yer) bölgesinde yaşamışlardır. Âd Kavmi, Âd b. Âd b. İrem b. Sâ'm b. Nûh'un (a.s.) soyundandır.⁴⁹⁵ Âd ve Semûd'a Ârab-ı Ârîbe denmesinin sebebi onların Âraplıkta kökleşmiş olmalarındandır. İrem ise Nûh'un oğlu Sam'ın oğludur. Âd kavmi, birinci Âd ve ikinci Âd kavmi diye ikiye ayrıldığı bilinmektedir. Birinci Âd hakkında Kur'ân şöyle işaret etmektedir: *"İlk Ad milletini, Semud milletini yok edip geri bırakmayan O'dur."*⁴⁹⁶ Allah Âd kavmine kendilerinden Hûd adında bir peygamber gönderdi. Hûd'un (a.s.) kavmi helâk olduktan sonra O da Yemen'in Hadramût bölgesinde vefât etmiştir.⁴⁹⁷

İsbâ' b. Nebâte (H.101-110) der ki: Günün birinde ben Hz. Ebu Bekr'in (r.a.) hilafetinde Hz. Ali'nin (r.a.) yanında oturmuşken birden Hadramût bölgesinden geldiğini söyleyen bir adam geldi ve ömrümde bu kadar boyu uzun ve yüzü çirkin birini görmemiştım. Adam durdu selam verdikten sonra oturdu. Ancak boyu o kadar uzundu ki, sanki ayakta durur gibiydi. Sizin büyüünüz kimdir? diye sordu. Oradakiler Ali b. Ebî Talib'i işaret ettiler. Dediler ki, bu Allah resulünün (sav.) amcasının oğludur. İnsanların en bilginidir. dediler. Ona baktıktan sonra otur ey adam dedi. O ben zaten oturuyorum ey mürşîd. dedi. Hz. Ali, siz Hadramût bölgesinden misiniz? dedi. Evet dedi. Sonra Hz. Ali ile ilgili 10 beyt inşâ ettikten

⁴⁹² Muhammed, 47/10.

⁴⁹³ İbnü'l-Esîr el-Cezerî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ebî'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerim b. Abdülvahid eş-Şeybânî el-Cezerî İzzeddîn, *el-Kâmil fî't-Târih*, thk. Omer Abdusselam Tedmürî, (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-Arabî, birinci basım, 1997), 73.

⁴⁹⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târih*, 1/73.

⁴⁹⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târih*, 1/79; Taberî, Muhammed b. Cerîr Taberî, *Târîhu Taberî*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, (Kahire: Daru'l-Maârif, ikinci basım, 1967), 1/216.

⁴⁹⁶ Necm, 53/50-51.

⁴⁹⁷ Himyerî, Ebû Muhammed Cemaluddîn Abdülmelik b. Eyyüb, *et-Ticân fî mulûki'l-Himyer*, thk. Merkezu'd-Dirâsât ve'l-Ebhâsi'l-Yemeniyye, (Yemen: Merkezu'd-Dirâsât ve'l-Ebhâsi'l-Yemeniyye, birinci basım, h. 1347), 175.

sonra Hz. Ali şiirlerini beğendi ve onun için duada bulundu. Onu sevdi ve İslam'ı anlatınca Müslüman oldu ve ona siz Hadramût bölgesini iyice bilir misiniz? Adam siz bilmezseniz kim bilsin? dedi. Siz Âhkâf'ın yerini bilir misiniz? dedi. Adam sanki siz Hz. Hûd'un (a.s.) kabrini benden soruyorsunuz? Hz. Ali, Allah senden razı olsun doğru söyledin. dedi. Adam dedi ki. Ben gençliğimin zirvesinde iken mahalleden birkaç arkadaşarımla beraber Hz. Hûd'un kabrini ziyaret etmek için yola koyulduk. Bizler Âhkâf mıntıkasında günlerce yürüdük ve içimizde kabrin yerini bilen biri vardı. Yüksek ve kırmızı kum tepeliklerin içinde mağaralara kadar geldiğimizde mağaraların birine girdiğimizde, içinde uzun zaman kaldıktan sonra odasının biri diğerinin üstüne çökmüş iki odaya ulaştık ve zayıf birinin içine girecek kadar dar bir girişi vardı. Ben girdim ve ranzası üzerinde bir cesede rastladım ellediğimde sanki yaşıyor gibiydi. Cesedi bozulmamıştı. Başucunda hayatını yazan bir kitap vardı kitapta şunlar yazılıydı: “Ben Allah'ın peygamberi Hûd peygamberim. Âd kavminin Allah'ı inkârından dolayı çok üzüldüm ve Ancak Allah'ın helâk emrinden dönüş olmaz.” Ali (r.a.) dedi ki, evet doğrudur bende bu haberin aynısını Ebu'l-Kasım'dan (sav.) işittim.⁴⁹⁸

Biz binlerce yıl önceki kavimlerin haberlerini Kur'ân'da okumaktayız bu da Kur'ân'ın mucizevî yönlerindendir. Allah, insanlık tarihinde her topluluğa peygamberler göndermiştir. Ancak bu kavimlerin çoğu peygamberlerinin tevhîd davetine karşı çıkmışlardır. Allah Teâlâ da ona karşı gelen kendi mülkünde onu tanımayan tüm bu toplulukları zamanla helâk etmiştir. Onlardan bazılarını helâk ederken arkalarından bir eser bırakmıştır. Hatta Kur'ân bize: *“Onlar yeryüzünde dolaşıp gezmediler mi ki, onlardan evvelkilerin sonunun ne olduğunu görsünler.”*⁴⁹⁹ *Yeryüzünde gezip dolaşın da (âyetlerimizi) yalanlayanların sonunun ne olduğunu görün.*⁵⁰⁰ *Andolsun biz aklını kullanan bir toplum için ondan (harab ettiğimiz o ülkeden) açık bir işaret bırakmışızdır.*⁵⁰¹ diyerek onların sonlarını bize haber vermiştir.

⁴⁹⁸ Himyerî, Cemaluddîn Abdulmelik b. Eyyüb, *et-Ticân fî mulûki 'l- Himyer*, 176.

⁴⁹⁹ Muhammed, 47/10.

⁵⁰⁰ Enâm, 6/ 11.

⁵⁰¹ Hacc, 22/ 4/46.

Haddini aşır Allah'a karşı gelen kavimlerden biri de Âd kavmidir. Âd b. İrem' için İlk Âd denmesinin sebebi, onların Benî Lukaym b. Hüzeyl b. Âbîl b. Dîd b. Âd'il-Ekber'den gelmiş olmalarıdır. Âd kavmine azap geldiğinde onların kardeşleri Âmâlikelerle beraber Mekke'de yaşıyorlardı. Orada olmadıklarından onlara azap bulaşmadı. İşte bunlara İkinci Âd kavmi denilmektedir. Bunlar daha sonra birbirini katliamlardan geçirdikleri için Allah onları da helâk etmiştir.⁵⁰² Bu kavim Arab Yarımadası'nın güneyinde, Yemen ile Umman arasında, Hadramevt yakınlarında Kur'ân tabiriyle Âhkâf (kum tepelikleriyle örtülü yer) mıntıkasında yaşamışlardır.⁵⁰³

1837 de Britanya Donanmasına bağlı James R. Welested, (حصن الغراب) Hısn-Gurâb yakınında, Hûd Peygamberle ilgili bir yazıt bulmuştur.⁵⁰⁴ 1992 yılında Nicholas Clapp isminde bir arkeolog İrem şehrinin eski kalıntılarını meydana çıkartmıştır. Clapp, 1932 yılında Bertram Thomas adlı İngiliz araştırmacısının "Arabia Felix" isimli kitabını okuduktan sonra çok etkilenir. Thomas, bu kitabında bir Ârab'ın daha önce içinde yaşamış olan bir şehrin izini bulduğunu iddia etmektedir. Bedevîler bu şehre Ubar ismini vermişlerdi. Yazar bu bölgeye bir araştırma gezisi düzenlediği sırada yazara, Bedevîler, eski bir patika yolundan Ubar şehrine giden yol olduğunu söylemişlerdi. Maalesef Thomas araştırmasını bitirmeden ölür. Clapp, Thomas'ın hikâyelerinden etkilendiği için Ubar'dak arkeolojik araştırmada bulunmaya karar verir. İlk işi eski patika yolunu bulmak olur. Yolu bulduktan sonra NASA'ya müracaatta bulunur. Uydudan mıntikanın fotoğrafını çektirir.⁵⁰⁵ Clapp, eski elyazma ve haritaları Californiya'daki Huntington Kütüphanesi'nde araştırmaya başlar. Gayesi mıntikanın bir haritasını bulmaktır. Araştırmadan sonra meşhur Batlamyus'un çizdiği bir haritayı bulur. Batlamyus, bu haritada söz konusu mıntıkayla ilgili hem şehri hem de şehre giden yolları çizmiştir. Haritadaki çizim ile uzaydaki fotoğraflar birbirini desteklediğinden alelacele kazılara başlar. 12 m kazıdan sonra kumların altından eski harabe bir şehri ortaya çıkarırlar. Buldukları bu şehir harabelerinin, Kur'ân'da da geçen Âd kavmine ait İrem şehri olduğunu

⁵⁰² Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'ân Te'vîli Ây'il-Kur'ân*, 13/97.

⁵⁰³ İbnü'l-Esîr el-Cezerî, İzzuddîn, *el-Kâmil fî't-Târih*, 1/73.

⁵⁰⁴ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 2/51.

⁵⁰⁵ Cavit Yalçın, *Kavimlerin Helâkı* (İstanbul: Vural Yayınları, 1996), 34-38.

duyurdular.⁵⁰⁶ Bu harabelerle beraber burc'a benzer kuleler ve yüksek yapıları buldukları için, araştırmaları çok kolay oldu. Şimdi de Kur'ân'ın İrem hakkındaki sözlerine bir göz atalım:” (الم تر كيف فعل ربك بعاد ارم ذات العماد التي لم يخلق مثلها في البلاد) “*Rabbinin Âd Kavmine ne yaptığını görmedin mi? Yüksek sütunlar sahibi İrem’e ki şehirler içinde onun bir benzeri yaratılmış değildi.*”⁵⁰⁷ Kur'ân'a göre onların yurtları Âhkâf'ta idi. Kur'ân şöyle buyuruyor: Âd'ın kardeşi (Hûd'u) hatırla ki, bir vakit Âhkâf'ta kavmini inzâr etmişti.⁵⁰⁸ Âhkâf, “hıkf”ın çoğulu olup anlamı; dağların yüksekliğine ulaşmamış kumluk tepelikleridir.⁵⁰⁹ Kur'ân Âd kavminin İrem adında görkemli bir şehir kurduklarını bildirmiştir. “*Görmedin mi? Allah neler yaptı (Hûd'un kavmi) Âd'a, yani direk (yüksek binalar) sahibi İrem’e Şehirler içinde benzeri kurulmamış*”⁵¹⁰ Arkeologlar, İrem'in yeri ile ilgili uzun araştırmalardan faydalananarak, İrem'in Âkabe'nin yirmi beş mil doğusundaki Rem Dağı'nda kurulmuş olduğu görüşünü tercih etmişlerdir.⁵¹¹

Allah Teâlâ Hûd peygamberi kavmi olan Âd'a gönderdi ve onları şöyle davet etti: “*Allah'tan başka ilâhlık vasfına layık olabilecek kimse olmadığından ibadetinizi sadece Allah'a ediniz. Zaten sizin ilâh diye taptığınız putlar size ne bir fayda ve de bir zarar verebilir. Ben bu çağrımın karşılığında ücretini de Allah'tan başka hiç kimseden almıyorum. Sizler hâlâ düşünüp akıl almaz mısınız? Doğrusu yaptığınız işin akıbetinin size ne kadar zarar vereceğini bir anlamış olsanız, günahlarınızın mağfireti için Allah'tan hemen af dileyip pişman olmanız gerekirdi. Şimdi geç değil, pişmanlık dileyin ki Allah işlediğiniz şirke karşılık günahlarınızı afetsin. Toprağınız ve neslinize bereketli bulutlardan üzerinize merhamet yağmurları yağdırsın. İş böyle olursa Allah, sizin fizikî gücünüze yerin ve göğün bereketiyle güç katar. Sizi yaratan rabbinizin davetinden neden kaçıyorsunuz? Üzerinizdeki nimetine neden nankörlük ediyorsunuz?*” Hûd (a.s.) bu davetinden sonra onlara: “*Ey kavmim ben size Allah tarafından çok açık bir mucize ve delil getirdim. Hâlâ neden iman etmiyorsunuz?*

⁵⁰⁶ Uluslararası Dini Araştırmaları ve Küresel Barış Sempozyumu Konya 2013, “*Uluslararası Dini Araştırmaları ve Küresel Barış Sempozyumu Konya 2013*”, *International Symposium on Religious Studies and Global Peace: Konya, 17-18 May 2013* (Konya: TİMAV Yayınları, 2013). Prof. Dr. Yılmaz CAN, Eski Kavimlere Ait Şehir ve Mimarlık Eserleri, 2/771-772.

⁵⁰⁷ Fecir, 89/6-7-8.

⁵⁰⁸ Âhkâf, 46/ 21.

⁵⁰⁹ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'ân Te'vîli Ây'il-Kur'ân*, 13/30.

⁵¹⁰ Fecir, 89/6-7-8.

⁵¹¹ Tabbârâ, *Kur'ân'da Peygamberler ve Peygamberimiz*, 98.

*Onlar, hayır senin bize getirdiğin deliller bize açık olmadığından sana iman etmiyoruz. Zaten bizim putlarımız bize şefâat ederek bizi kurtaracaktır. Olsa olsa bizim bazı ilâhlarımız seni çarpmıştır. Dediler.”*⁵¹² Hz. Hûd, sizin putlarınız hakkındaki akidenizin hiçbir doğru dayanağı yoktur. Buna karşılık onlar Hûd peygamberin davasını küçümseyip hor gördüler. Onu yalancılıkla itham ettiler. Oysa Hûd’un (a.s.) onların iyiliğinden başka bir isteği yoktu.

Hûd (a.s.)’ın Örnek Cesareti

Hûd (a.s.) bu davetinden sonra şu şekilde onlara meydan okudu: *“Sizinle beraber Allah’ta şahit olsun ki sizin taptığınız tanrılardan uzağım. Bundan sonra isterseniz hep beraber bana karşı komplo kurabilirsiniz. Bana süre de tanımayın. Ben, ancak benim de sizin de Rabbiniz olan Allah’a güveniyorum, Onun yakalamadığı hiçbir canlı yoktur. Ben her şeyi size söyledim. Şayet bunca tebliğden sonra iman etmezseniz. Allah canınızı aldıktan sonra, yerinize başka bir milleti getirir. Siz artık o millete hiçbir şekilde zarar veremezsiniz. Allah her şeyi gözetleyendir.”*⁵¹³

Nihâyet Âd kavmi Hûd (a.s.)’ın davetinden bıktılar ve ona, haber verdiği azabı getir dediler. *Hûd peygamberde Allah’ın azabı mutlaka üzerinize inecektir, hele ilahî azabı bekleyedurun, sizinle beraber bende azabı bekleyeceğim. Dediler ki “Sen bize tek Allah’a kulluk etmemiz ve atalarımızın tapmakta olduklarını bırakmamız için mi geldin? Haydi sözlerinde doğruysan bizi korkuttuğun azabı hemen getir bakalım.”*⁵¹⁴ Hz. Hûd, atalarını körü körüne taklit ettiklerinden dolayı düşünce hürriyetlerini yitirdiler ve onlarda kölelik ruhu hâkim düşünce haline geldi.

Allah, kendi rahmetiyle Hz. Hûd ve beraberindeki müminlere Mekke’ye doğru yol almalarını emretmiştir. Mekke’ye ulaşan müminler kurtulduktan sonra Allah, Âd kavmini şiddetli bir azapla helâk etti. Âd kavmi Allah’ın düzenini kabul etmeyerek peygamberlerine isyân edip azgınlığın yolundan gittiler. Âd kavmi Allah’a karşı isyan ettiklerinden onlara lanet müstahâk oldu.

⁵¹² Hûd, 11/50-53.

⁵¹³ Hûd, 11/54-57.

⁵¹⁴ Ahkaf, 46/ 22.

Allah, (c.c.) Âd kavmine şiddetli bir kasırgayı mûsâllat etmiş, kof hurma kütüklerini savurduğu gibi onları da savurmuştur. Kur’ân, onların şiddetli azabı hakkında şöyle haber vermektedir: *Âd kavmi yeryüzünde Allah’a karşı isyân ettiler. Kendilerinden daha güçlü hiç kimsenin olmadığını iddia ettiler. Onları yaratan Allah’ın onlardan daha güçlü olduğunu görmediler. Allah’ın âyetlerini inkâr ettiklerinden onlara zilletli azabı onlara tattırdı. Kara günlerin bedbaht ve dondurucu rüzgarla rezil edici bir azapla onları helâk etti. Onları kurtaracak bir yardımcı bulunamadı.*⁵¹⁵

Allah, (c.c.) Âd kavmini uğultulu, azgın bir kasırgayla helâk etmiştir. *“Onlara yedi gece sekiz gün, aralıksız azap yağdırdı. Allah onları uğursuzluğu sürekli olan bir günde kulaklarını patlatan bir kasırgayla kökünden kopmuş hurmanın kütüğü gibi yere yığıldı.”*⁵¹⁶ Âd kavmi, uzaktan azap bulutunu görünce yağmur bulutu olduğunu tahmin ettiler. Çünkü çöl kumu da uzaktan bakınca yağmur bulutuna benzemektedir. Âd kavminin, uzaktan bu manzaraya aldanmış olmaları muhtemeldir. Brian Doe, kum fırtınasının tarifini şöyle yapmaktadır: *“Güçlü rüzgarlarla savrulan, yükselen akımlarla yüzlerce metre yukarı çıkan kumlu bir buluttur.”*⁵¹⁷ Ubâr şehri de metrelerce kalınlıktaki bir kum tabakasının altından çıkarılmıştır. Kur’ân’ın tabiriyle “yedi gün sekiz gece” bu şehrin üstüne tonlarca kum yağdırılmış olup insanları diri diri kumlara gömmüştür. Kazılarda bu hakikat, “Fransız Çam’Interesse dergisi”de şöyle geçiyor: Ubâr şehri, bir kum fırtınasının sonunda 12 metre kuma gömülmüştür.⁵¹⁸

Özetle, Hûd kavmi askerî,⁵¹⁹ iktisadî⁵²⁰ ve teknolojik⁵²¹ bakımından yeryüzünün en güçlü halkıydı. Nûh (a.s.) tufandan sonra putlara ilk tapan kavimdir. Bir devlet ne kadar kentsel, endüstriyel ve askerî ve teknolojik yükselme ve ilerleme

⁵¹⁵ Fussilet, 41/ 15-16.

⁵¹⁶ Kamer, 54/18-20.

⁵¹⁷ Brian Doe, “Southern Arabia, Thames and Hudson”, 11.12.2015, (1971), <http://www.thamesandhudson.com/register.obyx11/12/2015>.

⁵¹⁸ Brian Doe, Çam’Interesse, “Çam’Interesse”, Ocak 11/12/2015, (2015), <https://www.ihya.org/kavram/konu-2762.html>.

⁵¹⁹ Â’râf, 7/69.

⁵²⁰ Şuârâ, 26/128.

⁵²¹ Fecr, 89/6-8.

kaydetse dahi Allah'ın dinine inkâr ve isyana kalkışması halinde onların helâk edilişleri kaçınılmazdır.⁵²²

“Ahkâf” sûresi'nin 21. Âyeti de Âd kavminin yerini belirlemekte yardımcı olmuştur. Bu kelime Arapçada “kum tepeleri” anlamındadır. Arkeolojik bulgular İrem şehri ve Âd kavminin varlığı Kur'ân'ın anlattığı şekilde yok olduklarını ortaya koymaktadır. Kumlara gömülmüş bu şehirlerin bulunmasıyla Kur'ân'ın Allah tarafında gönderilmiş bir hayat kitabı olduğunun kanıtıdır.

3.3.3. Hz. Nûh'un (a.s.) Davet Metodu ve Kavmi

Nûh (a.s.) Lamık b. Muteveşşîğ b. Ğenuğ o da İdris b. Yerd b. Mehlaîl b. Kaynen b. Enûş b. Şîş b. Âdem'in oğludur. İbni Cerîr'e göre Hz. Nûh'un doğumu; Âdem'in (a.s.) vefâtından 126 yıl sonradır. Ehl-i kitabın kaynaklarına göre ise 146 yıl sonradır. İbni Hibbân “*es-Sahîh*”inde ise Hz. Nûh'un doğumu Hz. Âdem'in vefâtından bin yıl sonradır. Zira İbni Hibbân, aktardığına göre: “adamin biri Allah Resûlüne (sav.), ‘Ey Allah'ın Resûlü! Âdem (sav.) peygamber miydi?’ diye sordu. O da ‘Evet! O Allah ile konuşmuştur.’ dedi. Adam, ‘Nûh ile arasında kaç yıl vardır?’ diye sordu. O da ‘Âdem ile Nûh arasında “on karn” İslam'dan hiç sapmadan bin yıl var.’ dedi. Çoğu âlimlerin kabul ettiği üzere ‘karn’ kelimesiyle yüz yıl kastedildiği takdirde her iki peygamber arasında bin yıl vardır. Ancak Buhârî'nin İbni Abbâs'tan rivâyet ettiği bin yıl İslam tevhidinden şaşmadan, putlara tapmadan, anlaşılan aralarındaki zamanın İslam üzerindeki bin yıldan fazla olması da anlaşılabilir. Çünkü aralarında İslam üzerine olmayan daha başka yüzyıllar da ihtimal dahilindedir. Ancak Ebû Ümâme'nin rivâyeti ise aralarındaki zamanın, sadece bin yıl olduğu ve tümünün İslam üzerinde olduğu rivâyeti, fazlalığı bertaraf etmektedir. Ayrıca bu rivâyet, Ehli kitaptan bazılarının Kabil ve çocuklarının ateşe taptıklarını yalanlamaktadır.⁵²³

Kur'ân kıssaları arasında tüm kültürlerin en çok üzerinde durduğu konu Nûh Tufânıdır. Allah (cc.) doğru yoldan uzaklaşarak Allah'a ortaklar koştan kavmini, Allah'a ibadet etmeleri ve taptıkları putları terk etmeleri amacıyla Hz. Nûh'u onlara

⁵²² Yunus, 10/24.

⁵²³ İbn Kesîr İsmail b. Umer Ebu'l-Fidâ, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Ali Şîrî (Beyrût: Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Ârebî, 1988), 1/113.

göndermiştir. Hz. Nûh, kavmine sadece Allah’a ibadet etmelerini defalarca öğüt verip uyardığı halde onu tekzip edip Allah’a şirk koşmaya devam ettiler. Hz. Nûh’un kavmi, peygamberine isyan ederek şöyle dediler: *“Bu adam sizin gibi bir beşerdir. O’da yiyip içiyor, sizin büyüğünüz olmak istiyor. Allah isteseydi elçiyi de melek olarak göndermiş olacaktı. Biz atalarımızdan bir beşerin peygamber olabileceğini de duymadık. O adamda zaten delilik vardır. Onu gözetlemeye, karalamaya ve baskı altına almaya, karar verdiler. İşler çığırından çıkınca, Hz. Nûh “Beni yalanlamalarına karşılık bana yardım et dedi.”*⁵²⁴ Allah, bir gemi inşâ etmesini Hz. Nûh’a bildirdi. Ayrıca ona Allah’ı inkâr eden zalim kavminin tufânda boğulacağını, iman edenlerin ise kurtulacağını bildirdi.

Buhârî, İbn Abbâs’ın şöyle dediğini nakleder: Âdem (a.s.) ile Nûh (a.s.) arasında 10 karn (yüzyıl) vardır. Bu arada doğanların tümü -putlara tapmadan-İslam dini üzerinde idi.⁵²⁵ Bu rivâyetin doğru kabul edilmesi durumunda Tevrat ve tarihçilerin, Kabil’in çocukları ve zürriyetinin ateşe taptığı bilgisinin doğru olmadığı ortaya çıkmaktadır. Nûh, (a.s.), kavmi tağut ve putlara ibadet ettikten sonra onlara gönderilmiştir. Bu yönüyle Hz. Nûh yeryüzüne gönderilmiş ilk peygamberdir.⁵²⁶ Nûh (a.s.) dönemindeki putlar şunlardır. Ved, Suvâa, Yeğus, Yeûk ve Nesr’ dir.

Buhârî, İbn Abbâs’tan rivâyet ettiğine göre, “İlk puta tapan kavim Nuh’un (a.s.) kavmidir. Bu inanç daha sonra Araplara sirâyet etmiştir. “Ved” putu Devmetu’l-Cendel denen yerde Kelp aşiretine ait idi. “Sûvâ” Huzeyl’e ait idi. “Yeğûs” Murad kabilesiyle beraber, Sebe yakınında “Cevf” denilen yerde Beni Ğuteyf’in putuydu. “Yeûk” Hemdân aşiretinindi. “Nesr” Zî’l-Kelâ ailesinin Himyer aşiretine aitti. Bunların tümü Hz. Nûh’un kavminden sâlih olanların heykelleri idi. Onlar öldükten sonra şeytan insanlara oturdukları meclislerde onların heykellerini dikmelerini emretmiştir. İnsanlar da bu şekilde yapıp putları isimleriyle andılar ancak kimse tapmadı. Daha sonra aralarında bu bilgi yok olunca bu heykelleri put edinip onlara taptılar.”⁵²⁷

⁵²⁴ Mü’minûn, 23/26.

⁵²⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, 1/113.

⁵²⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, 1/114.

⁵²⁷ Buhârî. *Sahîhu ’l-Buhârî, Tefsîr*, 4/1873, (No.4636).

Nûh'un (a.s.) peygamberliğini ve davet metodunu Hûd sûresinde 25. âyetten 44. âyete kadar bizzat Kur'ân'dan aktarmak istiyorum: *"Gerçek şu ki biz Nûh'u kavmine elçi olarak gönderdik; şöyle dedi: "Allah'tan başkasına tapmayın!" diye size göndermiş açık bir uyarıcıyım. Doğrusu ben, başınıza can yakıcı bir günün azabından korkuyorum."* dedi. Kavminin ileri gelen inkârcıları, *"Biz seni sadece bizim gibi bir insan olarak görüyoruz."* Sana sığ görüşlü ayak takımımızdan başkasının uyduğunu da görmüyoruz. Senin bize karşı bir üstünlüğünüzü de kabul etmiyoruz, bilakis sizin yalancı olduğunuz kanaatini taşıyoruz" dediler. Nûh şöyle dedi: *"Ey kavmim! Bir de şöyle düşünün: Ya benim, rabbimden gelmiş açık bir delilim varsa ve O kendi katından bana rahmet vermiş de siz bunu anlamazsınız! Siz rahmeti istemediğiniz halde biz sizi ona zorlayabilir miyiz? Ey kavmim! Buna karşılık sizden herhangi bir mal istemiyorum. Benim ecrim sadece Allah'a aittir. (Siz istiyorsunuz diye) ben iman edenleri kovacak değilim; onlar (imanları sayesinde) rablerine kavuşacaklardır. Fakat ben sizi bilgisizliğe gömülmüş bir topluluk olarak görüyorum. Ey kavmim! Onları kovarsam, beni Allah'a karşı kim koruyabilir? Düşünüyor musunuz? Dediler ki: "Ey Nûh! Gerçekten bizimle tartıştın ve bizimle çok fazla mücadele ettin. Eğer doğrulardan isen, bizi tehdit ettiğin azabı başımıza getir!" Nûh dedi ki: "Onu size ancak dilerse Allah getirir. Siz (O'nu) âciz bırakamazsınız." Eğer Allah sizi azgınlığınızın içinde bırakmayı dilemişse, ben size öğüt vermek istesem de öğüdüm size fayda vermez. O sizin rabbinizdir. Ve O'na döndürüleceksiniz." Nûh'a vahyolundu ki: Sakın onların yaptıklarına üzülme! Bizim gözetimimiz altında ve öğrettiğimiz şekilde gemiyi yap, haktan sapanlar için bana başvuruda bulunma! Onlar boğulacaklar! Nûh gemiyi yaparken, kavminin ileri gelenleri yanına uğrakça onunla alay ediyorlardı. Dedi ki: Bizimle alay ediyorsanız edin bakalım! Ama bilin ki sizin alay ettiğiniz gibi (gün gelecek) biz de sizinle alay edeceğiz! Rezil edecek bir cezayı kimin çarptırılacağını, sürekli azabın kimin başına geleceğini yakında göreceksiniz. Nihayet emrimiz geldi ve sular coşup yükseldi. Nûh'a dedik ki: "Her türden (hayvan) birer çift ile-daha önce haklarında hüküm verilmiş olanlar dışında -aileni ve iman edenleri gemiye bindir! Zaten onunla birlikte pek azı iman etmişti. Nûh, "Haydi gemiye binin! Yüzerken de dururken de Allah'ın adını anın. Şüphesiz ki rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir" dedi. (Sonra) "Ey*

*toprak suyunu yut! Ey gök sen de tut! Denildi. Su çekildi; hüküm yerini buldu; gemi Cûdî'nin üzerine oturdu; "Zalimlerin topunun canı cehenneme!" Denildi.*⁵²⁸

Hz. Nûh (a.s.) gelecek olan tufâna hazırlık için gemi inşâatına başlayınca kavmi de çocuklarını teker teker alıp ibret için sözde yoldan çıkmış Hz. Nûh'u göstererek, "işte bu adamın şerrinden bir türlü kurtulamıyoruz. Gelin siz yeni nesil olarak bu adama hiçbir zaman inanmayınız. Çünkü bu insanları yoldan çıkarıyor." Hz. Nûh onlara "*Nûh gemiyi yaparken, kavminin ileri gelenleri yanına uğradıkça onunla alay ediyorlardı. Dedi ki: "Bizimle alay ediyorsanız edin bakalım! Ama bilin ki sizin alay ettiğiniz gibi (günü gelecek) biz de sizinle alay edeceğiz!"*⁵²⁹ dedi. Kavminin küfürde azgın olanları, "*Kavminin inkâra sapmış ileri gelenleri dediler ki: "Bu adam, size üstünlük kurmak isteyen, sadece sizin gibi sıradan bir insandır. Eğer Allah (elçi göndermek) isteseydi herhalde bir melek gönderirdi. Biz geçmiş atalarımızdan böyle bir şey duymadık. Bu adam olsa olsa cin çapmış biridir; bir süre gözetim altına tutun.*"⁵³⁰

Onu bir müddet gözetleyin. Tebliğini engelleyin, kimseyle konuşmasın dediler." dediler. Kur'ân-ı Kerîm durumu şöyle özetlemektedir: "*Kendilerinden önce Nûh'u kavmi de yalanlamıştı; böylece kulumuzu yalanladılar ve "delidir" dediler. O, baskı altına alınıp engellenmişti.*"⁵³¹

İnkarcılar dediler ki "Şöyle cevap verdiler: "Seni toplumun en aşağı kesiminin izlediğini göre sana iman eder miyiz? Nûh dedi ki: "Onlar vaktiyle ne yaptıklarını bilmem. Onların hesabı ancak rabbime aittir. Düşüşeydiniz bunu anladınız. Ben iman etmiş kimseleri kovacak değilim. Ben sadece apaçık ortaya koyan bir uyarıcıyım. Ey Nûh! dediler, "Bu işten vazgeçmezsen, kesinlikle sen de taşlanacaksın!"⁵³²

Nûh (a.s.) rabbine şöyle dua etti: "*Bunun üzerine Nûh, "Artık yenik düştüm; yardımını esirgeme! diye rabbine yalvardı. Hemen göğün kapılarını bardaktan*

⁵²⁸ Hûd, 11/25-44

⁵²⁹ Hûd, 11/38.

⁵³⁰ Mü'minûn, 23/24-25.

⁵³¹ Kamer, 54/9.

⁵³² Şuarâ, 26/111-116.

*boşanırcasına inen bir yağmura açtık. Yerden de sular fişkırttık; derken sular önceden belirlenmiş bir iş için birleşti. Onu tahtalar ve mihlarla gemide taşıdık.*⁵³³

Nûh (a.s.) Allah’a yalvararak şöyle dua etti: “Artık benimle onlar arasındaki durumu hükmünle açıklığa kavuştur, beni ve beraberimdeki mü’minleri kurtar! Bunun üzerine biz onu ve beraberindekileri, o her şeyle dopdolu geminin içinde kurtardık. Sonra geri kalanları da sulara gömdük.”⁵³⁴

Şüphesiz kavmimi hidâyete erdirmek konusunda mağlup oldum. Bu kâfir topluluktan intikâm al. Allah’ım kavmimi gece gündüz tevhide davet ettim, ancak onlar hep kaçtılar. Bana yardım et. Kavmim beni yalanladı. “Nûh “Rabbim” dedi, “Yeryüzünde ikârcılardan hiç kimseyi sağ bırakma! Sen onları bırakırsan kullarını saptırırlar ve sadece günahkâr nankör nesiller yetiştirirler.”⁵³⁵ Allah da duasını hemen kabul buyurdu.

Nûh’un kavmine 950 yıl davette bulunduktan sonra onlar Allah’ın elçisini ve âyetlerini yalanladılar. Buna çok üzülen Hz. Nûh’a Allah, “Bizim plan ve projemizle bir kurtuluş gemisini imal et. Ey Nûh! Sakın azaba uğrayacak kavminin bağışlanması için bana şefâat etme. Çünkü onların hepsi tufânda boğulacaktır.”⁵³⁶ Allah, Hz. Nûh’u ve müminleri kendi merhametiyle tufândan kurtardı. Âyetlerini yalanlayanları ise suda boğdu. Hz. Nûh tufânın geleceğine karşı tüm hazırlıklarını yapmıştı. Her bölgesinde bulunan ve alabildiği kadarıyla hayvandan birer çifti gemiye aldı. Yerden suyun fişkırdığını ve gökten su yağdığını ve böylece her tarafı su kapladığını gördü ve bunun beklenen tufan olduğunu oğluna söyledi. Ama oğlu hâlâ küfür ve inadında ısrar etti. Hz. Nûh, oğluna kâfirlerle beraber olma demesine rağmen, o dağa çıkacağını orda kurtulacağını söyledi. Hz. Nûh, “Bugün Allah’ın hükmünden ancak O’nun esirgedikleri kurtulacaktır.” derken aralarına dalga giriverdi, böylece o da boğulanlardan oldu.”⁵³⁷ kurtardık ve bunu âlemlere bir âyet (kendisinden ders çıkarılacak bir olay) kılmış olduk.”⁵³⁸

⁵³³ Kamer, 54/10-13.

⁵³⁴ Şuarâ, 26/118-120.

⁵³⁵ Nûh, 26-27.

⁵³⁶ Hûd, 11/37.

⁵³⁷ Hûd, 11/42-43.

⁵³⁸ Ankebut, 29/15.

Allah'ın azâbı olan tufân, Nûh'un kavmine bardaktan boşanırcasına yağan yağmur ile yeryüzündeki tüm kaynakları fışkırtarak, göklerin suları yere değmeyecek bir seviyede buluşturdu. Su seviyesi yükseldikten sonra gemi içindekileriyle beraber dağlar büyüklüğündeki dalgalar arasında Allah'ın gözetimi ve inâyetiyle yüzmeye başladı. Allah'ı inkâr edip karşı gelen tüm kâfirlerin boğulmasından sonra Kur'ân-ı Kerîm'in anlatımına göre şöyle olmuştur: *"Hz. Nûh, Allah'ım beni mübarek bir yere indir! dedi."*⁵³⁹ Allah: *"Göklere sen suyunu tut, yeryüzüne de sen de suyunu yut, diye emretti su çekilince de helâk işi bitmiş oldu. Nuh'un kurtuluş gemisi Cûdî Dağı'na inmiş oldu. Ve zalimler topluluğuna "uzak olsunlar denildi."*⁵⁴⁰ *"Gerçek şu ki su taşıdığı zaman, o gemide biz sizi taşıdık; Öyle ki onu sizlere bir ibret (hatırlatma ve öğüt) kılalım. Gerçeği belleyip kavrayabilen kullar da onu belleyip kavrasın."*⁵⁴¹ İbn Cureyc'e göre gemi cuma günü Âynu'l-Verd'den kalkmış Âşure günü Cûdî Dağı'na oturmuştur.⁵⁴²

Muhammed b. Sabit el-Ensârî (ö.118/736), Hz. Nûh hakkında Peygamberimizden (sav.) şöyle bir rivâyet aktarmaktadır: Kavimleri helâk olan peygamberler kendilerine iman edenlerle beraber Mekke'ye gelip orada vefât edinceye kadar Allah'a ibadet ederlerdi. Hz. Nûh, Hz. Hûd ve Hz. Sâlih peygamberlerin kabirleri Zemzem ile Makâm'ı İbrahim arasındadır."⁵⁴³ İbn Vehb, "Hz. Şuâyb ve onunla beraber iman edenler de Mekke'ye gelip orda vefât etmişlerdir. Kabirleri Mekke'nin batısında Dâru'n-Nedve ile Beni Sehm arasında bir yerde medfûndur." demiştir. İbn Abbâs: "Mekke'nin haremünde iki peygamberin kabrinden başka kabir yoktur. İsmail'in (a.s.) kabri Hicir'de Hz. Şuâyb'ın kabri ise Haceru'l-Esved'in karşısındadır." demiştir.⁵⁴⁴

Şırnak'ın güneyinde kalan Cûdî Dağı, il merkezine 17 km uzaklıktadır. Şırnak halkı arasında Cûdî Dağı'nın zirvesi "Safîne" diye anılır. Halk bu kelimenin gemi anlamına geldiğinden habersizdir. Eskiden halk, Hz. Nûh'un gemisinin durduğu mübarek bir yer olduğuna inandıklarından yazın burayı ziyaret ediyorlardı.

⁵³⁹ Mü'minûn, 23/29.

⁵⁴⁰ Hûd, 11/ 44.

⁵⁴¹ Hakka, 69/11-12.

⁵⁴² Taberî, Câmi'u'l-Beyân 'ân Te'vîli Ây'il-Kur'ân, 15/335.

⁵⁴³ Kurtubî, el-Câmi'u lî Ahkâmi'l-Kur'ân, 2/130.

⁵⁴⁴ Kurtubî, el-Câmi'u lî Ahkâmi'l-Kur'ân, 2/130.

Buranın yüksekliği 2017 metredir. Taberî'nin bildirdiğine göre Hz. Nûh gemiden çıktıktan sonra Cezîre bölgesinin “Bakardâ” bölgesinde yer edindi.⁵⁴⁵ Buraya “Semânîn” Kürtçe 'de Heştân veya Heştîyân yani Seksanlılar köyünü kurmuştur.” Nitekim İbn Âbbas: Nûh (a.s.), gemide 80 insanı yüklemişti. der.⁵⁴⁶ Bu köy hâlâ mevcut olup, Cumhuriyet döneminde köye, Yoğurtçular ismi verilmiştir. Tarihçi Yâkut el-Hamevî: Semânîn köyünün, Musul'un yukarısında Cezîre-i-İbn Omer yakınlarındaki Cûdî Dağı'nın yanında küçük bir belde olduğunu, Burayı ilk inşâ edip yerleşenin Nûh (a.s.) olduğunu ve beraberindeki 80 adamın burada evler inşâ edip yerleştiklerini belirtir. Hamevî daha sonra onlara bir vebâ mûsâllât olduğunu, Hz. Nûh ve oğulları haricinde herkesin öldüğünü, böylece. Tüm insanlığın Hz. Nûh'un (a.s.) sülâlesinden çoğaldığını ve Hz. Nûh'un (a.s.) insanlığın babası olarak anıldığını ifade etmiştir.⁵⁴⁷ Bu konuda İbn Abbas şöyle demiştir: Hz. Nûh'un (a.s.) gemisi Cûdî Dağı'na indi. Cûdî Dağı Musul'un “Kardâ” denilen bir bölgesindedir. Gemi burada uzak bir yere karaya oturdu. “*Ve zâlimler topluluğuna “uzak olsunlar denildi.”*”⁵⁴⁸ Yeryüzü suyunu çektikten sonra Nûh (a.s.) “Kardâ” denilen Cezîre memleketinde bir yer inşâ edip buraya “Semânîn” ismini verdiler. Zira inşâ ettikleri yerde seksen ev yapmışlardır. Buraya şu anda da “Sûkû Semânîn” Seksenliler Pazarı denilmektedir.” İbnü'l-Esîr el-Cezerî der ki İbn Habîb, İbn Kuteybe kendi zamanlarına kadar bu yerin Sûk-i Semânîn (Seksenlilerin Pazarı) adıyla mevcut olduğunu bildirmişlerdir.⁵⁴⁹

1920 yılında Sör Leonard, Amerika Pensilvanya Üniversitesi ve Britanya müzesiyle tarafından düzenlenen bir geziye başkanlık etmesiyle Irak'a bazı tarihî kalıntıları inceler. Ūr şehrinin dört mil kuzeyinde Revâbî'de Tel Ubeyd mıntıkasında kral mezarlarının olduğu kazıda büyük bir derinlikte su tabakalarının bulunmakla birlikte çok miktarda taş devrindeki savaş aletleri, pişmiş topraktan heykeller ve orada sıkışan geminin tahtalarına rastlar. Bunların tümü çok eski çağlardan bu mıntıkayı kaplayan bir tufânın bir kanıttır. Sör Leonard'ın görüşü tufânın tüm dünyada olmadığını, aslında bu tabaka, Dicle ve Fırat vadisinin içlerinde meydana gelen azgın bir sel olduğudur. Sel bu bölgede dağlar ve ovaların tümünü

⁵⁴⁵ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'ân Te'vîli Ây'il-Kur'ân*, 23/582.

⁵⁴⁶ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân 'ân Te'vîli Ây'il-Kur'ân*, 15/326.

⁵⁴⁷ Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh, *el-Mu'cemu'l-Buldân* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1995), 2/84.

⁵⁴⁸ Hûd, 44.

⁵⁴⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, 1/66.

kapsamıştır. Buradaki halk tufânı, on iki levhanın üzerine tufân kıssasını yazmışlardır. Levhalarda gemi yapıp içine giren insanlar ve bazı hayvanlar dışında tüm bölge halkının bu tufânda boğulduğunu belirtmişlerdir.⁵⁵⁰

Özetle, Allah'ın yardımı, Hz. Nûh'a (a.s.), ve Müslüman kullarına bela ve musibetlerden sonra gelmiş ve gelmektedir. *“Sizi deneyeceğiz ki, içinizden cihad edenleri, zorluklara göğüs gerenleri ortaya çıkaralım ve size ait haberleri de deneyerek açıklığa kavuşturalım.”*⁵⁵¹

Nûh'un (a.s.) 950 sene basiretle davet edip, çektiği büyük çileden sonra Allah'ın yardımı gecikmedi. Allah bu büyük sabır ve cesaret karşılığında ona tüm yeryüzünü armağan etmiştir. Onun için Allah'a iman edenler, maddî ve manevî sebeplere başvurması halinde hiçbir zaman azınlıktan yenilmezler. Allah'a olan bağlılığını samimi bir şekilde oluşturduktan sonra gerekli tedbiri de almak suretiyle Allah kendi düşmanlarını helâk edip yeryüzünün hükümrانlığını verecektir.

Davetçilerin şunu iyi bilmeleri gerekmektedir: Bir millet kendini değiştirmedikçe Allah onları değiştirmez. Bu ümmetin öncülerinin ıslahı ne ile olduysa sonuncu sununda öyle olmalıdır.

Bir kavmin güç, teknoloji ve kuvveti ne kadar olursa olsun, Allah'ın gücü karşısında hiçtir. Müslümanlar, onların bu aldatıcı güçleri karşısında maddî ve manevî sebepleri aldıktan sonra Allah'ın yardımı muhakkaktır.

3.3.4. Hz. Lût'un (a.s.) Devet Metodu ve Halkı

Lût, (a.s.) Hz. İbrahim'in (a.s.) kardeşi Harân'ın oğludur. Eşiyle beraber iman edenlerle birlikte Dicle ve Fırat'ın kuzeyinde bulunan Harrân'dan Filistin topraklarına hicret etmiştir. Bu mıntıkada kıtlık başladıktan sonra Hz. İbrahim'le beraber Mısır'a hicret etmiştir. Kıtlıktan sonra Firavun'un kendisine verdiği hayvan sürüsüyle Filistin'e gitmiştir. Hz. İbrahim'in (a.s.) çobanıyla arası bozulan Hz. Lût (a.s.), Sodom ve Gomore şehirlerine yerleşmeyi uygun gördü. Sodom yerlileri ahlâksızlıkta zirve yapmış bir millettir. Eşkıyalık yapıp yol keserlerdi. Oturma meclislerinde alenen erkeklerle livâta yaparlardı. Allah (c.c.) onlara bu ahlâksızlıkları

⁵⁵⁰ Tabbârâ, *Kur'an'da Peygamberler ve Peygamberimiz*, 85.

⁵⁵¹ Muhammed, 47/31.

terk edip Allah'ı birlemelerini, putlara olan ibadeti terk etmelerini emretti. Hz. Lût, kavmine “*Lût kavmi de peygamberleri yalancılıkla suçladı. Kardeşleri Lût onlara şöyle demşti: “Allah’a karşı gelmekten sakınmaz mısınız? Bilin ki ben, gönderilmiş güvenilir bir elçiyim. Artık Allah’a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin. Bunun için sizden karşılık beklemiyorum. Benim ecrimi vermek yalnız Âlemlerin rabbine aittir. Rabbiniz sizleri için yarattığı eşleri bırakıp da insanlar arasında erkeklerle mi beraber olursunuz.? Doğrusu siz haddini aşan bir kavimsiniz?”*”⁵⁵²

Ben Allah tarafından gönderilmiş güvenilir bir peygamberim. Allah'ın yasaklarını çiğneyenlerin başına gelecek azaptan sakının. Bana itâat edin ki kurtulasınız. Sizi çağırdığım erdemlik davası için de sizden herhangi bir ücret de istemiyorum. “*Kavminin cevabı, “Onları (Lût ve arkadaşlarını) memleketimizden çıkarın! Çünkü fazla temizlik taslayan insanlar!” demelerinden başka bir şey olmadı.*”⁵⁵³ dedi. Kavmi ona “Şayet bu nasihâtleri bırakmazsan seni bu memlekette çıkaracağız.” dedi. Hz. Lût onlara “Lût, “*Doğrusu ben bu yaptıklarınızdan dolayı sizden nefret ediyorum” dedi. “Rabbim! Beni ve ailemi, bunların yapmakta olduklarının vebalinden kurtar” diye dua etti. Bunun üzerine geride kalanlar arasındaki yaşlı kadın müstesna, onu ve bütün ailesini kurtardık.*”⁵⁵⁴

Yaptıklarınızdan tiksiniyorum. Sizler kötülükte haddi aştınız; yol kesip insanların mallarına konuyor ve ırzlarına geçiyorsunuz. dedi. Kavmi tuğyânda ısrâr ettiler. Daha sonra Hz. Lût'un (a.s.) misafirlerine göz koyduklarında, kavminin isteklerine karşılık misafirlerine yönelik şöyle dedi: “*Lût keşke benim size karşı koyacak bir gücüm olsaydı veya güçlü bir desteğe dayanabilseydim!*” dedi.⁵⁵⁵

Şayet yanımda güçlü bir akraba topluluğu olsaydı sizi koruyacaktım. Ancak ben yalnız başına çaresizim. Keşke sığınacak bir kalem olsaydı da sizi orada koruyabilseydim. Kavmi kötü arzularına kavuşmak üzereyken melekler onları Allah'ın izniyle kör edip geldikleri gibi dağıttı. Melekler gelme sebeplerini Hz. Lût'a açıkladılar. Şehirden kaçmasınlar diye Allah gözlerini aldı. Allah Hz. Lût'a karısı hariç ev halkıyla beraber gece yarısı arkanıza hiç bakmadan şehirden kaçmasını zira

⁵⁵² Şuarâ, 26/160-166.

⁵⁵³ Araf, 7/81-82.

⁵⁵⁴ Şuarâ, 26/168-170.

⁵⁵⁵ Hûd, 11/80.

kavmine sabah vaktinde azap ineceğini bildirdi. Azâb vakti geldiğinde Allah, memleketlerinin altını üstüne çevirdi. Sodom şehrinin şu anki yeri Lût Gölü dediğimiz Ölü denizdir. Deniz seviyesinden 395 metre daha alçaktadır. Ölü denizin en derin yeri 400 metredir. Burası Filistin, Ürdün ve Suriye topraklarının kesiştiği mıntıkadır. Burada yapılan bazı arkeolojik kazılarda çok eski zamanlara dair bazı bilgiler elde edilmiştir.⁵⁵⁶ Kur’ân’da (وَالْمُؤْتَفِكَةَ) “el-mü’tefike” altı üstüne gelmiş demektir.⁵⁵⁷ (الْأَنْفَكَتِ الْبِلْدَةَ بِأَمْلِهَا) cümlesi “Şehir halkı altüst oldu.” Anlamındadır. “İfk” kelimesi de hakikatleri altüst ettiğinden bu kelimedenden gelmektedir. (الْأَنْفَكَتِ الْأَرْضُ) ifadesi de “Yer üstündekilere altüst oldu.” demektir.⁵⁵⁸ Kur’ân’da bu olay şöyle anlatılıyor: “Biz o memleketin altını üstüne çevirdik ve üzerlerine de çamurdan pişirilmiş taşı yağdırdık.”⁵⁵⁹

Lût Gölü, aktif bir deprem bölgesinin tam üstündedir. Bu bölgede günün birinde büyük bir çökmede yıldırımlar ve patlamalarla beraber dehşetli bir deprem olmuş. Sidim vadisiyle beraber Lût kavminin şehirlerini yerin dibine gömülmüştür.⁵⁶⁰ Bu deprem anında, yer kabuğu çökmüş, kabuğun içinde yatan volkanlar yukarıya fıskırmıştır. Şehrin üst kısımlarında sönmüş kraterlere rastlanılmıştır. Buralarda lav kütleleri ve bazalt katmanları bulunmuştur.⁵⁶¹ Bu bazalt katmanları, volkanik bir patlamayla beraber depremin olduğunun kesin göstergesidir. Kur’ân’da, Lût kavminin şehirlerinin üzerine topraktan pişirilmiş, istiflenmiş taşlar yağdırdık, âyetiyle işaret edilen husus büyük ihtimalle bu volkanik patlamadır. Âyetin devamında: “Emrimiz geldiğinde üstünü altına çevirdik.” ifadesi Rift Vadisi’inde tektonik volkanların yeryüzüne şiddetlice çıkmasından ötürü depremlerin meydana geldiğini ve yer yüzünde yarıma ve çöküntülerin oluştuğunu göstermektedir. Kur’ân’daki anlatıma göre Lût kavminin başına gelen bu felaket M.Ö. yaklaşık 1800 yıllarında meydana gelmiştir. Alman araştırmacı Werner Keller, araştırmalarında: M.Ö. iki bin yıl önce korkunç bir felaket neticesinde yer kabuğunun

⁵⁵⁶ Abdulvehhâb en-Neccâr, *Kasasu’l-Enbiyâ* (Kâhire: Nasır Matbaası, 1936), 1/147-148.

⁵⁵⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘ân Ğavâmidî’t-Tenzil ve ‘Uyuni’l-Ekâvili fî Vucuhi’t-Tevîl*, 4/323.

⁵⁵⁸ Heyet, *el-Mû’cemûl-Vesît* (Kâhire: Mecmau’l-Lugati’l Ârabiyye, 1972), 21.

⁵⁵⁹ Hicr, 74.

⁵⁶⁰ Werner Keller, *Unddie Bibel Hat Dochrecht (The Bible as History; a Confirmation of the Book of Books)* (New York: William Morrow, 1956), 174.

⁵⁶¹ Werner Keller, *Unddie Bibel Hat Dochrecht (The Bible as History; a Confirmation of the Book of Books)*, 175.

çökmesiyle, kuzeyden gelen tuzlu suyun bu boşluğu doldurduğunu belirtmiştir.⁵⁶² Jeologlara göre de Lût kavmini helâk eden deprem uzun bir yer çatlağının neticesinde meydana gelmiştir. Şeria Nehri 190 km boyunca 180 metrelik düşüş oluşur. İşte Lût Gölü'nün deniz seviyesinden 400 metre daha alçak olmasının sebebi budur. Bu ise bir zamanlar burada büyük bir jeolojik hadisenin olmasına delildir. Lût Gölü'nün bu garip yapısı yeryüzünün bu bölgesinde bir çatlağın Torosların eteklerinden başlayarak Lût Gölü'nün güneyine kadar çölden Akabe Körfezi'ne uzanması sebebiyledir. Bu çatlak oradan da Kızıldeniz boyunca devam eder ve Afrika'da son bulmaktadır. Werner Keller, araştırmalarında bu mıntıkada büyük bir depremin oluşmasıyla beraber büyük bir çökme, patlamanın oluştuğunu söylemiştir. Nihâyetinde bu deprem, Sidim Vadisi ile Lût kavminin tüm şehirlerini yeryüzünün derinliklerine gömmüştür.⁵⁶³

Hülâsa, Hz. Lût'un davetinden alınacak dersler:

- a) İnsanların içinde bulunduğu fitne ve fesadı izale etmek için davetçinin hikmetle takvaya davet etmek gerekiyor. Davetçinin davetinden mal, mülk, şöhret ve makam elde etmek olmamalıdır. Gayesi insanları Allah'ın dinine davet etmek ve onun rızasını kazanmak olmalıdır.
- b) Davetçi Allah'ın dinini her hâlükârda savunması gerekir.⁵⁶⁴
- c) Hz. Lût'un güçlü kuvveti olmasına rağmen, kavmini kötülüklerden caydıracak, batıldan uzaklaştıracak ezici bir kuvvetin olmasını istemiştir.⁵⁶⁵
- d) Hz. Lût kavmine üç vasıfta bulunmuştur: müsrifsiniz, haddi aştınız, cahil bir topluluksunuz.⁵⁶⁶ Bu vasıfların toplamı onların aklî dengesizlik, fitrat bozukluğu ve insan nefsinin razı olduğu hadi aşmalarıdır. İşte insan vahyin yolundan çıktıktan sonra hayvandan daha aşağı bir hale gelir ve günahları aşikâr yapmaktan çekinmez.

⁵⁶² Werner Keller, *Unddie Bibel Hat Dochrecht (The Bible as History; a Confirmation of the Book of Books)*, 177.

⁵⁶³ Werner Keller, *Unddie Bibel Hat Dochrecht (The Bible as History; a Confirmation of the Book of Books)*, 88.

⁵⁶⁴ Hûd, 11/72; Ankebût, 29/28.

⁵⁶⁵ Hûd, 11/80.

⁵⁶⁶ Araf, 7/81; Şuârâ, 26/166; Neml, 27/55.

3.4. ÜÇÜNCÜ BÖLÜMDE GEÇEN ÂYETLERİN KISACA TEFSİRİ

Bu bölümdeki âyetler üç konu üzerine yoğunlaşmaktadır. Fakirlik korkusunda muhtaç kimselere cimri davrananlar uyarılmaktadır. Hz. İbrahim (a.s.) ve Hz. Mûsâ (a.s.) sahifelerinin içerdiği vahiy ve mesajlardan bahseder. Sûrenin bu bölümü, Allah'ın âyet ve nimetlerini yalanlayanlara karşı bir uyarı mahiyetini taşımakla beraber onlara Allah'ın rububiyet ve uluhiyyetini itiraf ederek kabul etmelerini bildirmektedir.

Sûre müminlerin Allah'ın davetine sırt çevirenlerden uzak durmalarını emretmiştir. Bu Allah'a davet metodunda takip edilmesi gereken bir yöntemdir. Ancak İslam davetinden yüz çeviren kişinin yaptığı hatayı yapmamamız gerekir. Bu şu anlama gelmektedir. Davetçi davete icabet etmeyip sırt çevireni yalnız bırakmamalı ondan uzak durmamalı aksine onunla yüzleşme yoluna gitmelidir.⁵⁶⁷

Nitekim sûrede Allah (cc.) mealen şöyle buyurmaktadır: Ey peygamber imandan yüz çevirip Allah'a ve dinine itaat etmeyi kabul etmeyen kâfirin durumundan haberin var mı? Hani günahlarının yüklenmesi karşılığında arkadaşına az bir mal verdikten sonra cimrilik yapan kişiyi gördün mü? İmandan yüz çevirip infak etmeyi durduran kişinin malının infakla biteceğinden gaybtan haberi mi var? “De ki: “Allah’tan başka göklerde olsun yerde olsun hiç kimse gaybı bilemez.” Onlar ne zaman diriltileceklerini de bilmezler.”⁵⁶⁸

Allah'a itaat etmekten kaçıp az verdikten sonra iyiliği kesenin Hz. Mûsâ'ya inen Tevrat ve vefalı İbrahim'in sahifelerinden haberi yok mu? İşte o sahifelerde şöyle denilmektedir: “Bunlar önceki kitaplarda, İbrâhim ve Mûsâ'nın kitaplarında da vardır.”⁵⁶⁹ “Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın yükünü yüklenmez”⁵⁷⁰ Âhiret gününde Allah'ın adil terazisine göre herkes ancak yaptığından sorguya çekilecek. Hiç kimse başkasının günahından sorumlu tutulamaz. Bu hakikat şöyle ifade edilmiştir: “Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür.”⁵⁷¹

⁵⁶⁷ Meydânî, Hasan Habenke, *Maârici't-Tefekkür fî Dekâiki't-Tedebbür*, 2/139.

⁵⁶⁸ Neml, 27/65; Heyet, *et-Tefsîru'l-Mevdû'î li Sûveri'l-Kur'ani'l-Kerim*, 8/504.

⁵⁶⁹ A'la, 87/18-19

⁵⁷⁰ Fatır, 35/18.

⁵⁷¹ Zilzâl, 99/7-8.

Bu dünyada insanlara hem mutluluğu hem mutsuzluğu veren Allah'tır. Ölümü de hayatı da veren Allah'tır. *“Hanginizin davranışça daha iyi olduğunu denemek için ölümü ve hayatı yaratan O'dur.”*⁵⁷² İmtihan gereği dilediğini zengin dilediğini de fakirleştirir. *“Allah dilediği kimselere rızkı bollaştırır da daraltır da.”*⁵⁷³ Bazı Arapların taptığı Şi'râ yıldızının rabbi de Allah'tır.

Yeryüzünün en güçlü insanları olan Hz. Hûd'un (a.s.) kavmi olan Âd kavmini helâk eden de Allah'tır. Allah bu durumu şöyle belirtmektedir: *“Sonunda dünya hayatında onlara alçaltıcı cezayı tattırmak için o kara günlerde üzerlerine dondurucu bir rüzgâr gönderdik. Âhîret azabı ise daha da alçaltıcı olacak, onlara yardım da edilmeyecektir.”*⁵⁷⁴ Semûd kavmine Hz. Sâlih'i gönderdi. Onlar da iman etmeyince helak oldular. Bu hakikat Kur'an-ı Kerim'de şöyle ifade edilmiştir: *“Semûd kavmine gelince, onlara doğru yolu gösterdik ama körlüğü doğru yolu görmeye tercih ettiler; nihayet kendi yapıp ettiklerinin sonucu olarak alçaltıcı bir yıldırım azabı yakalayiverdi onları!”*⁵⁷⁵ Bu kavimlerden önce gelen Hz. Nûh'un kavmi, haddi aşmada diğerlerinden daha zalim idi. Onlar da iman etmediklerin azaba düşer oldular. Âyeti kerimede bu durum şöyle belirtilmiştir: *“Nûh, “Rabbim” dedi, “Doğrusu ben kavmimi gece gündüz hakka çağırdım; fakat benim çağrım sadece kaçışlarını arttırdı. Kendilerini bağışlaman için ben onları ne zaman çağırdıysam, parmaklarını kulaklarına tıkadılar; elbiselerini başlarına bürüdüler, ayak dirediler, kibirlendikçe kibirlendiler.”*⁵⁷⁶ İman etmediklerinden dolayı Allah Lût (a.s.) kavminin de şehirlerinin altını üstüne getirerek helâk etmiştir. *“Emrimiz gelince oranın altını üstüne getirdik ve üzerlerine sağanak halinde, rabbın katında işaretlenmiş taşlar yağdırdık. Böyle cezalar zalimlerin başından hiç eksik olmaz.”*⁵⁷⁷

Hz. Muhammed (a.s.) gelmiş geçmiş peygamberlerin bir halkasıdır. Allah'ın bu uyarıcıları yalanladıklarından ötürü eski kavimlerin başına neler geldiğini bilmektesiniz. Allah'ın birliğine delalet eden nimetlerin hangisi seni şüpheyeye düşüyor ey insanoğlu? İnkârını yapamayacağın kadar size nimet vermiştir. Allah'a

⁵⁷² Mülk, 67/2.

⁵⁷³ Ra'd, 13/26.

⁵⁷⁴ Fussilet, 41/16.

⁵⁷⁵ Fussilet, 41/17.

⁵⁷⁶ Nûh, 71/5-7.

⁵⁷⁷ Hûd, 82

isyan eden helâk edilmiş kavimlerin sonlarından da haberdarsınız. Şayet sizlerde elçinizi yalanlayacak olursanız helâk edilmiş kavimlerin başına gelenler sizden uzak değildir. “De ki: “*Hangi şahidin şahitliği daha güvenilirdir?*” De ki: “*Benimle sizin aranızda Allah şahittir. Bu Kur’ân bana hem sizi hem de ulaştığı herkesi onunla uyarmam için vahyedildi.*”⁵⁷⁸

Allah’ın gerçek va’di olan Kıyamet yaklaştıkça yaklaştı. Ondan başkası o dehşetle sahnelerini kaldıracak kimse de yoktur. Sizler Allah’ın bu sözlerine mi şaşırıyorsunuz? Ağlamanız gerekirken hâlâ gülebiliyorsunuz öylemi? Doğrusu sizler gaflet içinde oyalanıyorsunuz. Lât, Menât, Uzzâ, Şi’râ yıldızı ve meleklerin hiçbiri ibadete layık değildir. Sizi yoktan var etmenin karşılığında yalnızca Allah’a ibadet edip secde ediniz.

3.5. ÜÇÜNCÜ BÖLÜMDE GEÇEN ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER

Allah’tan başka gaybı bilen yoktur. Hz. İbrahim (a.s.) ve Hz. Mûsâ’nın (a.s.) Sahifelerinde aşağıdakiler yazılıydı:

1-Hiçbir nefis başka bir nefsin günahını yüklemes. İnsan ancak çabasının sonucunu elde eder. Ve çabasının karşılığı ileride mutlaka görülecektir. Sonra kendisine karşılığı tastamam verilecektir.⁵⁷⁹

2- Kıyamet gününde -üç kişi hariç- insanoğlunun bizatihi yaptığından başka hiçbir şey sevap ve günah hanesine yazılmaz.

3- İnsanoğlunun dünyada işlediği iyilik ve kötülüğün karşılığını âhiret gününde mutlaka görecek.

4- ölüm ve hayatı, gülme ve ağlamayı, zenginlik ve fakirliği yaratan sadece Allah’tır.

5-Âhiretteki ödül ceza sistemi insanların davranışlarına ve Allah’ın onlara yönelik bilgisine dayanmaktadır. Allah’ın insanları yarattığı ilk günden beri iyi bildiği, onları kendilerinden daha iyi tanıdığı bildirilmektedir. Allah kullarını,

⁵⁷⁸ Enâm, 6/19.

⁵⁷⁹ Necm, 53/38-41.

sanılara ve kuruntulara göre değil bu kesin bilgiye dayanılarak hesaba çekip, ödül veya ceza verecektir.

6- Allah korkusunda ağlamanın müstahab olduğu, ondan uzaklaşmasına vesile olabilen oyun ve eğlencelerden uzak durulması gerektiği ifade edilmiştir.

7- Nûh, Âd, Semûd ve Lût kavimlerini helâk eden Allah'tır. Yeryüzünde fitne yayarak Allah'a karşı gelenlere Allah'ın azabı mutlaka gelecektir.

8- Hz. İbrahim (a.s.) Allah'ın tüm emirlerine uyup yasaklarından sakındığı için, Allah'a dost olmaya layık oldu ve o böylelikle tüm insanlara önder olma şerefine nail oldu.

10- Otuz iki ile elli beşinci âyetleri bağlamında şirk düşüncesinin sapıtılmış bir düşünce olduğu vurgulanmıştır. Daha sonra İslam davetinin Hz. İbrahim ve Hz. Mûsâ'nın getirdiği sağlam verasetten dolayı kıyamete kadar devam edecek bir davanın devamı olduğu, tarih boyunca inanç sisteminin hiç değişmediği ifade edilmiştir. Ayrıca sorumluluğun bireyselliği, hesaplaşmanın titizliği, davranışlara adil karşılıkların verilmesi gibi Allah'ın huzuruna varılacak günde uygulanacak ilkelerin tümü, Allah'ın adaletinin işaretlerindendir.

11- İlahî mesajları yalanlayan toplumların başına gelen helâk ve yok edilişin küfür ehlinin de başına gelebileceğini belirtilmiştir.⁵⁸⁰

12- Kıyametin iyice yaklaşmakta olduğu, Allah'tan başka o dehşetli sahneleri kaldıracak kimsenin olmadığı, Kur'ân'ın hakikatleri karşısında müşriklerin ağlamaları gerekirken nasıl gülebileceği? Onları yokluktan var etmenin karşılığında Allah'a şükrederek secde ve ibadet etmeleri gerektiği vurgulanmıştır.

13- Necm sûresinin sonunda secde etmek Hz. Peygamber'in (sav.) sünnetidir. Bu konuda Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) şöyle demektedir: "Necm sûresi, içinde secdenin olduğu ilk sûredir. Allah Resûlü (sav.) secdeye vardı onunla beraber herkes secdeye gitti. Yaşlı biri hariç o da bir avuç toprak alarak üzerine secde etti. Daha sonra onun kâfir olarak öldüğünü gördüm o Ümeyye b. Halef'tir."⁵⁸¹

⁵⁸⁰ Hûd, 11/83.

⁵⁸¹ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, "Tefsîr", 343, (No.4582).

14- Davetçi, Allah'ın dinine açık bir şekilde davet etmeli. Kabul etmeyenleri uyarmalı, onları Allah'ın azabından korkutmalı, tüm bunları hikmet ve güzel sözlerle yapılmalı ve onlarla en güzel yöntemlerle tartışmalıdır. Onlarla ikna edici delillerle tartışmalı ve teşvik ve terhîb arasında bir metotla onları dine çağırmalıdır.

15- Tebliğde uyarı safhasından önce mutlaka tebliğin geçmesi gerekmektedir. Yani inzâr diye bilinen insanları Allah'ın azabından korkutmak İslam davetinin en son merhalesidir. Ancak davet edilen kişi veya cemaatin ıslah olmalarından ümit kalmadıysa o zaman boşuna vakit harcamanın bir anlamı yoktur.⁵⁸²

16- Sûre'den, Batılın mağlup olacağı, hak ve hakikatin ise galip geleceği anlaşılmaktadır.⁵⁸³

⁵⁸² Meydânî, Hasan Habenneke, *Maârici't-Tefekkür fî Dekâiki't-Tedebbür*, 2/194.

⁵⁸³ Enbiya, 21/105.

SONUÇ

Necm sûresi, Kur'ân-ı Kerîm'in korunmuşluğu, mi'rac olayını, rû'yetullah, Sidretü'l-Müntehâ ve garânîk olayı peygamberlerin getirdikleri tevhid inancı, ve namazın farz kılınması gibi İslam inancı ve ibadet açısından çok önemli bazı konuları haizdir. Rû'yetullah ve garânîk hâdisesi bunların arasında en çok tartışılan konular olmuştur. Necm sûresi, Kur'ân-ı Kerîm'in üzerine yemin ederek onun vahiy mahsulü olduğunu ve onu parça parça indirdiğini vurgulamaktadır. Yine İsrâ ve mi'rac mucizesi Necm sûresinin 13-19. Âyetleri bağlamında hem Kur'ân ve hem de mütevâtir sünnetle sabit olan bir mucizedir. Sünnet'e gelince, Buhârî, yirmi rivâyeti Müslim ise on sekiz rivâyeti aktarmaktadır. Bu da bize bu olayının bizzat vuku bulunduğunu göstermektedir. Bu hadisenin vuku bulmuş olması Kur'ân-ı Kerîm naslarına aykırılık da teşkil etmemektedir. Mi'rac olayının peygamberliğin 10. yılından 6 ay sonra ambargonun kaldırılmasından sonra Akabe biatinden sonra meydana gelmiş olması Hz. Peygamber'e bir teselli mahiyetini taşımaktadır. Sûrede yine Allah Teâlâ'nın âhirete müminler tarafından görüleceğinden bahsetmiştir. Hz. peygamber (sav.), olayın vuku şeklini, ayın dolunay gibi olduğu bir gecede müşahade edilmesine benzetmiştir. Rû'yetullahın âhirette kabul edenlerin aklî ve naklî delillerinin sağlam olduğunu görülmüştür. Nitekim rû'yetullahı kabul etmeyenlerin âyetleri kendi inanç perspektifine göre te'vil etmeye çalışarak, âyetleri zahirine göre tefsîr etmekten kaçındıkları ve nakil yerine aklı önceledikleri müşahade edilmiştir.

Garânîk hâdisesi hakkında ise birçok rivâyet aktarılmıştır. Ancak konuyla ilgili rivâyetlerin incelendiğinde bu rivâyetlerin zayıf, mürsel ve batıl olduğu görülecektir. Bazı müfessirler bunları eleştirmeden aktarmışken bazıları onları ciddi bir eleştiriden geçirmiştir. Bu rivâyetlere istinaden İslam düşmanlarının İslam davetinin daha ilk yıllarında bile inanç sistemine fitne ve tuzak kurmaya çalıştıklarını söylemek mümkündür. Şöyle ki Necm sûresinin secde hadisesini sahabenin İslamiyet'in beşinci yılında Habeşistan'dan dönüş yapmalarına bile sebep göstermeye çalışmışlardır. Ancak olayların kronolojileri bize bu rivâyetlerin doğru olmadığını ve rivâyetlerin kronolojik olaylar ile bağdaşmadığını göstermektedir. Zira

Necm sûresi, Peygamberliğin onuncu yılından sonra nazil olmuş iken Habeşistan'dan geri dönüş hicretin beşinci yılında olmuştur.

Diğer taraftan İslam şariatını bilen hiçbir Müslüman sünnetin dinde hüccet olduğunu inkâr edip İslam dininin sadece Kurân'dan ibaret olduğunu savunamaz. Zira şariat hükümlerinin çoğu sünnetle sabit olmuştur. Nitekim sünnet Kur'ân'ın açıklaması ve beyanı durumdadır. İtikâdî olmayan meselelerde zandan kurtulmanın mümkün olmadığı da aşîkârdır ve kimse din hükümlerinin tümünün kat'î olduğunu söyleyecek durumda da değildir. Beş vakit namaz ve rekâatları, zekâtın miktarı, Hac ve muamelatın hükümleri, namazdaki kırâat ve selâmın şekli, Altın, gümüş, koyun, keçi, deve ve ineklerde zekâtının miktarı, haram yiyecekler, İslam cezâ hükümleri, talâkın şekli ve alışverişin hükümleri gibi şariat hükümlerinin çoğunluğu ancak sünnetle sabit olabilmektedir. Sonuçta Kur'ân'ın açıklaması olan sünnete başvurmak her Müslümanın vazgeçilmezidir. Bu da sünnetin de vahiy mahsulü olması ve kısmen korunmuş olmasını gerektirmektedir.

İlaveten sûrede Hz. Muhammed (sav.) ve daha önceki tüm peygamberlerin aynı inanca davet ettikleri bildirilmiş ve iman etmeyenlerin kötü son ile karşılaşacakları ifade edilmiştir. Allah'a isyan eden kavimlerin kötü sonlarına ve helâk edilişlerine tüm insanlık şahit olmuştur. Bu nedenle sûrede Mekkeli müşrikler ile şu anki toplumlar Allah'a iman etmeyip isyana kalkışması halinde onların da kötü sonla helak olacakları bildirilmektedir. Zira tarih bir tekerrürden ibarettir. Aklını kullanan insanlar için tarih bir ibrettir. Bu nedenle her dönemde peygamberlerin davet ettiği inançtan sapanların kötü son ile karşılaşacakları ve helak edilebilecekleri ifade edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel. *Müsnedü'l-İmâmi Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb Arnavut- Âdil Mürşid. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 2001.
- Ahmed Mustafa el-Merâğî. *Tefsîru'l-Merâğî*. 30 Cilt. Kâhire: Mustafa Bâbî el-Halebî, 4,1973.
- Allamü'l-Hüdâ, Ebü'l- Kâsım Ali b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Muhammed, Şerîf el-Murtazâ- Muhammed Ebü'l-Fazl, Emâl'l-Murtaza, *Ğurerü'l-fevâ'id ve dürerü'l-kalâid*, Kahire, Dâru ihyâi'l-kütübi'l-Arabiyye, 1954.
- Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd el-. *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kurâni'l-Âzîm ve's-Sebi'l Mesânî*. thk. Ali Abdalbârî Âtiyye. 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415.
- Âskalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbu'd-Dîn el-. *Fethu'l-Bârî Şarhu Sahihi'l-Buhârî*. thk. Dâru Ebi Hayyân. 17 Cilt. Kâhire: Dâru Ebi Hayyân, 1. Basım, 1996.
- Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b.Sâbit b. Ahmed b. Mehdî el-Hatîbî'l-. *el-Kifâye fî İlmi'r-Rivâye*. thk. Ebû Abdillâh es-Sûrekî. 1 Cilt. Haydar Abâd/Dekın: Dâiretu Maârifî'l-Osmaniyye, 1. Basım, 1357.
- Begâvî, Ferrâ el-. *Meâlimü't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Abdurrazzak el-Mehdî. 5 Cilt. Beyrut: İhyau'-Turasi'l-Ârabî, 1. Basım, 2020.
- Belhî Ebu'l-Hasan Mukatil b. Süleyman b. Bişr el-Ezdî, thk. Abdullah b. Mahmud Şuhate, Dâru İhyai't-Turâs, Beyrut, 1 Basım, H. 1423.
- Beyhekî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Ma'rifeti's-Süneni vel-Asâr*. thk. Abdulmû'tî- Emin Kalâ'cî. 15 Cilt. Beyrut: Nâşirûn/Pakistan /Dâru Kuteybe/ Beyrut, 1. Basım, 1991.
- Brian Doe. "Southern Arabia, Thames and Hudson". 11.12.2015, 21.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Mustafâ Dîb el-bugâ. 7 Cilt. Dimaşk: Dâru İbn Kesîr, 5. Basım, 1993.
- Buhârî. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî Buhârî Sahîhu'l- thk. - Mustafâ Dîb el-bugâ. 7 Cilt. Dimaşk: İbn Kesîr,Dimeşk, 5. Basım, 1993.
- Camîul-Beyân ân Te'vîli Ây'il-Kur'ân*. thk. Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî- Abdullah b. abdulmuhsin et-Türkî. 26 Cilt. Kâhire: dâru Hecer, 1. Basım, 2001.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh Tacu'l-lügâ ve Sihâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulğaffur Attâr, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1987, cilt sayısı, 6.
- Cevziyye, Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr ez-Zerâî ed-Dimeşkî İbn Kayyim el-. *Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2. Basım, 2005.
- Cezerî, Ebü'l- Hasen Ali bi Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed el-. *el-Kâmil fî't-Tarih*, ts.

- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *Şerhu'l-Mevakîf*. 16 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 1. Basım, 2015.
- Derviş, Mühyiddin. *Î'râb-ul-Kur'ân ve Beyânüh*. 10 Cilt. Beyrut: İbn Kesîr, Dimeşk, Beyrut, 4. Basım, 1415.
- DEMİR Cemil, *Necm Sûresinin Rûhu'l-Meânî ve Tahrîr et-Tenvîr adlı Tefsîrlerden Karşılaştırmalı Tefsîri*, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış yüksek lisans tezi, 2016.
- Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî el-Hanbelî İbnu'l-Kayyim. *Zâdu'l-mead*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2. Basım, 2005.
- Ebû Ali el-Kâlî, İsmail b. el-Kasım b. Âyzûn b. Harûn b. İsa B. Muhammed b. Selman, *el-Bâri' fi'l-Lügâ*, thk. Hişâm et-Tâân, Nahdâ, Dâru'l-Hadaretu'l-Arebiyye, Beyrut, Birinci basım, 1975.
- Ebû Davûd es-Sicistânî, Süleyman b. Eşâş el-Ezdî. *Süneni Ebi Davûd*. thk. Şuâyb Arnâvût. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâle'l-Âlemiyye, 1. Basım, 2009.
- Ebû Şuhbe, Muhammed b. Sûveylim, *es-Siretu'n-Nebeviyye âlâ Dav'i'l-Kurân ve's-Sünne*, Dimeşk: Dâru'l-Kalem, H.1427.
- Ebû'l-Fazl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed İbn el-Askalânî. 17 Cilt. Kâhire: Dâru Ebi Hayyan, 1. Basım, 1996.
- Ebû'l-Fidâ, İsmail b. Omer b. kesîr. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. thk. Alî Şîrî. Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Ârebî, 1. Basım, 1988.
- Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm. *İbn teymiyye el-Harrânî*. ed. Ahmed b. Nâsır et-Teyyâr. 6 Cilt. Suudî Arabistan: Dâru İbn Cevzî, 1. Basım, H. 1441.
- Elbânî Nâsiruddîn, Muhammed. *Nasbu'l-Mecânîk li Nesfi kıssati'l-Garânîk*. Beyrut: el-MektEbû'l-İslâmî, 1996.
- Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kasım b. Muhammed b. Beşşâr, *ez-Zâhir fi Maânî Kelâmi'n-Nâs*, thk. Hâtım Salih ed-Dâmin, 2 cilt, Beyrut: Risâle, Birinci basım, , 1992.
- Endelusî, Ebû Muhammed Abdülhak b. Galip b. Abdurrahman b. Temam b. Atiyye, el-Muharibî, thk. Abdusselam Abduşşafî Muhammed, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut: birinci basım, H. 1422
- Enveru'l-Baz. *et-Tefsîru't-Terbevî li-Ku'ranî'l-Kerîm*. 3 Cilt. Kahire: Dâru'n-Neşr Li'l-Câmiât, 1. Basım, 2014.
- Eş'arî, Ebû'l-Hasen Alî b. İsmâîl b. Ebî Bişr İshâk b. Sâlim el-. *el-İbâne ân Usuli'd-Diyâne*. thk. Sâlih b. Mukbil b. Abdillâh el-Âsîmî et'Teymî. 1 Cilt. Riyâd/ Suûdi Ârabistan: Dâru'l-Fadile, 1. Basım, 2011.
- Ezherî, Muhammed b. Ahmed b. el-Ezherî el- Herevî, *Tehzîbu'l-Lügâ*, thk. Muhammed İved Mürîb, 8 cilt, Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, birinci basım, 2001,
- Ferâhidî, Halîl b. Ahmed, thk. Mehdî el-Mahzûmî, İbrahim es-Samurrâî, *el-Âyn* Kahire: Mektebetu'l-Hilâl, trhsz.

- Ferrâ' el-Begâvî, Mes'ûd b. Muhammed. *Tefsîru'l-Bağâvî*. 8 Cilt. Riyâd: Dâru Tîbe, 4. Basım, 1997.
- Gecrâtî, Muhammed Tahir el-Fetnî el-. *Mecmaû Bihâru'l-Envâr fî Garâibi't-Tenzîl*. 5 Cilt. Medine: Meclis Dâiretu'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 3. Basım, 1967.
- Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-. *el-Mu'cemu'l-Buldân*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 2. Basım, 1995.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. 1 Cilt. İstanbul: Beyân, 2. Basım, 2013.
- Hatîbî'l-Bağdâdî, Ebu Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî, *el-Kifâye fî İlmi'r-Rivâye*, thk. Ebû Abdillâh es-Sûrekî, Haydar Abâd Dekin, Dâiretu Maârifî'l-Osmâniyye, 1357.
- Havâ, Sâid. *el-Esas- fit-Tefsîr*. 11 Cilt. Kahire: Dâru'-Selâm, 6. Basım, H.1424.
- Heyet. *el-Mû'cemûl-Vesît*. 1 Cilt. Kâhire: Mecmau'l-Lugati'l Ârabiyye, 2. Basım, 1972.
- Himyerî, Ebû Muhammed Cemaluddîn Abdulmelik b. Eyyüb, *et-Ticân fî mulûki'l-Himyer*, thk. Merkezu'd-Dirâsât ve'l-Ebhâsi'l-Yemeniyye, Merkezu'd-Dirâsât ve'l-Ebhâsi'l-Yemeniyye, birinci basım, H. 1347.
- Humeyd b. Ahmed Nuaycât. *Kur'ân'daki isrâ ve mirâc mucizesinin aklî imkânı*. "Mecelletu'd-Dirasetu'l-Ârebiyye, H. 1558.
- Hüsynî ez-Zübeydî, Muhammed Murtadâ, *Tacu'l-Ârûs min Cevâhiri'l-Kamûs*, ed. heyet Kuveyt: Vezaretu'l-İrşâd ve'l-Enbâ, 2001.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tûnisî. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr mine't-Tefsîr*. 30 Cilt. Tunus: et-Tunusiyye li'n-Neşr, 1984.
- İbn Dureyd Ebû Bekr Muhammed b. Hasan b. Dureyd el-Ezdî, *Cemheretü'l-Lügâ*, thk. Remzî Münîr Ba'lebekî, Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Birinci basım, 1987.
- İbn Dursteveyh, Ebû Muhammed, Abdullah b. Cafer b. Muhammed b. Dursteveyh b. Mirzeban, *Tashîhu's-Sahîh ve Şerhu*, thk. Muhammed Bedevî el-Mehtûn, Kahire: el-Meclisu'l-A'lâ li Şuûni'l-İslamiyye, 1998.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed, b. İdris b. el-Munzir et-Temîmî el-Hanzalî Râzî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Âzîm*, thk. Es'ed Muhammed et-Tib, Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, üçüncü basım H. 1419.
- İbn Hazm, Ali b. Ahmed Sâid. *el-İhkâm fî Usûl'il-Ahkâm*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Âfâku'l-Cedîde, 1. Basım, 1983.
- İbn Hişâm el-Himyerî, Ebû Muhammed Cemâluddîn Abdülmelik. *es-Siretu'n-Nevbeviyye*. thk. Mustafâ es-Sekâ vd. 2 Cilt. Kâhire: Mustafa Bâbî el-Halebî, 2. Basım, 1955.
- İbn Kesîr İsmail b. Umer Ebu'l-Fidâ, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Alî Şîrî Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Ârebî, 1988.
- İbn Kuteybe ed-Dineverî Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *Garîbu'l-Hadîs*, thk. Abdullah el-Cebbûrî, Bağdad: Matbaatu'l-Ânî, Birinci basım, H. 1397.

- İbn Teymiyye, Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm. *Takrîbu Fetâvâ İbn Teymiyye*. thk. Ahmed b. Nâsır et-Teyyâr. 6 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru İbn Cevzî, 1. Basım, 1441.
- İbnu'l-Cevzî, thk. Cemalu'd-Din Ebu'l-Farec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed Abdurrezak el-Mehdî, *Zâdul-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, Beyrut: Dâru'l- Kitabi'l-Ârebî, H. 1422.
- İbnu'l-Manzûr el-Ensârî, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed. *Lisânü'l-Ârab*. 15 Cilt. Beyrut: Sadır, 1. Basım, 1968.
- İbnü'l-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kasım b. Muhammed b. Beşşâr, *ez-Zâhir fî Meânî Kelimâti'n-Nâs*, thk. Hâtım Salih ed-Dâmin, 2 cilt, Beyrut: Risâle, birinci basım, 1992.
- İbnü'l-Esîr, Mecdüddîn Ebü's-Seâdât el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed el-Cezerî, *en-Nihâye fî Ğerîbi'l-Hadîs*, thk. Tahir Ahmed ez-Zâvî, *Mahmud Muhammed et'Tenâhî*, 5 cilt, Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye 1979.
- İbrahim Anis - Abdel Halim Montaser - Attia Al-Sawalhi - Muhammad Khalafallah Ahmed, *el-Mu'cemu'l-Vasît*. 2 Cilt. Kâhire: Mecmau'l-Lugati'l Ârabiyye, 2. Basım, 1972.
- İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî Ebû'l-Fazl- *eş-Şifâ bi târîfi Hukuki'l-Mustafâ*. thk. Ahmed b. Muhammed b. Muhammed eş-Şimnî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'-Fikr, 1. Basım, 1988.
- Kadî Abdulcebbar. *el-Muğnî fî Ebvâbi't-Tevhîd ve'l-Âdl*. 16 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Misriyye, 1. Basım, 1962.
- Kâmil Güneş. *Kadî Abdulcebbar Örneği*. "Mutezili Düşüncede Aklın Nakilden önce Gelmesi Meselesi üzerine "Kadî Abdulcebbar Örneği" 1 (01 Mart 2004), 135-162.
- Kurtûbî, *el-Cami'li Ehkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el, Ensârî Ahmed Berdûnî, İbrahim Atfîş. 20 Cilt. Kâhire: Dâru Kutubi'l-Misriyye, 2. Basım, 1964.
- Mehdî b. Rizkullah Ahmed, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, Mezma' Melik Fahd, Medine.
- Mevdûdî, Ebû'l-Â'lâ. *Tefhîmu'l-Kur'ân*. 7 Cilt. İstanbul: İnsan, 1. Basım, 2020.
- Meydânî, Hasan Habenneke, *Maârici't-Tefekkür fî Dekâiki't-Tedebbür*, 15 cilt, Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2000.
- Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf b. Hayyan Esîru'd-Din Ebû Hayyan el-Endulusî, *Bahru'l-Muhît fî Tefsîr*. thk. Sidkî Muhammed Cemîl. Beyrut: Dâru'-Fikr, 1420.
- Heyet, *Mebâhis fî't-Tefsîr'l-Mevdûî*, Ed. Mustafa Müslim, (Dimeşk: Dâru'l-Kalem 2010).

- Müslim, b. Haccâc el-Kuşeyrî En-Neysâburî- Sahîhu Müslim. thk. Muhammed Abdulkakî. 5 Cilt. Kâhire: İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1955.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmiu'-Sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdulkakî. Kâhire: İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1955.
- Neccâr, Abdulvehhâb en-. *Kasasu'l-Enbiyâ*. 1 Cilt. Kâhire: Nasır Matbaası, 2. Basım, 1936.
- Nedvî, Ebû'l-Hasen Ali el-Hasenî en- *es-Siret'ün-Nebeviyye*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1. Basım, 2013.
- Nevevî, Muhyiddin b. Ebi Zekeriyya b. Şeref. *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Hayr, 1. Basım, 1994.
- Ömer Pakiş, "Rû'yetullah ile ilişkilendirilen Âyetlerin Mu'tezile Okuma Biçimi Kadî Abdulcebbâr ve Zemahşerî Örneği" Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi 0/21 2014.
- Ragıb el-İsfahânî, Ebu'l-Kasım el-Hüseyn b. Muhammed, *el-Mufredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvan Adnan ed-Dâvûdî, Beyrut: Dâru'l-Kalem, ed-Dar'u-ş-Şamiyye, Dimaşk- birinci basım, H.1412.
- Râzî, Abdillâh Muhammed b. Omer er-, b. Hasen, b. Husayn, et-Teymî. *Mefâtihü'l-Gayb*. 30 Cilt. Beyrut: İhyau'-Turasi'l-Ârabî, 3. Basım, 1420.
- Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî ibn. *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*. thk. Muhammed abdulkadir Âtâ. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1990.
- Sâbûnî, Muhammed Ali Sabûnî es-. *safvetu't-Tefsîr*. 3 Cilt. Kâhire: Dâru's-Sâbûnî, 1. Basım, 1997.
- Sâdî, Abdurrahman b. Nâsir es-. *Teyşîru'-Kerîm er-Rahmân fî Tefsîri Kelâmî'l-Mennân*. çev. M. Beşir Eryarsoy. 5 Cilt. İstanbul: Gurebâ, 1. Basım, 2006.
- Salihî es-Sâlihî, Muhammed b. Yusuf, *Subulu'-Hudâ ve'-Reşâd*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muâvvid, 12 cilt, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, birinci basım, 1993.
- Sanânî, Ebû Bekr Abdurrazzâk b. Hemmâm b. Nâfî el-Himyerî el-Yemânî, Tefsîru Abdurrazzâk, thk. Mahmud Muhammed Abduh, 3 cilt Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Birinci Basım H.1419.
- Sîbâî Mustafâ. *es-Sünne ve Mekânetuhâ fî Teşrîi'l-İslâmî*. 1 Cilt. Dimeşk: el-Mektebû'l-İslâmî, 2. Basım, 1978.
- Suhârî, Seleme b. Müslim el-Avtebî, *el-İbâne fî'l-Lügâti'l-Arabiyye*, thk. Abdulkarim Halife, 4 cilt, Ummân: et-Turâsu'l-Kavmî, birinci basım, 1999.
- Suyûtî, Ebû'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-. *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed eb'ul-Fadl İbrahim. 4 Cilt. Kahire: el-Heyetu'l-Misriyyetu'l-Âmmetu li'l-Kitâb, 1. Basım, 1974.
- Süheyl Zekkâr. *Tevrât*. Beyrut: www.kotaiba.com, 1. Basım, 2007.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş- *er-Risâle*. thk. Muhammed Seyyid Keylânî. 1 Cilt. İstanbul: Eren Ofset, 1. Basım, 1985.
- Şakir, Ahmed. *Umdetu't-Tefsîr âni'l-Hafizi İbn Kesîr*. 3 Cilt. Mısır/Mansûra: Dâru'l-Vefâ, 2. Basım, 2005.

- Şâzilî, Seyyid b. Kutb b. Hüseyin eş-. *Fi Zilal-el-Kur'ân*. çev. Sâlih Uçan, Abdullah Yolcu, Lütfullah Bender. 9 Cilt. İstanbul: Dünya, 1. Basım, 1991.
- Şehâbeddin Mahmûd. *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîr Kur'âni'l-Âzîm ve Seb'il Mesânî*. 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1854.
- Şehrezorî, Osman b. Abdurrahman Ebû Amr Takiyuddîn İbn Selâh, Mukaddimetu İbn Selâh, thk. Abdullatif Hümeyyim, Mahir Yasin el-Fahl, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, birinci basım, 2002.
- Şihâbuddin el-Kastallânî, Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr. *el-Mevahibu'l-Leduniyye bi'l-Minehi'l-Muhammediyye*. 3 Cilt. Kâhire: el-Mektebetu't-Tevfikîyye, ts.
- Şirbînî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed el-Hatîbî's- *es-Sirâcü'l-Münîr fî'l-Îlâneti âlâ Mârifeti Meânî Kelâmî Rabbîna el-Hekîm el-Habîr*. 4 Cilt. Kahire: Bulak, 1285.
- Tabbârâ, Afîf Abdulfettah. *Kur'ân'da Peygamberler ve Peygamberimiz*. 1 Cilt. İstanbul: Gonca, 1. Basım, 1982.
- İsmail Cerrahoğlu, "Garânîk", TDV. İslam Ansiklopedisi, İstanbul: Türikye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Teyyâr, Ahmed b. Nâsir, *Takrîbu Fetâvâ ve Resâil eş-Şeyh İbn Teymiyye*, 6 cilt, Suudi Arabistan: Dâru İbn Cevzî, 1441.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-. *Sünenu't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed Fûad Abdalbaki, İbrahim Atve. 5 Cilt. Kâhire: Mustafa Bâbî el-Halebî, 2. Basım, 1975.
- Uluslararası Dini Araştırmaları ve Küresel Barış Sempozyumu Konya 2013. "Uluslararası Dini Araştırmaları ve Küresel Barış Sempozyumu Konya 2013". *International Symposium on Religious Studies and Global Peace: Konya, 17-18 May 2013*. Konya: TİMAV Yayınları, 2013.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali en-Nîsâbü'rî eş-Şâfiî, *et-Tefsîru'l-Basît*, thk. Muhammed b. Suud Üniv. Bir heyet, Ummâdetü'l-bahsi'l-İlmî, birinci basım, trhsz.
- Werner Keller. *Unddie Bibel Hat Dochrecht (The Bible as History; a Confirmation of the Book of Books)*. 1 Cilt. New York: William Morrow, 1956. <https://search.library.wisc.edu/catalog/999466818002121>
- Yalçın, Cavit. *Kavimlerin Helâkı*. İstanbul: Vural, 2. Basım, 1996.
- Yûsuf b. Abdillâh tümünü değiştir Muhammed İbn Abdilber. *Câmî'û, Beyân'îl, İlmi ve Fedlih*. thk. Ebi'l-Eşbâl ez-Züherî. 2 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru İbn Cevzî, 1. Basım, 1994.
- Zamehşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Omer b. Muhammed el- Hârizmî ez-. *el-Keşşâf 'ân Ğavâmidî't-Tenzîl ve 'Uyuni'l-Ekâvîli fî Vucuhi't-Tevîl*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-Ârabiyye, 2012.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân el-Fârikî ez-. *Tezkîretül-Huffâz*. thk. Zekerîyya Ümeyrât. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1998.

Zekeriyyâ-el-Ensârî, Mustafa ez-Zehebî eş-Şâfiî. *Fethu'l-Vehhâb, bi-Şerhi Menheci't-Tullâb*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'-Fikr, 1994.
Zübeydî, Muhammed Murtadâ el-Hüsünî ez-. *Tacu'l-Ârûs min Cevâhiri'l-Kamûs*. ed. heyet. 40 Cilt. Kuveyt: Vezaretu'l-İrşâd ve'l-Enbâ, 4. Basım, 2001.

